

UNIVERZITA KARLOVA
KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
Katedra: Ústav dějin křesťanského umění

Vojtěch Kocek

**Osud interbrigadistů v politických procesech
z první poloviny padesátých let dvacátého století**
Fate of Interbrigadists in Political Trials from the
First Half of the 1950 s

Bakalářská práce

Vedoucí práce: doc. PhDr. Marek Šmíd, Ph.D.

Praha 2019

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 4. dubna. 2019

Vojtěch Kocek

Bibliografická citace

Osud interbrigadistů v politických procesech z první poloviny padesátých let dvacátého století; bakalářská práce / Vojtěch Kocek; vedoucí práce: doc. PhDr. Marek Šmíd, Ph.D. Katolická teologická fakulta Univerzity Karlovy, 2019. – 84 s.

Anotace

Tato bakalářská práce je zaměřena na osudy interbrigadistů v politických procesech z první poloviny padesátých let dvacátého století. Jedná se zejména o Oskara Valeše (1912–1987), někdejšího velitele Druhého sektoru, tedy rozvědky SNB, bývalého velitele Státní bezpečnosti plukovníka Osvalda Závodského (1910–1954) a bývalého náměstka Ministerstva zahraničí, Artura Londona (1915–1986). Cílem práce je rozšířit dosavadní badatelské poznatky o těchto procesech a porovnat osobní vzpomínky účastníků s analýzami dobových historických událostí z pera odborníků.

Klíčová slova

Osud interbrigadistů – politický proces – Osvald Závodský – Oskar Valeš – Artur London – Španělská občanská válka – Československo – 50. léta dvacátého století

Abstract

This bachelor's thesis focuses on the political trials during the first half of 1950 s. It concerns mainly Oskar Valeš (1912–1987) , who was a leader of the „Second Sector“, or Intelligence Sector, of the SNB, Osvald Závodský (1910–1954), the former leader of the SNB, and Artur London (1915–1986), the former deputy of minister of Foreign Affairs. The main aim of this thesis is to extend the current knowledge about the trials and to compare the personal memories of the participants with Historians' analyses.

Keywords

fate of participants in the international brigades – political trial – Osvald Závodský – Oskar Valeš – Artur London – Spanish Civil War – Czechoslovakia – 1950 s

Počet znaků (včetně mezer): 171 545.

Poděkování

Děkuji vedoucímu své bakalářské práce, doc. PhDr. Marku Šmídovi, Ph.D., za rady, za ochotu a trpělivost, s nimiž k mé práci přistupoval.

Dále děkuji paní Emílii Schneiderové (rozené Valešové, *1947) za poskytnutí paměti jejího otce O. Valeše a panu Petru Závodskému (*1947), synovi O. Závodského za rozhovor a poskytnutí materiálů k procesu a justiční vraždě jeho otce. Rád bych také poděkoval profesorovi Danielu E. Millerovi z University of West Florida za odborné rady a korektury překladu částí mé práce a své matce, paní Ing. Lence Kockové za korekturu mé práce.

Obsah

Úvod.....	7
1. Širší historické souvislosti.....	8
2. Účast Československa v bojích ve Španělsku.....	16
3. Cesta mladých komunistů z ČSR do interbrigád	18
4. Osobní vzpomínky na interbrigády a jejich zneužití při vyšetřování	19
5. Působení bývalých interbrigadistů za druhé světové války	22
6. Kariéra interbrigadistů v rámci KSČ a jejich sledování.....	28
7. Zřízení a funkce Komise stranické kontroly	39
8. Zatčení, vyšetřování a politické procesy	41
8.1. Porovnání vzpomínek na zatčení.....	41
8.2. Metody vyšetřování.....	44
8.3. Procesy a výkony trestů.....	57
9. Osudy rodinných příslušníků odsouzených	71
10. Rehabilitace.....	74
Závěr	76
Seznam použitých zkratk.....	78
Archivní prameny.....	79
Seznam pramenů	79
Filmové dokumenty, zvukové dokumenty a filmy	80
Internetové prameny.....	80
Seznam literatury	81
Přílohy	84

Úvod

Motto:

„My, staří dobrovolníci ze španělských brigád, kteří jsme zůstali za války na Západě, budeme mít jednou velké obtíže s tím, abychom vysvětlili, kdo skutečně jsme!“¹

Tuto větu řekl podle A. Londona O. Závodský Leopoldu Hofmanovi (1913–1990), šéfovi osobní stráže prezidenta republiky. Ten později o rozhovoru s O. Závodským vyprávěl A. Londonovi. Slova O. Závodského se vyplnila. Od počátku padesátých let dvacátého století byli bývalí příslušníci interbrigád komunistickými funkcionáři očerňováni. Interbrigadisté s vynaložením nemalého úsilí alespoň částečně v šedesátých letech očistili svá jména.

Tato bakalářská práce je primárně zaměřena na osud jednoho z interbrigadistů, O. Valeše, který byl spolu s dalšími komunisty zatčen a odsouzen v padesátých letech v rámci procesů s tzv. „protistátním spikleneckým centrem“. V práci jsou rovněž porovnávány osudy dalších interbrigadistů odsouzených v různých procesech.

Interbrigadisté, se kterými se O. Valeš znal, v této práci ovšem nemohou být analyzováni všichni. A. London, O. Závodský a O. Valeš byli velmi dobří přátelé a zastávali velmi vysoké státní funkce. O. Závodský byl popraven, A. London a O. Valeš zanechali podrobné vzpomínky, v nichž informují i o O. Závodském a o sobě navzájem. Komparace jejich vzpomínek a záznamů z vyšetřování je tedy hlavním cílem práce. Nedílnou součástí jsou také rozhovory s příbuznými odsouzených, které zčásti dokládají, zčásti i rozporují dohledané informace z pamětí, archivů a literatury. Několik kapitol je pro dokreslení historických souvislostí věnováno i problematice občanské války ve Španělsku a úloze československých dobrovolníků v ní.

Pátrání po motivaci tří výše zmíněných osob pro vstup do komunistické strany a účast v bojích ve Španělsku vede u většiny z nich k poměrům, ve kterých vyrůstali. V procesech bylo souzeno několik desítek dalších významných komunistů a interbrigadistů, kteří se s výše zmíněnými profesně znali či se i přátelili. Necht' jsou námětem pro další možnou diplomovou práci.

Jedním z důležitých pramenů jsou dosud nezveřejněné vzpomínky O. Valeše s názvem „Probuzení ve tmě“. Práce porovnává paměti O. Valeše, knihu Doznání A. Londona, dokumenty z doby konání procesů a novinové články, které uveřejnil

¹ LONDON 1969, 58.

O. Valeš v padesátých a šedesátých letech. Dalšími zdroji jsou například audio záznamy z procesu s R. Slánským nebo rodinná kronika Holečků, kterou napsala teta Karly Holečkové–Valešové, Josefa Holečková (1881–1969). Nezanedbatelným doplňkem jsou též živé vzpomínky potomků odsouzených.

Bakalářská práce se skládá z deseti kapitol a tří podkapitol, přičemž jádrem práce je kapitola osmá, která pojednává o zatčení, vyšetřování a politických procesech. První kapitoly čtenáře provedou Španělskou občanskou válkou, která hrála významnou roli v politických procesech s interbrigadisty. Následující kapitoly dokumentují působení interbrigadistů během druhé světové války na Západě, které bylo nesčetněkrát překrucováno a zneužíváno jako přitěžující okolnost při vyšetřování. Kapitola šestá reflektuje vzestup interbrigadistů k moci ve stranickém aparátu. Sedmá kapitola je do bakalářské práce jakoby vložena a popisuje funkci Komise stranické kontroly, která se snažila „čistit“ KSČ od nepohodlných nebo nežádoucích funkcionářů. Závěrečné kapitoly pojednávají o osudu příbuzných interbrigadistů. Popisují, jak se k nim chovali členové KSČ i v politice neangažovaní lidé. Vypovídají o rehabilitacích, které měly umlčet a zároveň odškodnit odsouzené či jejich příbuzné.

Při zpracovávání této bakalářské práce bylo využito analytické a syntetické metody v kombinaci s metodou komparativní.

1. Širší historické souvislosti

Španělská občanská válka budila pozornost od samého počátku nejen ve Španělsku, ale také v ostatních státech Evropy i Ameriky. Od roku 1936 se postupně stávala přinejmenším na diplomatické úrovni mezinárodním konfliktem, do něhož se zapojily národy s různými politickými a ideologickými názory.

„Za počátek španělské občanské války je většinou považován vojenský puč ze 17. července 1936. Jeden z protagonistů tragického španělského tříletí 1936–1939, jímž však tragédie neskončila, předák socialistické strany Indalecio Prieto označil hned poté, kdy mu 13. července oznámili zprávu o vraždě stoupence španělského monarchismu a jednoho z hlavních mluvčích opozice v parlamentě José Calva Sotela, tento čin za přímou předzvěst války v zemi a o sedmdesát let později posunují někteří historikové začátek občanské války už do událostí října roku 1934², kdy zahynuly, či byly zraněny

² Názor, že občanská válka ve Španělsku začala již v říjnu 1934 zastává například britský historik španělských dějin Raymond Carr (1919–2015). Tvrdí, že se v říjnu tohoto roku levice (především

stovky lidí ve srážkách armády se stávkujícími anarchistickými horníky v Asturii, spatřujícími ve svém počínání počátek socialistické revoluce.“³

Události první poloviny třicátých let byly však jen pokračováním vnitrostátní i mezinárodní situace ve Španělsku. Prohraná válka se Spojenými státy v desátých letech dvacátého století definitivně vyřadila zemi ze skupiny velmocenských států. Tzv. Generace 98 ve Španělsku následně toužila po modernizaci společnosti. Anarchisté a socialisté se sympatií sledovali, jak se chudí dělníci a rolníci radikalizují. Následovaly útoky na ekonomické a politické elity monarchie. Anarchisté považovali vedle armády i církev za oporu španělské koruny. Toužili po fyzické likvidaci představitelů třídních nepřátel, což považovali za nejlepší způsob radikální změny. Anarchisté útočili často pumami, a to v regionech, které se staly baštou anarchistů, v Katalánsku a Andalusii. Oběťmi byli politici, církevní představitelé, přední reprezentanti státu, ale bohužel s nimi často i nejhudší lidé, kteří neměli být cílem útoků. Mezi významné anarchistické atentáty patřil například atentát v Barceloně roku 1896 na slavnost svátku Božího těla, kde zemřelo patnáct lidí. Další atentát byl úspěšně spáchán na umírněného liberála a tehdejšího předsedu madridské vlády Antonia Cánovase del Castillo (1828–1897) v roce 1897. V roce 1912 následovala další oběť, liberální premiér José Canalejas (1854–1912). Eduard Dat (1856–1921), představitel konzervativní strany, zemřel na následky atentátu na madridském náměstí Puerta de Alcalá roku 1921.

„Anarchisté připravili také několik útoků na symbol státu, krále Alfonse XIII. (1886–1941). Ten ale na rozdíl od premiérů této brutální vraždě unikl. Považoval potom atentáty oprávněně za projev politické nestability. Atentáty byly poněkud paradoxní v době ekonomického vzestupu, kdy země za první světové války využívala svého statutu neutrálního státu a těžila z obchodu s oběma stranami konfliktu. Politická a sociální situace nepřestávala vzbuzovat obavy. Denní realitou byly zprávy o obětech anarchistických atentátníků i útocích proti dělníkům, kteří byli placeni katalánskými průmyslníky. V Barceloně se množily projevy regionálního nacionalismu a připomínaly stále více skutečnou válku.“⁴

socialisté) zřekla legálních vládních postupů a povstala proti vládě vzešlé z voleb. Většinově je však uznáván názor, že počátek Španělské občanské války je datován do července 1936, kdy se uskutečnilo protivládní povstání části španělské armády. Rok 1934 je pak touto většinou skupinou historiků považován za jakousi předzvěst pozdějšího vypuknutí války.

³ MARŠÁLEK, VORÁČEK 2017, 11.

⁴ Tamtéž, 12.

Panovník předal moc armádě v domnění, že si generálové povedou lépe než civilní politici. Anarchismus útočil zběsile na církev, její symboly a na politické a ekonomické elity. Země vydala roku 1923 zákaz činnosti politických stran, došlo ke zrušení platnosti ústavy, zrušení parlamentu a vytvoření Vojenského direktoria. Za tyto změny byl odpovědný barcelonský generální kapitán Miguel Primo de Rivera (1870–1930). Část španělské společnosti direktorium nejprve přijímala s optimismem. Zásahy proti anarchistům zvýšily bezpečnost v ulicích, začalo tažení proti separatistům a bylo potlačeno povstání v Maroku. Španělsku tím byl vrácen statut koloniální mocnosti. M. Primo de Rivera stabilizoval ekonomiku země státními investicemi, které měly úspěch. V roce 1925 zmírnil režim a z Vojenského direktoria učinil Civilní direktorium. Na politickou scénu vyslal svou novou stranu s názvem Vlastenecká unie. Programem této strany bylo budování země za účasti „všech dobrých Španělů“.

M. Primo de Rivera však musel brzy rezignovat. Masivní zásahy státu do hospodářství způsobily kromě ekonomického růstu také inflaci. V roce 1929 se navíc ve Španělsku podobně jako v ostatních evropských státech projevil krach na newyorské burze. Generál emigroval do Francie, kde také zemřel.

Jeho rezignace podnítila obnovení některých politických stran a vznik nových, jejichž společným programovým bodem bylo vyhlášení druhé španělské republiky. Někteří radikální republikáni se marně pokoušeli o svržení monarchie. V roce 1931 se uskutečnily volby, kde republikánské strany těsně zvítězily, a 14. dubna byla republika vyhlášena. Vzápětí vyhlásili nacionalisté nezávislost Katalánska, kterou se jim však proti republikánům nepodařilo udržet. Celá akce nacionalistů byla však předzvěstí dalšího politického vývoje. Král Alfonso XIII. odmítl výzvu k abdikaci, ale odjel ze země, čímž vytvořil prostor pro naplňování programu republikánů. Po liberálním republikánovi Niceto Alcalá – Zamorovi (1877–1949)⁵ vstoupil na politickou scénu radikální Manuel Azaña y Díaz (1880–1940), který zavedl pozemkovou reformu, odluku církve od státu a zmodernizoval armádu. Nedostatek finančních prostředků tyto změny ale zbrzdil. Následovaly četné stávkové a nepokoje v ulicích, které nahrávaly odpůrcům změn. Roku 1933 podal M. Azaña y Díaz demisi a v nových volbách zvítězila Konfederace pravicových stran (CEDA) José Maríi Gila–Roblese y Quiñones (1898–1980).

⁵ MRAVCOVÁ 2011, 7.

Jejich vstup do vlády odstartoval povstání anarchistů⁶ a levice, které začalo 5. října 1934 generální stávkou v několika městech. Koncem října bylo povstání až na drobné guerilly potlačeno. Odhaduje se, že v celé zemi bylo zabito 1300 lidí a ve vězeních skončilo na 15 000 dalších revolucionářů.

Asturie utrpěla kromě ztrát na životech i materiální ztráty. Jednalo se o vyloupené banky, zničená obchodní centra a podobně. Zprávy o procesech s iniciátory povstání vedly nečekaně k vlně odporu i u části pravicového a středového spektra. Pravice se tříštila a levice posilovala mimo jiné také kvůli spekulacím o osudu reform. Agrární reforma byla například zastavena. „Na podzim roku 1935 potom došlo k vládní krizi, z níž se už republika a španělské pravicové a středové strany nevzpamatovaly. Korupční aféry paralyzovaly Radikální stranu, v níž navíc probíhaly už ne diskuze, ale otevřené spory mezi jejím levým a pravým křídlem. V prosinci vyvrcholila krize radikálů demisí ministerského předsedy Alejandra Lerrouxe y Garcii (1864–1949), a protože prezident N. A. Zamora odmítal z ideových důvodů a osobních antipatií jmenovat premiérem reprezentanta katolické CEDA J. M. G. Roblese, riskoval raději nebezpečný krok, rozpuštění kortesů⁷ a vypsání nových voleb.“⁸

N. A. Zamora kritizoval J. M. G. Roblese za neschopnost pacifikovat část strany, která byla pro autoritativní stát. J. M. G. Robles řekl, že volby za takové polarizace společnosti povedou k občanské válce a začal sondovat u náčelníka generálního štábu Francisca Franca (1892–1975), zda by ho armáda podpořila při vytvoření nátlaku na prezidenta, aby jmenoval novou vládu, kde by hrála rozhodující roli CEDA. F. Franco návrh odmítl, protože nepovažoval situaci za tak vážnou. Prezident pokračoval dál v beznadějných snahách o sestavení vlády, chtěl najít stranu se středovými politickými názory.

Situace ale gradovala a počet vzájemných útoků pravice a levice rostl. Na počátku roku 1936 se situace mírně uklidnila a předáci obou křídel socialistické strany utlumili své spory z pragmatických důvodů alespoň na veřejnosti. Levice Larga Caballera (1869–1946), která byla pro proletářskou revoluci, projevovala pod vlivem změněné

⁶ Nejkrvavější povstání bylo v Asturii. Většina revolucionářů byla z dělnického prostředí. 5. října 1934 se jim podařilo obsadit policejní stanice a zbrojovku v Oviedu. Revolucionáři zrušili měnu a fyzicky likvidovali „reakční vrstvy“ obyvatelstva. Následovaly boje v Gionu a Oviedu s policejními oddíly. Povstalci začali dobývat zpět obsazená území. Velitel posíl generál Eduardo López Ochoa y Porto Undo (1877–1936) vyhlásil stanné právo a povstalce hromadně popravoval.

⁷ Generální kortesy – španělský a portugalský název pro stavy, resp. parlament.

⁸ MARŠÁLEK, VORÁČEK 2017, 15.

politiky Kominterny ochotu spolupracovat se socialistickými centralisty Indalecia Prieta (1883–1962), se španělskými komunisty a s dalšími stranami levicového středu. M. Azaña, který mluvil o myšlence vytvořit velký levicový blok, měl velký vliv na výše zmíněné strany. José Diaz (1895–1942), generální sekretář komunistické strany, mu dal za pravdu, a i když se nezřekl svého cíle uskutečnit proletářskou revoluci, jako dočasné řešení pro potlačení vlivu fašismu spojenectví uznával.

Prezident vypsal 16. února 1936 předčasné parlamentní volby. „Levicová lidová fronta, sdružující socialisty, komunisty a POUM (Jednotnou dělnickou marxistickou stranu) zvítězila. Roztržka s katolickou církví, rostoucí intenzita regionálních povstání a sociální vření, projevující se dělnickými stávkami a obsazováním půdy, pasovaly armádu v souladu s tradicemi španělského politického života na rozhodčí sílu krize.“⁹ Jeden z vůdců monarchistické pravice Calvo Sotelo (1893–1936) byl v červenci téhož roku zavražděn. Jeho vražda se stala záminkou militaristů pro puč. Došlo k povstání armády odjíždějící z Maroka pod velením generála Josého Sanjurja (1872–1936). Povstání však narazilo na silný odpor republikánů a neuspělo. Generál J. Sanjurjo zahynul při leteckém neštěstí a junta jmenovala do čela státu F. Franca. Generalissimus F. Franco kolem sebe soustředil konzervativní mocenské kruhy. Jeho program byl neurčitý, ale atraktivní pro konzervativní katolíky a monarchisty. Podporovali ho tak politicky a nábožensky tradicionalističtí „karlisté“, stoupenci Alfonsa XIII. i falangisté José Antonia Primo de Rivery (1903–1936).

Odpor zákonné španělské vlády vycházel zejména z Katalánska a Baskicka. Socialisté, komunisté a anarchisté se pokoušeli o revoluci zahájením programu kolektivizace. Tato radikalizace nahrála odpůrcům republiky, ke kterým přešli někteří bývalí republikáni. Nastal nacionalistický teror, který byl stejně krutý jako ten socialistický. Konaly se popravy, docházelo k masakrům. Začala tedy občanská válka. Zpočátku měli početní i materiální výhodu republikáni. Povstalci však neváhali a rychle požádali o pomoc nacistické Německo, které jim poslalo 12 000 mužů a Luftwaffe dodala svoje letadla. Na 6000 pilotů stíhacích letadel a bombardérů již ve Španělsku zůstalo až do konce války pod názvem Legion Condor. Nacistické Německo tak mohlo podrobit zkoušce své stroje a zdokonalovat strategii vzdušného i pozemního boje. Takzvaní němečtí „dobrovolníci“ pilotovali stíhačky například Messerschmitt Bf 109 nebo obsluhovali děla, tanky a protiletadlové kanóny. Početnější sbor dobrovolníků, Corpo di Truppe Volontaire

⁹ Tamtéž, 18.

(CTV), vyslala i fašistická Itálie, která dodala i množství zbraní a techniky. Pomoc Portugalska byla menší. Salazarův¹⁰ režim však umožňoval povstalcům bez ohledu na zákazy Výboru pro neintervenci využívat portugalského pohraničí, pokud operovali v severním Španělsku nebo přepravovali vojenskou pomoc. Neintervenování prosazovala Velká Británie, která přesvědčila Francii i Portugalsko, takže se republikánům od těchto států nedostávalo pomoci. Jediný stát, kde mohli republikáni v omezené míře nakupovat zbraně, byla Francie. Zde se španělskými republikány sympatizovali určití politici a některé části společnosti. Koncem srpna se vyslovilo pro neintervenci dvacet sedm evropských států. Výbor pro neintervenci vytvořili 9. září v Londýně zástupci všech signatářů včetně Sovětského svazu, Itálie a Německa. Francouzská vláda své hranice poté uzavřela úplně.

Zbraní se republikánům dostalo jen pašováním. Republikánská legitimní vláda se obrátila na Společnost národů, ale bezúspěšně. Kontrolovány byly však pouze lodě pod vlajkou signatářů dohody o neintervenci, což vytvořilo dostatečný prostor pro dopravování zbraní. Londýnský výbor následně aplikoval jakési úplné embargo, které bylo však dodržováno buď polovičatě nebo vůbec ne.

„O sovětské pomoci republice rozhodl Stalin¹¹ v září 1936 a v říjnu již dorazily do Cartageny první dodávky sovětské vojenské techniky. V literatuře se objevují různé údaje o rozsahu těchto dodávek; Sovětský svaz měl dodat republice 1100 letadel, 300 tanků, 1500 děl, 20 000 kulometů, téměř půl milionu pušek a 30 000 tun munice. Ze Sovětského svazu přicházeli do Španělska také poradci tajné služby, jejichž hlavní úloha spočívala v hledání a likvidaci politických protivníků španělských komunistů. Nehledali je mezi nacionalisty, ale především v heterogenním táboře stoupenců republiky. Podle mínění seriózních historiků španělské občanské války to byl Alexandr Orlov¹², generál NKVD a její prezident ve Španělsku, kdo organizoval únos, mučení, a nakonec vraždu patrně v této době nejznámějšího ze španělských anarchistů, předsedy POUM, Dělnické marxistické sjednocené strany, Andreu Nina. Orlov také řídil přepravu zlatého pokladu

¹⁰ Antonio de Oliveira Salazar (1889–1970) – portugalský politik, ministerským předsedou Portugalska, zakladatelem a vůdčí osobností portugalského autoritářského konzervativního režimu Estado Novo (Nový stát).

¹¹ Josef Vissarionovič Stalin (1878 – 1953) – generální tajemník Komunistické strany Sovětského svazu.

¹² Alexandr Orlov (1895–1973) – šéf NKVD, který působil ve Španělsku mezi lety 1936–1939.

španělské republiky, 500 tun zlata do Moskvy. Část použili republikáni na zaplacení dodávek sovětských zbraní.“¹³

Mimo Sovětského svazu podporovalo republikánské Španělsko dodávkami zbraní a střeliva i Mexiko. Mexiko i Moskva pomáhali republikánům, protože v nich spatřovali ideového spojence. Existoval však rozdíl v motivaci. Sovětský svaz viděl v pomoci republikánům rozšíření proletářské revoluce na jih Evropy, ale Mexiko v ní vidělo příležitost pomoci demokracii proti fašismu.

Lázaro Cárdenas del Río (1895–1970), mexický generál a poté prezident, který měl v té době nemalý vliv na mexickou zahraniční politiku, prohlásil: „Od triumfu ve Španělsku není daleko k tomu, aby Německo a Itálie, společně se španělskou vojenskou kastou, dospěly ke zpupnému postoji také pro národy Ameriky. Lehce by mohly dojít k dohodě s Japonskem a udělat vše možné proto, aby ho strhly do války se Spojenými státy; a naopak, pokud by vyhrála španělská vláda, sudba německého a italského národa by se mohla lehce změnit.“¹⁴

Z jeho teze o budoucím politickém vývoji je možné usuzovat, že některé politické špičky tehdejšího světa si dokázaly udělat dobrou představu o budoucím vývoji událostí v Evropě.

I když sovětská podpora republikánům začala ochabovat, mexická podpora neustávala až do samého konce roku 1939. Nakonec evropské velmoci postupně uznaly režim F. Franca. Dříve již zmíněná lidová fronta inspirovala výzvu Kominterny z 18. září 1936 k formování mezinárodních brigád. Organizaci brigád a odjezd dobrovolníků zajišťovala francouzská komunistická strana přes pařížskou náborovou kancelář. Na straně republikánů bojovalo 30 – 40 000 dobrovolníků, přestože většina z nich na poloostrově nezůstávala po celou dobu války a podle odhadů jich na poloostrově ve stejný moment nebylo nikdy více než 20 000.

Jednotlivci mířili do Španělska z celkem padesáti čtyř států světa. Franco uvádí, že z Československa přišlo na Pyrenejský poloostrov kolem dvou tisíc dobrovolníků, což bylo stejně jako například ze Spojených států. České prameny hovoří spíše o třech tisících dobrovolníků z Československa. „Názvy praporů i rot pak odkazovaly na významné osobnosti té které národnosti, jako byly oddíly Abrahama Lincolna či George

¹³ MARŠÁLEK, VORÁČEK 2017, 20.

¹⁴ MANRIQUE, FRANCO 2006, 35.

Washingtona složené z dobrovolníků ze Spojených států nebo československá kulometná rota Jana Žižky z Trocnova.“¹⁵

Hlavním střediskem operací se pro interbrigadisty stalo Albacete. Podle názoru odborníků byly mezinárodní dobrovolnické oddíly vítanou pomocí zejména v první fázi války. Vyznamenaly se například v bitvě o Madrid v listopadu 1936, u Jaramy, Guadalajary, Belchite, Teruelu a Caspe. Dobrovolníci byli většinou dobře vycvičení, bojovali s ideovým odhodláním a urputně, proto byli nasazováni do těch nejobtížnějších bitev. Mnoho z nich také padlo. Bohužel se vládní republikánské strany nedokázaly dostatečně sjednotit aspoň po dobu války, a tak došlo k boji i mezi nimi samými. V květnu 1937 byla rozpoutána bitva v Barceloně mezi vládními oddíly a anarchistickými a trockistickými milicemi. Padlo kolem 1 000 republikánů. Podobný případ se stal v Aragonu, kde jednotky komunistické strany zaútočily na anarchistické komuny. Vyvolalo to vypalování kostelů anarchisty a vraždění duchovních. To ovšem vrhalo špatný stín na celou republiku.

Reakce ze strany církve na sebe nenechala dlouho čekat a 1. července 1937 vyjádřila většina španělských kleriků podporu F. Francovi. Prohlásila tuto válku za křížovou. Výhodou F. Franka byla jednota nacionalistů a kvalita armády. I přes tuhý odpor republikánů postupně vítězil.

Válka bohužel znamenala i vraždění civilistů na obou stranách. Nacionalisté vraždili socialisty, komunisty, ateisty, intelektuály a homosexuály. Republikáni zase popravovali bohaté pravicově smýšlející podnikatele či velkostatkáře. Na začátku války v srpnu 1936 zmizel například levicově orientovaný básník Federico García Lorca (1898–1936), který neskrýval svou homosexualitu. Levicové milice zase vyvedly z vězení a povraždily přes 2 000 reakcionářů, fašistů, monarchistů a odpůrců lidové fronty na předměstí Paracuellos.

Rok před koncem války, tedy koncem roku 1938, a první měsíce roku 1939 lidově řečeno mlela republika z posledního. Porážka republikánů na Ebru znamenala začátek konce války. 23. prosince 1939 začal měsíc intenzivních bojů o Barcelonu, která padla, a republika pod náparem F. Francových divizí definitivně prohrála. Republikánská vláda se před dobytím Barcelony uchýlila do Gerony, odkud následně odjela do exilu. Když povstalci dobyli i Geronu, republikánský prezident M. Azaña podal demisi a uchýlil se do francouzského exilu. Ještě před koncem února pak Francie a Velká Británie uznaly vládu F. Franca.

¹⁵ MARŠÁLEK, VORÁČEK 2017, 27.

„V Madridu pak došlo i v těchto dnech ke konfliktu mezi už poraženými republikány. Převrat plukovníka Segismunda Casada¹⁶ však nepomohl vyjednat s vítězi lepší podmínky kapitulace, jak si jeho strůjce představoval, byl jen dalším příkladem nejednoty v republikánských řadách, která patřila podle názoru výrazné části historiků občanské války mezi hlavní příčiny porážky republikánů. Ještě před koncem března tak povstalci obsadili Madrid, poté i poslední ohniska odporu republikánů. Do jejich rukou padla Cuenca, Alicante, Valencie a nakonec 31. března i Murcia.“¹⁷

Prvního dubna válka skončila a nastaly perzekuce. Teprve až v roce 1963, tedy dvacet čtyři let po konci téměř tříletého konfliktu, byl popraven poslední republikán! Přibližně 400 000 Španělů odešlo do emigrace a další stovky tisíc byly uvězněny, kolem 150 000 z nich skončilo na popravišti. Mezi historiky jsou dodnes dva tábory, které se neshodují na příčině porážky republikánů. Jeden se přiklání k teorii, že hlavní příčinou byla nejednota republikánů, přičemž povstalci F. Franca byli jednotní, druhý zase za rozhodující příčinu považuje větší podporu povstalců ze strany Itálie a Německa. Je tedy na každém, ke které verzi se přikloní. Nejspíše se jedná o syntézu obou faktorů.

„Co se potom týče hodnocení vlivu občanské války ve Španělsku na situaci v Evropě a ve světě, je její průběh a výsledek považován za selhání demokratických států a Společnosti národů na straně jedné, na straně druhé pak za povzbuzení sil, které k vítězství nacionalistů přispěly, tedy Německa a Itálie. V tomto smyslu byla tedy občanská válka nejen tragédií Španělska, ale celého evropského kontinentu a je dokonce považována za občanskou válku evropskou.“¹⁸

2. Účast Československa v bojích ve Španělsku

Někteří badatelé řadí československé interbrigadisty do skupiny odpůrců fašismu, kteří se z tohoto důvodu rozhodli jet do Španělska bojovat. Zřejmě hlavní motivace „španěláků“ byla tato, ale interbrigadisté byli co do morálky, politických názorů, národností, sociálních poměrů a společenského postavení dosti různorodí lidé. Například O. Valeš byl jako zcela nemajetný vychován v maďarském sirotčinci, O. Závodský pocházel ze sedmi dětí, vyrůstal v ostravském Svinově v tíživých sociálních podmínkách. „Celá rodina se hlásila k římskokatolickému vyznání, matka pocházela z velice chudých

¹⁶ Segismundo Casado López (1893–1968) – republikánský plukovník ve Španělsku.

¹⁷ MARŠÁLEK, VORÁČEK 2017, 30.

¹⁸ Tamtéž, 33.

poměrů, byla dcerou dělníka a otec byl sice původně živnostníkem – holičským mistrem, nicméně rozrůstající rodina se musela velice uskrovnovat.“¹⁹ Rodiče navíc brzy zemřeli. A. London vyrůstal v Ostravě v rodině dělníka a zakládajícího člena KSČ a již před válkou se oženil ve Francii. Někteří interbrigadisté však pocházeli z majetnějších rodin, například O. Šling (1912–1952) pocházel ze zámožné severočeské továrnické rodiny.

Podle grafu Jiřího Nedvěda v jeho diplomové práci bojovalo ve Španělsku přesně 1975 československých dobrovolníků, z nichž, co se národnosti týká, bylo 45 % (885) Čechů, 21 % (421) Slováků, 20 % (396) Němců, 11 % (209) Maďarů, 3 % (58) Rusínů a 0,3 % (6) Poláků.²⁰ Ročníky narození největšího počtu československých interbrigadistů jsou rok 1912, dále 1910 a 1906. Nejpočetnější skupinu československých dobrovolníků tvořili tedy mladí lidé mezi dvaceti a třiceti lety. Údaje o politické příslušnosti Čechoslováků mohou být nepřesné, někteří interbrigadisté totiž vstupovali do komunistické strany až ve Španělsku. J. Nedvěd přesto uvádí, že z 1729 dobrovolníků se hlásilo 1112 ke komunistům, 94 k sociálním demokratům, národních socialistů bylo 9, katolíci 2 a anarchisté také 2. Nestraniků bylo 484. Z uvedených údajů lze s určitostí říci, že naprostá většina dobrovolníků byla orientována levicově. Zjištěné informace o vzdělání u 1787 udávají, že pouze 27 československých dobrovolníků studovalo na vysoké škole nebo dosáhlo vyššího vzdělání, pouze 20 příslušníků dosáhlo středního vzdělání a zbytek dosáhl jen základního vzdělání. Veškeré výše zmíněné informace pochází z Vojenského historického archivu.

Velmi odvážnou statistiku vzhledem k datu jejího vydání uvádí v Rudém právu ve středu 18. července 1956 V. Brož. O. Valeš píše, že článek napsal brzy po svém propuštění on sám, ale nesměl pod ním být podepsán interbrigadista, což by bylo podle slov redaktora nepatřičné: „Vyspělosti naší dělnické třídy odpovídá také účast Čechoslováků ve Španělsku, kde bojovalo na 3000 našich občanů. Nutno připomenout, že v tomto počtu jsou zastoupeni také Němci, Maďaři a jiní z Československa, jakož i krajané ze zahraničí. Z tohoto počtu tvořili komunisté, podobně jako tomu bylo u skupin jiných národů, necelých 20 %. Na 2000 našich hrdinů... ztratilo své mladé životy..., neboť u Madridu bránili také Prahu.“²¹

¹⁹ MAJTENYI 2016, 184.

²⁰ NEDVĚD 2008, 116.

²¹ BROŽ 1956, 3.

Ačkoliv se KSČ vyhýbala termínu „verbovat“ (dobrovolníky pro boj ve Španělsku), protože tento termín podsouvala F. Francovi, který měl „verbovat“ například sudetské Němce, přesto tak činila. Finančně zabezpečovala a organizovala cestu soudruhů do Španělska a upevňovala je v jejich rozhodnutí. „Z těch několika Čechoslováků, kteří bojovali v prvních měsících na frontách španělské války, se někteří ve chvíli vzplanutí konfliktu nacházeli na území Španělska, další během léta 1936 přišli spontánně v řadě s dobrovolníky jiných národností ze sousední Francie a několik se jich do Španělska vydalo z ČSR na vlastní pěst, tj. bez finanční pomoci KSČ (potažmo Kominterny), bez využití systému spojek a převaděčů atd.“²²

3. Cesta mladých komunistů z ČSR do interbrigád

O. Valeš ve svých pamětech píše, že než skončil povinnou vojenskou službu, začala španělská občanská válka. Španělští fašisté s podporou italských fašistů a německých nacistů povstali proti legální vládě lidové fronty. O povstání začaly psát noviny a do Španělska byli vysíláni novináři. Němci a Italové vysílali odborníky, techniku a vojáky. Objevovaly se i výzvy na pomoc republikánskému Španělsku. Byly zakládány pomocné organizace v čele se známými kulturními a vědeckými pracovníky. Politický život se točil kolem zpráv ze Španělska. Jelikož Kominternu a komunistická strana v Československu vyzývaly na pomoc demokratickému Španělsku, dospěl O. Valeš k názoru, že jeho místo je právě tam, na bojištích. „Byl jsem přesvědčený, že již nestačí mladé komunisty pouze agitovat, lepit plakáty a malovat hesla. Ale postavit se fašistům na odpor tam, kde je k tomu příležitost bez ohledu na zem.“²³

O. Valeš přišel v říjnu 1936 do ústředního sekretariátu v Karlíně k jednomu z předních činitelů strany – Rudolfu Velíškovi s dalšími šesti nebo sedmi lidmi. Všichni dostali peníze na cestu a instrukce, jak se na cestě chovat. Nikomu doma nesměli říci, že odjíždějí. Dobrovolníci měli ve vlaku dělat, jako by se nikdy před tím neviděli. Na dotaz, kam jedou, měli odpovědět, že jedou na světovou výstavu do Paříže. Obdrželi také adresu, kde se v Paříži měli hlásit. Když přijeli do Paříže a nahlásili se, tak celá konspirace skončila. Francouzi nedělali žádné tajnosti s přípravou na vyslání dobrovolníků do Španělska. Interbrigadisté různých národností byli hromadně ubytováni a připravovali se

²² NEDVĚD 2008, 88.

²³ VALEŠ 1975, 49.

na cestu. Dobrovolníci odjížděli na různá místa, jako například do Barcelony, Perpignanu, Valencie a do Albacete. Na každé zastávce házeli Španělé do vagónů koše s pomeranči a zdravili „španěláky“ zařatou pěstí. O. Valeš přijel do Valencie a pochodoval s ostatními dobrovolníky.

O. Závodský vystudoval dvě třídy na obchodní škole a v říjnu 1937 odešel s dalšími československými komunisty do Španělska. Sloužil jako dobrovolník v Masarykově praporu v rámci 129. pěší brigády. Ve Španělsku vykonával funkci politického velitele kulometné roty. Byl členem brigádního vedení KSČ. Nejvyšší hodnost, které dosáhl, byl kapitán.²⁴

A. London se od raného mládí zapojoval do politické činnosti komunistické mládeže a ve čtrnácti a v sedmnácti letech byl vězněn. Poté přešel z příkazu vedení KSČ do ilegality a v roce 1934 tajně odcestoval do Moskvy, kde působil mezi mládežnickou sekcí komunistické internacionály. A. London měl tři děti se stenografkou Lise Ricolovou (1916–2012), s níž se v Moskvě seznámil a v roce 1935 oženil.

V březnu 1937 odjeli manželé Londonovi do Španělska, kde působili v řadách interbrigád. „Od dubna 1937 do ledna 1938 pracoval A. London v bezpečnostních složkách ve Valencii a Barceloně, pak ve štábu interbrigád v Albacete jako vedoucí slovansko-balkánského oddělení SIM (*Servicio de Investigación Militar*, Vojenská pátrací služba), která byla pod kontrolou NKVD. Později povýšil na zástupce velitele SIM. Od července 1938 byl členem kádrového oddělení ústředního výboru komunistické strany Španělska a prováděl čistky v její katalánské odnoži PSUC. Na frontě ve Španělsku nikdy nebojoval, působil pouze v zázemí.“²⁵

4. Osobní vzpomínky na interbrigády a jejich zneužití při vyšetřování

Z šesti dobrovolníků, kteří s O. Valešem jeli do Francie a do Španělska, se dva z nich stali jeho kamarády. Byl to Varga, který dříve pracoval v Bratislavě a byl vyučený švec. V roce 1937 přešel k Jugoslávčům při přeorganizování mezinárodních brigád a víc se s O. Valešem neviděli. Druhým přítelem se stal Evžen Winkler z Nitry, který byl vyučeným pekařem a doma působil jako člen okresního nebo krajského výboru strany.

²⁴ KALOUS 2013, 85–95.

²⁵ LONDON/LONDONOVÁ 1990.

„Byl nasycen vírou a oddaností ke straně a svému přesvědčení.“²⁶ Ve Španělsku byl jejich velitelem čety. V roce 1937 u Granady útočili z vyschlého potoka v údolí na pahorek, kde byli zakopáni Marokánci. Zasypávali je ranami z kulometů a pušek. Interbrigadisté byli proti nim v nevýhodě jako králíci na planině. Marokánci výborně stříleli. „Evžen Winkler dostal kulku do čela. Vpředu měl díрку a vzadu rozbitou lebku s vytékajícím mozkiem.“²⁷ O. Valeš bojoval vedle něj. „Za chvíli na to naši kamarádi zaútočili na Marokánce z boku s granáty, vypudili je z jejich opevnění a hnali je dál směrem ke Granadě.“²⁸ Když byl O. Valeš ve vyšetřovací vazbě v Ruzyni, často myslíval na E. Winklera a říkal si, že by tam byl býval seděl s ním. E. Winkler by se určitě ptal sám sebe, jestli by šel znovu bojovat. Jak by zdůvodňoval barbarské zacházení, antisemitské výslechy, hrubost a ponižování? Jistý Sch..., který O. Valeše při odjezdu do Španělska doprovázel, pronesl při podání ruky na nádraží větu: „Oskare, pravděpodobně padneš, ale padni jako bolševik!“²⁹ Tento člověk potom psal na Valešovy spolutrpitele přitěžující vyjádření pro Státní bezpečnost a skončil v řadách „zasloužilých starých členů“, kteří prováděli prověrky. Podle O. Valeše nebylo vinou bojem zocelených revolucionářů, kteří se stali funkcionáři ČSR, že z nich byly najednou oběti zdeformovaného socialismu.

Do Španělska jeli bojovat předně mladí nadšenci z řad komunistické strany a mládeže. Kromě nich přijížděli do Španělska i deklasované a dobrodružné elementy. Podle neověřených údajů odjelo do Španělska kolem 3 000 Čechoslováků. O. Valeš španělsky neuměl, a proto se mu stalo několik komických příhod v dorozumívání se s místními. Do roku 1938 se však O. Valeš naučil plyně španělsky. Ve stejném roce byl zraněn při druhé nezdařené ofenzivě u Teruelu a ležel v barcelonské nemocnici. U Madridu pak byly tři mezinárodní brigády XI., XII. a XIII., ve které bojoval O. Valeš.

Jedenáctý a dvanáctý prapor byl francouzský. Třináctý byl mezinárodní s názvem „Bataillon Čapajev“, byli v něm Němci, Rakušané, Poláci, Češi, Slováci a Maďaři.

V polské rotě byla první československá jednotka ve Španělsku, a sice Gottwaldova četa. O. Valeš bojoval v četě s Maďary.

Měli za úkol dobýt důležitý úsek u Teruelu a donutit fašisty odvolat část jednotek z Madridu. Následně autor popisuje ve svých pamětech hrůzy války z příběhů, které mu

²⁶ VALEŠ 1975, 51.

²⁷ Tamtéž, 51.

²⁸ Tamtéž, 51.

²⁹ Tamtéž, 52.

vyprávěli španělští revolucionáři. Tvrdili, jak zmlátili či zabili jednoho kapitalistu, jak rozpárali břicho těhotné ženě fašistického pohlavára jedné vesnice a podobně. Bratr stál proti bratrovi a obyvatelé jedné vesnice proti sobě. Ve Španělsku byl nápadný propastný rozdíl mezi chudobou a bohatstvím, střední vrstva chyběla.

V Barceloně byli interbrigadisté ubytováni v bývalé luxusní vile hraběte Condeho, který stál na druhé straně barikády. O. Valeš občas četl Rudé právo, a když narazil na články o lidech, kteří byli v Sovětském svazu odsouzeni v moskevských procesech, divil se, jak mohla strana takoveto lidi dosadit na vedoucí místa, a kolik škod museli napáchat. „Musel uběhnout ještě dlouhý čas a musely přijít moje vlastní trpké zkušenosti, abych se dopídl pravdy nejen o aranžovaných procesech, ale mnohem dál i k podstatě systému, který je zplodil. Tehdy jsem nekomunistický tisk ještě nečetl a ani nekomunistické názory neslyšel. Aspoň ne v této souvislosti.“³⁰

László Rajk (1909–1949) bojoval ve Španělsku pod přezdívkou Fürtös a O. Valešův kamarád André Marty (1886–1956) ho znal. K. Gottwald údajně v roce 1937 o interbrigadistech řekl: „Do dějin národů naší země jsou vpisovány stránky, na něž budou hrda celá pokolení.“³¹

Interbrigadisté, kteří přežili, byli zoceleni a mnozí z nich se angažovali v politice. Někteří z nich byli za svou podzemní činnost uvrženi do koncentračních táborů, nebo byli popraveni. Na zasedání ÚV KSČ 22. února 1951 řekl K. Gottwald: „...Po pádu demokratického Španělska přišli interbrigadisté ze značné části do francouzských táborů. Žili tam za velmi zlých podmínek a stali se předmětem nátlaku a vydírání napřed francouzské, americké a potom německé i jiných výzvědných služeb. A těmto výzvědným službám se také podařilo, že zneužívajíce zlého fyzického a morálního stavu interbrigadistů, mnohé z nich naverbovali jako své špiony. Pokud je naverbovali Američané a Francouzi, tedy tito lidé sloužili přímo západním imperialistům, pokud je naverbovalo německé gestapo, tedy tito lidé po porážce hitlerovského Německa byli tak jako všichni ostatní agenti předáni americké výzvědné službě.“³² K. Gottwald tímto svým prohlášením zpečetil osudy bývalých interbrigadistů. Tentýž projev K. Gottwalda cituje i A. London³³. Dále O. Valeš popisuje útrapy, ale i nová přátelství v internačních táborech

³⁰ Tamtéž, 65.

³¹ Tamtéž, 80.

³² Tamtéž, 81.

³³ LONDON 1969, 85.

ve Francii, kam se dostal v únoru 1939. Nejprve byl internován v St. Cyprienu a poté v Gursu.

5. Působení bývalých interbrigadistů za druhé světové války

Téměř všichni výše zmínění interbrigadisté emigrovali po porážce republikánského Španělska do Francie.

O. Valeš spolu s ostatními „dobrovolníky“ ke konci Španělské občanské války uprchl přes Pyreneje do Francie. Odevzdali četníkům zbraně a byli dopraveni do internačních táborů. Příslušníci států jako Československo, Maďarsko, Německo, Rakousko, Polsko, Bulharsko a Itálie se neměli po vypuknutí druhé světové války kam vrátit, pokud nežili již dříve v nějaké západní či východní evropské zemi. O. Valeš tedy dále čekal v internačním táboře za ostnatým drátem na další vývoj situace.

Když nacistická třetí říše napadla 10. května 1940 Francii, tak se někteří, tehdy již bývalí interbrigadisté připojili k obraně Francie. Do boje šel například O. Závodský. Po pádu Katalánska v únoru 1939 ustoupil do Francie. Nejprve byl internován v táboře Argelés sur Mer a pak v táboře Gurs. Po vzniku protektorátu pracoval O. Závodský pro československou exilovou vládu ve Francii. V červnu 1940 se zúčastnil bojů na Loire v Gien jako velitel kulometného družstva. Po dobytí Francie Němci se zapojil do hnutí odporu pod jménem Joseph Bart. Do roku 1942 byl velitelem několika odbojových skupin. V prosinci 1942 byl zatčen a poslán do francouzské věznice Fresnes, v srpnu 1943 byl poslán na nucené práce do Mauthausenu, kde se dočkal osvobození americkými vojáky v květnu 1945.

Manželé A. a L. Londonovi po porážce republikánů ve Španělsku odešli do Francie, kde působili do roku 1940 v odboji. V roce 1942 byli oba zatčeni. A. London byl uvězněn v Mauthausenu a jeho žena od roku 1944 v Ravensbrücku. Po válce se souhlasem KSČ žili ve Francii, kde A. London pracoval na velvyslanectví.³⁴

Podle paktu Molotov – Ribbentrop ze srpna 1939 bylo stanovisko SSSR před jeho napadením Německem, že agresory jsou Velká Británie a Francie. Německo má mít tradičně velkou moc ve střední Evropě. I K. Gottwald se přidal a napsal: „Taktika komunistických stran ve všech válčících zemích v tomto období je: vystupovat proti válce, odhalovat imperialistický charakter války...atd.“³⁵ Po napadení SSSR se změnilo

³⁴ LONDON/LONDONOVÁ 1990.

³⁵ VALEŠ 1975, 90.

stanovisko komunistů a válka se pro ně stala spravedlivou. O. Valeš vzpomínal, jak v roce 1952 vyšetřovatel v Ruzyni řekl jedno z nejabsurdnějších tvrzení. Svou činností v Cholmondeley parku (internační tábor v Británii) usilovali o rozbití československé armády. Vážně ji prý poškodili a oslabili, svými činy prakticky pomáhali Adolfu Hitlerovi (1889–1945) a bojovali proti jeho nepřátelům. O. Valeš byl prý agentem nacistů. Následovala vyšetřovatelova pauza a pak začal: „Víte, vy jste vlastně skrz naskrz nepřítel. Jste v té špionáži až po krk.“³⁶ Edvard Beneš (1884–1948) byl prý prokazatelně anglickým agentem a mají na to dost důkazů. O. Valeš podle vyšetřovatele nabádal komunisty v armádě, aby věrně sloužili E. Benešovi a posilovali tuto armádu ve službách anglo-amerických imperialistů.

Válka začala a skupiny Čechoslováků v zahraničí a v internačních táborech byly nuceny narukovat. Někteří odmítli. O. Valeš odjel se skupinou do československé armády v Agde v lednu 1940 a byl zařazen k pěchotě. Chtěl přesvědčovat československé vojáky o nesprávnosti boje proti Německu a napomáhání tím západním imperialistům. Veškeré další počínání O. Valeše až do poloviny roku 1941, tedy do napadení SSSR Německem, tomu odpovídalo. Internovaní Čechoslováci byli tedy na jihu Francie a neměli jednotnou uniformu. O. Valeš byl u minometné čety. Jen část interbrigadistů byla ve straně a jen část vojáků byli komunisté. „Interbrigadisté s jejich bojovou minulostí se těšili velké autoritě mezi vojáky. Vždyť byli jediní, kromě několika starých legionářských důstojníků, kteří měli válečné zkušenosti“.³⁷ Názory interbrigadistů silně působily na jednání mužstva.

Kromě osvětové činnosti byla prováděna i činnost zpravodajská pod vedením zpravodajských důstojníků. Jeden četař aspirant se O. Valeše ptal na politické názory. O. Valeš vše po pravdě vyložil, což mělo za následek, že se do boje o Francii nemohl zapojit. Hlídal tedy s několika dalšími vojáky s podobným smýšlením uhlí.

V červnu roku 1940 byla francouzská, československá a další zahraniční armády ve Francii drtivě poraženy Osou. Nastal chaos a vojáci se vraceli zpět do Agdu. Patnáctého června roku 1940 se třetí říši podařilo prolomit Maginotovu linii a 22. června Francie kapitulovala. 17. června československé velitelství rozpustilo československou armádu ve Francii. Z divize, která měla 10 000 mužů, se do Velké Británie dostaly pouhé 4 000. Přes 6 000 mužů se dobrovolně nebo nuceně rozloučilo s armádou a nikdy se už zpátky

³⁶ VALEŠ 1975, 91.

³⁷ VALEŠ 1975, 96.

nevrátili. Ti, kteří se nevzdali, vstoupili do bojových jednotek „Maquis“. Někteří důstojníci se připravovali obklopeni svými vojáky na útěk do Španělska. O. Valeš a další interbrigadisté ale do Španělska nemohli, plánovali proto útěk do hor.

„Náhle ale nastala změna, E. Beneš totiž zajistil loď připlouvající z Indie na záchranu československých vojáků a několika set civilistů. Nalodovacími místy byly Bordeaux a větší Sét. 22. června přišel rozkaz divize pro velitele k evakuaci. Měli vyloučit z transportu politicky nespolehlivé a ty, „kteří nezasluhují nadále setrvat v našich řadách pro svoje chování a osobní vlastnosti“³⁸.

Interbrigadisté nebyli zařazeni do seznamu evakuovaných osob. František Benda se ptal toho nejhoršího důstojníka, jestli si uvědomuje, co je (interbrigadisty) čeká. On ukázal na krk a řekl: „budou vás věšet“. Nakonec se na loď ale interbrigadisté dostali. Jistý důstojník Hail měl dobrovolníky rád a říkal, že je možné, že se k přístavu budou muset probojovat. Potřebuje tedy udatné chlapy.

Navíc měli interbrigadisté dobré kontakty u řidičů a zajištěná místa pro nejohroženější kamarády. Někteří důstojníci v Sete prý nešetřili místa pro kufry svých žen a milenek. Na jedné lodi musel být velící důstojník dokonce donucen, aby se vojáci dostali mezi odjíždějící.

Z přístavů z Francie se do Velké Británie dostalo tedy kolem 4 000 vojáků včetně důstojníků z MNO a přibližně 500 civilních osob. Z 500 interbrigadistů, kteří narukovali v Gursu se do Velké Británie dostalo asi 160. K mnohým nedošly rozkazy, jiní se ocitli v místech, ze kterých se nemohli k přístavům či na vojenskou základnu dostat. Přijeli do Liverpoolu a Angličané je umístili v Ghestru v zámeckém parku Cholmondely. Interbrigadisté byli ubytováni ve stanech. Francouzská armáda byla po peripetiích rozpuštěna a v Anglii neexistovala pro cizince vojenská povinnost.

V anglických táborech se vytvořily dvě skupiny: interbrigadisté, komunisté a několik set civilních vojáků. Proti nim stáli důstojníci a jejich věrní vojáci. Existovala zde i skupina pasivních a neutrálních vojáků. V táboře to vypadalo jako v Hyde parku. Řečnilo se zde, argumentovalo a hádalo. Komunisté žádali potrestání a zbavení funkcí v armádě pro zbabělé a prospěchářské důstojníky. Početní stav komunistického tábora každým dnem rostl a sympatie velké části dosud nerozhodnutých vojáků byla na jejich straně.

³⁸ Tamtéž, 100.

V Anglii narůstal počet důstojníků zbytku československé armády. Dělal si zde kurzy. O. Valeš ve svých pamětech píše, že jich bylo okolo 700. V Cholmondeley parku se stav vojska snížil nábořem k parašutistům. Vybírání byli ti nejspolehlivější. Komunisté odpor k důstojníkům stupňovali a odmítali se podříditi velení. Byli ale v neznámé imperialistické zemi a nevěděli, co dělají komunisté v Anglii. Neměli ani tušení, co říkají českoslovenští komunisté v Londýně jejich počínání.

Velitelství je nazvalo vedením „vzbuřenců“ a O. Valeš byl jedním ze čtyř členů tohoto vedení. Vedení strany v Londýně schvalovalo jejich činnost a prý se měli ještě úporněji snažit rozbít armádu. Tvrdilo, že se jim nemůže nic stát, nanejvýš by byli nuceni pracovat v lese. Každý z internovaných bývalých československých interbrigadistů dostal od vedení strany v Londýně pět liber na nepředvídatelné výdaje.

10. března 1940 se K. Gottwald vyjádřil v zašifrované zprávě na adresu ÚV KSČ podobně jako komunistické vedení v Anglii: „Zásadně odmítáme vytváření československé zahraniční armády“³⁹. Komunističtí interbrigadisté neuznávali důstojníky a neposlouchali jejich rozkazy. Nechodili na nástupy a chodili kdykoliv ven. Přesvědčovali vojáky a získávali je na svou stranu. Jediné práce, které vykonávali, byly práce v kuchyni, aby bylo jídlo pro všechny bez rozdílu.

Dvacátého prvního července 1940 byla uznána prozatímní československá vláda a prezident v emigraci v Anglii. Dva dny po této události velitelé v Cholmondeley parku oddělili všechny, kteří se odmítli podrobit rozkazům velitelů. Proti 500 vzbuřenců tedy stálo 2500 vojáků a 700 důstojníků. Dorazil i E. Beneš, aby upevnil svou autoritu a sjednal pořádek. Vyslechl si zprávu velitelů, následně přijal delegaci „vzbuřenců“, která mu předala rukou psané prohlášení. E. Beneš měl velký zájem o to dát věci do pořádku, promlouval k vojákům z pódia, navštívil vzbuřence a poté požádal Angličany o jejich internaci. Dva dny po návštěvě E. Beneše byla jejich skupina v počtu 539 mužů „pod anglickou eskortou odvezena do internačního tábora v Oswestry asi 40 km od Cholmondeley parku.“⁴⁰ Zanedlouho odjeli do Yorku na závodiště dostihů. Ubytování byli v ubikacích pro žokeje. Měli dostatek dobrého jídla a pití – nestrádali. Britové měli mezi „vzbuřenci“ své informátory a agitátory, kteří se snažili jejich vzdorovitost eliminovat. Koncem srpna roku 1940 „vzbuřence“ přesunuli do Sutton Coldfieldu u Birminghamu, kde je vyzvalo vojenské velitelství tábora ke vstupu do britské armády.

³⁹ Tamtéž, 104.

⁴⁰ Tamtéž, 107.

Radikálnější interbrigadisté odmítli, protože by se jinak postavili proti tehdejší politice Kominterny, a agitovali proti přihlášení internovaných vzbouřenců do britské armády. Byli neúspěšní, protože se do britské armády nepřihlásilo pouze 180 lidí z 500. Tento zbytek se nakonec do armády také přidal, aby se udržela jednotu. Pouze deset pacifistů odmítlo. Na 460 interbrigadistů bylo zařazeno do pracovních jednotek tzv. Pioneer Corpsu. Mimo deseti pacifistů nemohlo být odvedeno ještě asi šedesát, neboť byli hlavními politickými exponenty, patřil k nim i O. Valeš.

Skupina neodvedených byla odvezena do Knapdale ve Skotsku a byla ubytována v zajateckém táboře. Tábor umístěný v drsném skotském hornatém terénu byl obehnan ostnatým drátem. Komunisté O. Valeše zvolili za vedoucího stranické organizace tábora. „Já jsem se přihlásil s Rudolfem Poláčkem, abych jako vedoucí stranické organizace šel příkladem, na tzv. hajzltůry. To znamená, že celou dobu až do našeho odchodu jsem denně s Poláčkem odnášel fekálie.“⁴¹

Věznům nic nescházelo, ale měli jednostranný život. Jisté kulturní obohacení se jim snažil předat JUDr. Vladimír Clementis (1902–1952), bývalý obhájce v Bratislavě, poslanec komunistické strany. Byl jedním z iniciátorů kulturního dění na Slovensku od počátku třicátých let po začátek druhé světové války. V 50. letech byl odsouzen, popraven a později spolu s ostatními rehabilitován. Angličané ho považovali za vůdce celého protibenešovského hnutí a válečných zajatců v Knapdale. Každý večer vyprávěl jednu povídku od Jacka Londona. Podle O. Valeše byl V. Clementis zásadový charakterem a pevný.

Dva labourističtí poslanci v britském parlamentu podali interpelaci a žádali od vlády vysvětlení, proč je sedmdesát bývalých interbrigadistů vězněno. Britové záležitost předali československým úřadům. Přijela delegace v čele s ministrem Němcem a provedla formální odvody. „Tato vojenská asentýrka ukázala, že každý z nás je vyslovený štáckripl. U každého konstatovali nějakou vadu, která činí dotyčného vojenské služby neschopným“⁴². Angličtí úředníci těmto sedmdesáti vzbouřencům potvrdili, že ten den dorazili do Velké Británie a stali se tak svobodnými emigranty ve Velké Británii. Noví emigranti tedy odjeli do Londýna a na účet československé vlády se řádně oblékli v obchodním domě Selfridge. Ubytovaní pro ně nebyl problém, protože mnoho místních

⁴¹ Tamtéž, 110.

⁴² Tamtéž, 113.

opustilo Londýn kvůli nebezpečí bombardování. Na policii obdrželi „Identity Card“⁴³, jejíž zadní strana byla buď černá, nebo červená. Černá barva značila občany spřátelených zemí a červená občany zneprátelených. O. Valeš si myslel, že jen on z celé skupiny obdržel Identity Card s červenou zadní stranou. Lidé s červenou zadní stranou karty měli jiné podmínky než ostatní Čechoslováci, Belgičané, Poláci atd... Emigranti ze zneprátelených zemí nesměli pracovat ve válečném průmyslu, měli omezené možnosti výdělků a horší pracovní podmínky. Neměli možnost jít do tzv. „training centra“ a vyučit se řemeslu nebo pracovat na úřadě, i když uměli anglicky. O. Valeš nechtěl žít z podpor, tak si našel práci.

Kvůli červené legitimaci nemohl ale ani do závodů ani do training center. Našel si proto místo jako pomocný dělník ještě asi se třemi nebo se čtyřmi dalšími u jedné firmy na okraji Londýna. Firmu vlastnili Rumuni v exilu. Skupovali vybombardované potravinářské zboží a dále ho zpracovávali na krmivo pro zvířata či suchary. Náplní Valešovy práce bylo většinou namáhavé nošení pytlů, což vydržel přes rok. Jako mladý člověk utužený vojenským životem ale práci zvládal dobře. Plat měl oproti ostatním emigrantům přibližně poloviční. Ve skladu pracoval až do svého nástupu do armády v roce 1942.

Po příjezdu do Velké Británie chodil O. Valeš na schůzky komunistické strany v Anglii, na kterých probírali dosavadní činnost. Václav Nosek (1892–1955), vedoucí KSČ ve Velké Británii, mu na první schůzce řekl: „Soudruhu, strana vám nikdy nezapomene, co zde na anglické půdě pro naši věc jste vykonali.“^{44 45} Když se O. Valeš navrátil z internace v Knapdale, byla mu přidělena politická práce. Instruoval komunisty ve vojenských složkách. Po druhé světové válce měl O. Valeš na starost také převod kadrů do vojenského nebo civilního zařízení.

⁴³ EARLY 2019. Legitimace se zavedly ve Velké Británii před druhou světovou válkou a sloužily k identifikaci osob v případech jejich ztráty, zranění nebo smrti. V roce 1952, tedy sedm let po konci druhé světové války, byly zrušeny.

⁴⁴ VALEŠ 1975, 116.

⁴⁵ Po roce 1948 usiloval V. Nosek spolu s J. Pavlem, aby O. Valeše uvolnili ze stranického aparátu k němu na Ministerstvo vnitra. V. Nosek byl v padesátých letech odvolán z funkce i z ÚV KSČ a mnoho mu nescházelo, aby se spolu s O. Valešem ocitl v Ruzyni. Před válkou pracoval jako horník na Kladně a byl kupodivu měkké povahy. Zemřel krátce po Valešově návratu z vězení zklamáný a nešťastný.

6. Kariéra interbrigadistů v rámci KSČ a jejich sledování

Kariéra O. Valeše po válce začala, když jej vyhledal jistý Bedřich Steiner při příležitosti připravované defilírky (přehlídky) armády na Bílé Hoře. B. Steiner byl bývalý příslušník východní armády a tehdejší pracovník sekretariátu ÚV KSČ. Vyřídil mu, aby se zastavil u generálního tajemníka strany R. Slánského. O. Valeš jel do Prahy, aby s pracovníkem sekretariátu KSČ a později od roku 1946 vedoucím evidenčního odboru Karlem Švábem (1904–1952) projednal situaci západních vojáků v Sudetech. Neměli být šikanováni jako ostatní Němci. Jednání probíhalo na ústředním sekretariátu ÚV v bývalé bankovní budově u Prašné brány. K. Šváb nerozuměl vojenským záležitostem, a tak projednal se Slánským, aby O. Valeš převzal referát armády. K. Šváb tvrdil O. Valešovi, že není sebemenší problém uvolnit někoho pro potřeby strany z armády. S koncem války se vojáci ze západních armád navraceli do civilního života. K. Šváb ale O. Valešovi propuštění z armády nezařídil, a tak se O. Valeš stal dezertérem.⁴⁶ Po nějaké době už měl práce v Praze dost a odjel zpět ke své jednotce, kde byl souzen. Následovalo dlouhé vysvětlování, po kterém byl podmíněčně degradován a musel objíždět různé úřady.

„V polovině roku 1950, několik týdnů po nástupu Čepičky⁴⁷ na místo generála Ludvíka Svobody⁴⁸ jako ministra národní obrany, bylo mně a ještě dalším uděleno vyznamenání za činnost ve Španělsku a za války. Čepička se omluvil, že teprve až po jeho nástupu dochází k ocenění naší činnosti. Se mnou zároveň dostal řád Bílého lva ještě B. Steiner, který ztratil ruku u Dukly, jedna paní jej převzala za svého padlého muže in memoriam. Dále dostali vyznamenání Šling⁴⁹, Pavel⁵⁰, London, Hromádko⁵¹

⁴⁶ K. Šváb nebyl podle názoru O. Valeše dobrý člověk a ke svým podřízeným se choval špatně. Před válkou byl učitelem tělesné výchovy a válku strávil v koncentračním táboře. Byl despotický, nepřístupný a diktátorský. V Ruzyni se na něm pomstili s velkým gustem. Nakonec byl odsouzen a popraven za smyšlené zločiny.

⁴⁷ Alexej Čepička (1910–1990) – československý politik, ministr vnitřního obchodu, ministr spravedlnosti, ministr národní obrany a zeť K. Gottwalda.

⁴⁸ Ludvík Svoboda (1895–1979) – politik, generál, ministr národní obrany, prezident Československé socialistické republiky.

⁴⁹ SCHLING 2012, 121. Otto Šling (1912–1952) – krajský vedoucí tajemník KSČ v Brně.

⁵⁰ GREGOR 2010. Josef Pavel (1908–1973) bývalý náměstek ministra národní bezpečnosti.

⁵¹ Otakar Hromádko (1909–1983) – československý novinář a důstojník

a Závodský. Shodou okolností až na tu paní a na Steinerja jsme byli za několik měsíců všichni zavřeni a dva z nás dokonce později popraveni.”⁵²

Po propuštění z armády absolvoval O. Valeš šestinedělní kurz v politické škole a byl poslán jako mnoho jiných straníků ke konci roku 1945 do pohraničí. Komunisté se měli po vystěhování sudetských Němců snažit zakládat stranické buňky, organizovat osídlení měst, zajistit produkci v průmyslu a zemědělství, zabezpečit chod obchodů a živností. Místo určení O. Valeše bylo Ústí nad Labem a kraj táhnoucí se v té době od Chomutova k Děčínu. Byla to silně průmyslová oblast, kde se těžilo hlavně hnědé uhlí. „Při mém příchodu byl prováděn odsun Němců. Měl jsem již co do činění s novými osídlenci, zpočátku jako tajemník kraje pro kádrové otázky, ale po několika měsících již jako organizační tajemník.

Přijeli jsme najednou tři tajemníci. J. Pavel jako organizační tajemník, jeho funkci po jeho přemístění do Plzně jsem převzal já. Do Plzně byl poslán jako vedoucí tajemník. Před rokem 1948 byl odvolán z tohoto místa a přešel na ústřední sekretariát, kde převzal funkci vedoucího bezpečnostního oddělení. Dále jako kulturní a propagační tajemník Blanický František, zvaný ještě z Komsomolu Aník. A já.

A spolu s tamějším rodákem a politickým tajemníkem Innemannem⁵³, jsme tvořili kolektiv řídicí a určující život strany v kraji.”⁵⁴

Marián Lóži ve své diplomové práci píše o přetěžování a přepracování jmenovaných členů předsednictva kraje v Ústí nad Labem. Práce v komunistické straně podryvala jejich tělesné i duševní zdraví. Cituje jejich zdravotní přehled z roku 1947: Politický tajemník K. Innemann trpěl „... především svou slabou fyzickou konstrukcí, která může jednou vážně ohrozit jeho zdravotní stav. Jeví se u něho srdeční a nervová choroba a snad i plíčky dělají mu potíže.“⁵⁵ Krajský organizační tajemník O. Valeš byl „... úplně zdrav, je však postižen nervovou chorobou, i když tvrdí, že tomu tak není. Přesto že v práci je stále čilý a pilný, je duševně unavený.“⁵⁶ Kulturní a propagační tajemník František Blanický trpěl „... často na žaludeční potíže a nemá i nervy zcela v pořádku. Je nervosní a unaven.“⁵⁷

⁵² VALEŠ 1975, 150.

⁵³ Květoslav Innemann (1910–1971) – politik KSČ a poúnorový poslanec

⁵⁴ VALEŠ 1975, 155.

⁵⁵ LÓŽI 2014, 31.

⁵⁶ Tamtéž, 31.

⁵⁷ Tamtéž, 31.

Do února 1948 působily v Československu čtyři politické strany, které vedly v českých zemích boj o přízeň obyvatelstva. V pohraničí byla markantně nejsilnější komunistická strana, což se projevilo při volbách v roce 1946.

“Jako strana, která měla většinu obyvatelstva na své straně a nejdůležitější Ministerstva ve své moci, snažila se o obsazení vedoucích míst na všech úsecích politického, hospodářského a kulturního života. Naším cílem bylo uskutečňovat i v Československu socialismus. Těmto cílům sloužily naše široké náborové akce na získávání nových členů strany. Kraje a okresy soutěžily mezi sebou o nejlepší výsledky. Na pravidelných poradách na ústředním sekretariátu byly rozdávány přehledy o výsledcích soutěže. Náš kraj udržoval čelné místo v soutěži. Právě tak úspěšný byl při získávání stálých odběratelů tisku. Poválečná hospodářská situace vyžadovala největší soustředění na odstranění nedostatku v životě lidu. Na potraviny byl lístkový systém. Byl velký nedostatek v odívání a skoro ve všem, co patřilo k životním potřebám.”⁵⁸

Valeš vydělával 3000,- Kčs za měsíc, což byl plat průměrného dělníka, a dostával lístky na stravu pro těžce pracující jako všichni straničtí funkcionáři. Znamenalo to mít nárok na více masa a chlebovin. Za působení v západní armádě dostal 23 000,- Kčs, které neutratil, takže při výměně peněz celý obnos propadl. V té době se také oženil. Jeho žena Karla Holečková pocházela z Prahy, kde byla úřednicí. V době jejich seznámení byla členkou okresního výboru KSČ. Celé své paměti psal O. Valeš později v rodinném domě rodičů své ženy ve Vraném nad Vltavou. V Ústí nad Labem nejprve bydlel O. Valeš u své ženy v garsonce, a poté jim byl přidělen dvoupokojový byt v činžovním domě. Tento byt obývali spolu s dcerkou po zbylou dobu jejich tamějšího pobytu. Žili skromně, což zejména v jejich kraji nebylo samozřejmostí. To mu prý dodávalo sílu při mučení a krivém očerňování jeho jména ve vazební věznici. „Proto jsem mohl také všem mým vyšetřovatelům prohlásit, že i pod šibenicí budu trvat na své nevině.“⁵⁹ Jistí “šikovní” aparátčící využívali svého postavení k obohacení. Pořádali velké svatební hostiny s velkým množstvím jídla a pití. Vypadalo to u nich, jako by lístkový systém vůbec neexistoval a jako by byl stát právě v největším hospodářském blahobytu. Postupem času se hospodářská situace zlepšila. Zlepšilo se i zásobování obyvatelstva potravinami a jinými potřebnými předměty.

⁵⁸ VALEŠ 1975, 157.

⁵⁹ Tamtéž, 159.

O. Valeš zřejmě ve své funkci vystupoval otevřeně a kriticky. Příkladem může být, jak podle citace Martina Linharta ze zápisu zasedání předsednictva krajského výboru KSČ 21. září 1946 charakterizoval O. Valeš coby instruktor ústeckého okresu zdejší situaci: „V Ústí nastaly určité změny. Jsou zde stále stížnosti na okresní sekretariát. Sekretáři nejsou na výši a nikdo není zodpovědný za politickou práci. Až na komisi žen, kádrovou a komisi mládeže komise nefungují...Členové OV v Ústí neví vlastně, proč se OV schází. Při schůzi OV neexistuje program. Usnesení se nepřenáší do organizací.“⁶⁰

„Po splnění dvouletého plánu přišel únor 1948. A únorem vydobyla komunistická strana rozhodující moc ve státě. Zmizely konkurující strany. Místo nich byly vytvořeny symbolické strany, jejichž funkcionáři jako loutky jednali a pohybovali se na jevišti podle prstů loutkařů.“⁶¹

Valeš obšírně popisuje své působení v Ústeckém kraji a osudy lidí, se kterými přišel do styku. Popisuje většinou bizarnosti, které jsou pro něj samého zajímavé. Vypráví o případech lidí, kteří se snažili v pohraničí obohatit.

Nastalo propouštění lidí z centrálních úřadů komunistické strany, hlavně pak těch, kteří neměli důvěru strany. „Ministr Nosek se svým náměstkem Pavlem si vzpomněli na mne a vyžádali si moje uvolnění z aparátu strany.“⁶² O. Valeš píše, že nemůže psát o své činnosti na ministerstvu vnitra, protože nechce dát nikomu příčinu, aby mohl být obviňován z vyzrazování státního tajemství. Pouze konstatuje, že nebyl v kontrarozvědce.

Než byl zatčen, stačil vyhledat jen nějaké místnosti na úřadování a mladé lidi jako základní kádry. Zajistil internátní školu a začal stavět úřední budovu.^{63 64}

⁶⁰ LINHART 2014, 36.

⁶¹ VALEŠ 1975, 167.

⁶² Tamtéž. 184.

⁶³ Nastěhoval se s Pavlem do vily. Bydlení to bylo drahé, a tak se Valešovi přestěhovali s tchýní do dvoupokojového bytu. Vedle v garsonce bydlel sám J. Pavel a o tři poschodí výše O. Závodský. V domě bydlelo i několik později zatčených a odsouzených v procesu s O. Závodským. V domě bydlel i jistý prokurátor Ď se svou ženou, který se často vnucoval. Týden před Valešovým zatčením, když měl O. Valeš na návštěvě bývalé interbrigadisty, se na návštěvu vnutil také. Tento prokurátor kukátkem sledoval návštěvy, které k Valešovým chodily.

⁶⁴ Autor popisuje na příkladech, jak se chovaly garnitury strany a jejich ženy k suspendovaným kolegům. Před suspendací dotyčné osoby se s ní všichni radili, plánovali společné dovolené, manželky pomlouvaly ostatní ženy vysokých funkcionářů a radily se o šatech, které by si měly obléci na konkrétní událost. V momentu suspendace funkcionáře se všichni ostatní odloučili a přestali se s ním a popřípadě i s jeho ženou bavit. Velmi to vypovídalo o jejich charakteru a jistě i o jejich strachu.

„V minulých dnech jsem někde četl nebo v radiu slyšel takovou moudrost, která je přímo ušitá na moji osobu. Moc se mi to líbí a uvedu ji přesto, že neznám jejího autora. Tato hluboká moudrost zní: ‚Trpěl jsem, abych se poučil.‘ Ano, musel jsem projít celou kalvárií, abych potom v té největší tmě se probudil.“⁶⁵

Když O. Valeš nastoupil do úřadu na ministerstvu vnitra, bylo pro něj těžké se zapracovat, a ještě těžší naplňovat svá předsevzetí. Strana mu projevila velkou důvěru, ale nikdo mu s funkcí ani v začátcích nepomohl, podobně jako v jeho funkci v Ústeckém kraji.

Popisuje, že místo několika hodin mu vše trvalo týdny či měsíce, a to je problém u člověka, od kterého jsou očekávány výsledky jeho práce. Stačila prý jen malá pomoc, které se mu však nedostalo. Jako příklad svých nesnází uvádí úkol, který mu byl zadán. Měl sehnat místnosti pro kancelář v Praze. Od začátku války se až na drobné výjimky v Praze nestavělo, sháněly se budovy pro nová ministerstva. Pro vedoucí představitele komunistické strany by to zřejmě takový problém nebyl, ale Valešova pravomoc na tento úkol nestačila. Musel tedy improvizovat a úřadovnu nechat s nesmírnými těžkostmi postavit. Nedočkal se však její kolaudace, neboť byl zatčen. Mnohdy pracoval celé soboty a neděle dopoledne a jeho styky se omezovaly pouze na jeho spolupracovníky a úřednické osoby.

Prokop Tomek v Průvodci estébáckou Prahou na s. 56 píše o paláci Ligna neboli Světozor ve Vodičkově ulici 791/39 a 41:

„Okolo roku 1949 zde měl tehdejší sektor BAb Velitelství StB neboli operativní oddělení rozvědky Ministerstva vnitra, svoje sídlo pod krycí firmou Centrokomise. Tehdejší rozvědku rozmetali ve vnitrostranických čistkách roku 1951. V lednu toho roku byl pro údajnou sabotáž zatčen i tehdejší šéf rozvědky, bývalý interbrigadista pplk. O. Valeš – Wetzler. Nejvyšší soud jej odsoudil na 21 let, z vězení se dostal již v únoru 1956, později rehabilitován.“⁶⁶ Autor uvádí nepřesně datum propuštění O. Valeše. Ve skutečnosti byl propuštěn 23. prosince 1955.⁶⁷

⁶⁵ VALEŠ 1975, 185.

⁶⁶ TOMEK 2013, 56.

⁶⁷ „Dřívější politické procesy, se kterými se O. Valeš setkal, nevzbuzovaly příliš jeho pozornost. Když se dozvěděl, že byl v Maďarsku obviněn bývalý interbrigadista Ing. Zoltán Rado, kterého následně popravili, nenamáhal se, aby za hlavní zdroj informací nepovažoval Rudé právo či ruský tisk. Po svém vlastním procesu mnohokrát tvrdil, že si vyšetřováním vedeným proti němu samotnému musel projít sám, aby prozřel.“

„S Rajkovým procesem v Maďarsku se blížilo “hromobití“ i k nám. Na požádání maďarské bezpečnosti, byl u nás zatčen a odvezen do Maďarska ředitel Čedoku Pavlík.⁶⁸ G. Pavlík byl za války ve Švýcarsku. Tam ho měl “americký agent“ Noel Field (1904–1970) získat pro špionáž s dalšími emigranty. Zároveň byli zatčeni a později souzeni čsl. Maďaři, staří komunisté, z nichž většinu jsem znal z Anglie a hlavně z čsl. západní armády.

Tito maďarští komunisté nebyli odsunuti jako tisíce jiných Maďarů ze Slovenska. Oni jako uvědomělí komunisté považovali za svoji povinnost být tam, kde je strana malá a kde mohou nejvíc přispět při budování socialismu. Trpký osud jim připravil Rákosi⁶⁹ se svými společníky.“⁷⁰ Záminkou bylo napojení na N. Fielda. „...Američan Noel Field, který od začátku roku 1941 pracoval pro americkou organizaci na pomoc uprchlíkům Unitarian Service Comitee...Od roku 1949 byla z Fielda, který možná svojí prací zachránil život stovek komunistů, vytvořena klíčová postava východoevropských zinscenovaných procesů.“⁷¹

Pro své kontakty na N. Fielda měl problémy i A. London. O. Závodský o něm řekl: „Když byl Noel Field vyšetřován, jeho špionážní napojení na A. Londona bylo definitivně zaznamenáno“.⁷² M. Rákosi sdělil třetího září 1949 v dopise K. Gottwaldovi v souvislosti s Rajkovým procesem, že má seznam asi šedesáti jmen špiónů a zrádců z Československa, a že by k procesům tudíž mělo dojít i zde. O. Valeš neměl ponětí, jestli v seznamu bylo uvedeno i jeho jméno, ale mnohé z těchto šedesáti osob byly zatčeny.⁷³

⁶⁸ Gejza Pavlík/Politzer (1894–1964) – slovenský levicový intelektuál.

⁶⁹ Mátyás Rákosi (1892–1971) maďarský komunistický politik a v letech 1952–3 předseda vlády.

⁷⁰ VALEŠ 1975, 191.

⁷¹ GERBER 2016. (vlastní překlad): „...Amerikaner Noel Field..., der seit Anfang 1941 für das amerikanische Flüchtlingshilfswerk Unitarian Service Comitee gearbeitet hätte...Seit 1949 war Field, der durch seine Arbeit Hunderten Kommunisten das Leben retten konnte, zur Schlüssel figur der Osteuropäischen Schauprozesse aufgebaut worden.“ 13.

⁷² FIELD/FIELD 1999. (vlastní překlad) „When Noel Field was interrogated his espionage contact with (Artur) London was definitely established.“ 282.

⁷³ PERNES 2015. (vlastní překlad) K. Gottwald dlouho návrhům sovětských poradců vzdoroval. V rozhovoru se sovětským velvyslancem Silinem zřejmě v březnu 1950 měl říci, že u nás žádného Rajka nemáme, kdo ho hledá, ten se mýlí. Lidé, kteří by mohli být československými Rajky, utekli do zahraničí a mezi těmi, kteří zůstali Rajka nenajdeme. 221, RGASPI, f. 82 – Nachlass von Wjatscheslaw Michailowitsch Molotow, Opis 2, Delo 1361.

O. Valeš se zmiňuje o Bruno Köhlerovi (1900–1989), který pracoval na sekretariátě ÚV KSČ. Byl tím hlavním „inkvizitorem strany“, který v padesátých letech zval funkcionáře z krajů na sekretariát, kde následně všechny zatkli. Někteří z nich byli zatčeni již na cestě na sekretariát. V době, kdy O. Valeš psal své paměti, opovrhoval absurditou politických procesů v Československu. O procesu s Miladou Horákovou (1901–1950) píše, že byl rafinovaně angažovaný. První republika byla podle jeho slov v soudnictví spravedlivá. „Za první republiky nikdo nemohl být držen ve vyšetřovací vazbě donekonečna bez zatykače. Nemohl být nikdo izolován léta od světa. Nebyl by bez styku s advokátem a se svou rodinou. Nemohl by být vydán na pospas všemu, co vyšetřující aparát si usmyslel na obžalovaném provádět. Nemohl tedy také nikdo bez vědomí veřejnosti lidi utýrat k šílenství, k sebevraždě. Nemohl se člověk stát tak bezmocným.“⁷⁴

V roce 1949 byl O. Valeš naposledy na zasedání ÚV KSČ ve Španělském sále na Pražském hradě. Tehdejší velitel Státní bezpečnosti Jindřich Veselý (1906–1964) nervózně pochodoval do sálu a ven. O. Valeš ho chytil za ruku a zeptal se ho, co se děje. On mu odpověděl, že Státní bezpečnost připravovala velký náboženský proces s farářem Josefem Toufarem (1902–1950), který byl vězněn v souvislosti s tzv. čichoštským zázrakem a K. Gottwald byl o přípravách informován. Farář ale trpěl žaludečními vředy a vinou vězeňských orgánů, které se o jeho nemoc nezajímaly, vředy praskly a farář zemřel. J. Veselý přemýšlel, kdy to má K. Gottwaldovi během zasedání říci, a vybral si chvíli, kdy prezident podle zvyku chodíval kouřit za plentu. O. Valeš se dozvěděl až po svém propuštění, že J. Toufar zemřel na následky týrání a kopání do žaludku. „Pak místo procesu se natočil film, který hráli v biografech mezi žurnálem a programovým filmem. V tomto filmu ukazovali tzv. čichoštský zázrak, který spočíval v tom, že od oltáře, kde stával farář, prý tahal Toufar šňůru, která dávala do pohybu doleva a doprava Ježíše na kříži. Film byl natočen při bohoslužbě. Toufara, který již nežil, hrál orgán Státní bezpečnosti. Farář byl fotografován pouze zezadu, takže v ornátu byl pro diváka Toufarem.“⁴⁵ Začátkem roku 1950 pracoval K. Šváb na ministerstvu vnitra a pravidelně rozesílal tzv. bulletin obsahující jména nepřátel ve straně K. Gottwaldovi, R. Slánskému a V. Noskovi. K. Šváb totiž vytvořil zvláštní bezpečnostní oddělení, které podléhalo pouze jemu a bylo vyjmuté ze styku s jinými částmi Ministerstva. Je možné, že se na

⁷⁴ VALEŠ 1975, 194.

přípravách bulletinu podílel i O. Závodský. O. Valeš se zmiňuje o doktorce Karle Veselé, kterou znal ze Španělska.

Když jednou vezl bulletin od K. Švába O. Závodskému, přečetl si v něm, že K. Veselá zemřela při hladovce (dietě), kterou držela na svoji nemoc. Když se O. Valeš ptal na K. Veselou O. Závodského, řekl mu zhruba to samé. Až dlouho po rehabilitacích se O. Valeš dozvěděl, že ji v Ruzyni ve věznici nechali vyhladovět k smrti. A. London naproti tomu píše, že K. Veselá spáchala sebevraždu. K. Šváb měl i svoje vlastní vězně, mezi nimiž byla právě K. Veselá a Evžen Löbl (1907–1987), jehož osud byl předzvěstí Valešova pozdějšího osudu. Jeden příslušník Státní bezpečnosti se O. Valeše v kanceláři ptal na jeho známost s E. Löblem. O. Valeš mu sdělil, že ho letmo znal v Londýně, kde byl E. Löbl velitelem Friendship clubu. O. Valešovi přišlo divné, proč ho nekontaktoval nějaký jeho představený a posílal za sebe podřízeného. Napadlo ho, že orgán kontrarozvědky musí být někde blízko jeho kanceláře. O. Valeš se na tuto záležitost ptal K. Švába. „Šváb mi nabídl židli a řekl, že mi naleje čistého vína. Vyprávěl mi, že před několika dny jsem byl v prekérní situaci. Byl právě u R. Slánského, když Ing. Jarmila Taussigová–Potůčková (1914–2011) naléhala na moje zatčení. R. Slánský odmítl dát souhlas k mému zatčení s tím, že J. Taussigová kromě nějaké intuice nemá proti mně žádné důkazy. Tím byla moje záležitost vyřízená. K. Šváb se mne ptal, zda si nemyslím, že kdyby bylo zůstalo nejmenší podezření proti mně, že bychom takto spolu hovořili a nebyl bych zatčen? Dodal, abych si nedělal hlavu s J. Taussigovou, tu on má už dlouho v žaludku a dostane se jí na kobytku.“⁷⁵ K. Šváb O. Valešovi radil, že si z J. Taussigové nemá nic dělat. Shromazďuje prý na ni kompromitující materiály a brzy ji „vyšachuje“. Příště má O. Valeš dalšího orgána z kanceláře vyhodit. Autor se ve svých pamětech ptá sám sebe, z čí iniciativy přišlo na něj udání. O J. Veselém pochyboval a o O. Závodském také, protože byli kamarádi, často se stýkali a bydleli v jednom domě.

A. London byl dalším zatčeným a odsouzeným v procesech. O. Valeš se s ním setkal na konci španělské občanské války na cestě do Figurasu. Blízký přátelský poměr se mezi ním a O. Valešem vytvořil až po únoru 1948, kdy A. London pracoval jako náměstek ministra zahraničních věcí. Jelikož měl problémy s plícemi, musel ve vyšetřovací vazbě v Ruzyni vytrpět víc než kterýkoliv jiný vězeň. Dvakrát se pokusil o sebevraždu. „Tím jsem vysvětlil také jeho svědeckou výpověď, kterou nazpaměť se musel naučit a odříkat při konfrontaci se mnou v Ruzyni a opakovat ji před soudem při mém procesu. Z tohoto

⁷⁵ Tamtéž, 197.

jeho stavu jsem vycházel, když jsem se seznámil s jeho vystoupením v mém procesu, kde byl odsouzen k doživotnímu žaláři, a i jeho svědeckými výpověďmi vůči mně, Pavlovi a dalším. Tento názor mne vedl k tomu, že jsem jako první mimo jeho manželky ho vyhledal v Prosečnici, v místě tuberkulosního sanatoria, kde byl jako polovězeň před jeho definitivním propuštěním. Tam jsem ho srdečně a upřímně pozdravil. Zároveň jsem poznamenal, že nesouhlasím s jeho počínáním v Ruzyni a u soudu. Řekl jsem mu, že to chápu, a proto zapomeňme na všechno a zůstaňme dobrými přáteli. A těmi jsme zůstali až do jeho odjezdu do Francie v roce 1963. Dokonce po vězení jsme se stýkali mnohem častěji než kdykoliv dříve. Po důkladnějším poznání jeho osoby, ještě více si cením jeho inteligence, jeho mimořádné paměti a jeho přátelství než dříve. V době jeho vězeňského pobytu v ČSR jsem nejráději strávil svůj volný čas v jeho společnosti a řadil jsem ho ku svým nejbližším přátelům.⁷⁶

Jednoho dne si London všiml, že ho sledují, a volal O. Valešovi s dotazem, jestli má zavolat O. Závodskému. O. Valeš mu odpověděl, že určitě ano a má se ho zeptat, proč ho sledují. O. Valeš s O. Závodským o několik dní později mluvil a O. Závodský mu na toto téma řekl, že se dozvěděli, že London má v jednom domě milenku. Ve stejném domě ale Státní bezpečnost sledovala jednoho cizince a prý si ho s ním spletla. Skutečnost byla ale taková, že podřízený O. Závodského a velitel sledovací skupiny svého nadřízeného záměrně obelhal. O. Závodský lži věřil. A. Londona Státní bezpečnost sledovala všude. „Na tom by nebylo nic mimořádného, poněvadž podle dodatečného zjištění byli jsme již všichni vybraní na vězeňský pobyt sledování. Ale co je typičtější na tehdejší situaci je v tom, že velitel čsl. kontrarozvědky, který si myslel, že řídí tento mocný a citlivý úřad, již nevěděl, co se děje v bezpečnosti, a že jeho podřízení jsou řízeni jinými lidmi.“⁷⁷

Rozhovor s O. Valešem zmiňuje i A. London, avšak pouze jako osobní setkání 21. ledna 1951, kdy se vydal navštívit O. Závodského na Letnou: „Stavím se nejdříve u Oskara Valeše, který pracuje v bezpečnosti a rovněž tu bydlí. Jsme velkými přáteli už od dob Španělska. Je bystrý a nedeformovaný svou prací. Vím, že se mu mohu svěřit a mluvit s ním otevřeně. Nezklamal jsem se. Když mu povím o své situaci, Valeš se sám nabídne, že se mnou půjde k Závodskému, abychom si vše vysvětlili. Závodský není sám. Jsou u něho Tonda Svoboda a Otto Hromádka...“

⁷⁶ Tamtéž, 203–204.

⁷⁷ Tamtéž 1975, 204.

Závodský došel pro Pavla, který bydlí o poschodí výš. A tak se nás sešlo v bytě šest veteránů ze Španělska... Mluvíme jen o tom, co se právě děje v naší zemi, mluvíme tedy o zatýkání. O zatčení Šlinga, který také bojoval ve Španělsku a který je členem ústředního výboru komunistické strany a tajemníkem Brněnského kraje. Mluvíme také o jiných zatčených, které známe. Podle Josefa Pavla to není nic proti tomu, co nám hrozí. Musíme počítat s tím, že i u nás budeme mít brzo vlastní Rajkův případ... Jen Oskar Valeš a Závodský zastávají dále stejné funkce. Pokud jde o mne, chtěl bych odejít z Ministerstva zahraničí. Pavel je, alespoň to říká, se svým přeložením spokojen. A když hovoříme o všech změnách, dodá: ‚Udělalí jsme zatraceně dobře, že jsme vypracovali zprávu o bývalých dobrovolnících ve Španělsku a že jsme ji předali straně. Takhle se snad vyhneme mnohým nedorozuměním a ochráníme staré španěláky před probíhající čistkou.‘ Osík se mě ptá, jestli je se mnou něco nového. Když se dozví, že jeho intervence mě zbavila sledování jen na určitou dobu a že jsem už tři dny sledován znovu, je zaražen. Nervózně přechází po pokoji: ‚Určitě se nemýlíš? A proč si myslíš, že jsou to vozy bezpečnosti?‘ Přistoupím k oknu. Vidím dole vůz, který mě sledoval. Ukážu jej Osíkovi a současně mu podám lístek, kam jsem si poznamenal čísla vozů, které jsem měl v posledních dnech v patách. Prohlíží si dlouho papírek a mlčí. Vysvětluji ostatním – kromě Oskara Valeše nevědí, o čem jde – co se mi děje.“⁷⁸

A. London i O. Valeš se tedy ve svých vzpomínkách shodují v tom, že interbrigadisté se cítili ohroženi. A. London byl sledován a O. Závodský se pokusil sledování odvolat. A. London měl poté pocit, že nějakou dobu opravdu sledován nebyl, O. Valeš se domnívá, že A. London byl sledován nepřetržitě až do zatčení. A. London opakovaně zdůrazňuje, že se snažil na svou funkci rezignovat u Viliama Širokého (1902–1971), od března 1950 ministra zahraničních věcí. Po zatčení N. Fielda v Maďarsku se sám aktivně snažil o vysvětlení svých kontaktů s N. Fieldem straně. O. Valeš na rozdíl od A. Londona o svém sledování nevěděl, nepřipouštěl si možnost svého zatčení, o L. Hofmanovi Jan Kalous píše, že si sice kvůli napojení na zatčené O. Závodského a J. Pavla možnost zatčení připouštěl, ale doufal, že díky svým pracovním výsledkům by se uhájil. Víra v možnost sebeobhajoby byla po zatčení společná i A. Londonovi a O. Valešovi velice dlouho i přes kruté mučení.

⁷⁸ LONDON 1969, 11–12.

O. Valeš píše, že na začátku roku 1950 přišla z Moskvy skupina tzv. „sovětských poradců“ vedených V. A. Bojarským.⁷⁹ Tito poradci postupně obsazovali všechny úseky státní správy nebo alespoň lidově řečeno „tahali za nitky“. Ve zmíněných institucích si vybrali své spolupracovníky a začali shromažďovat materiály k potenciálním nepřítelům z Ministerstva vnitra a Ministerstva národní obrany. Jednalo se o první krok ke stranickým čistkám v rámci procesů. Navenek se k O. Závodskému chovali hezky, ale za zády na něj shromažďovali materiály. Jeho podřízení plnili příkazy jen na oko, a tak se pod O. Závodským začal prolamovat led, aniž by o tom věděl.

Sovětské poradci Lichačev⁸⁰, Komarov⁸¹ a Bojarský si mezi sebe rozdělili úseky Státní bezpečnosti a připravovali se na zatýkání.⁸² „Během přípravy čl. monstrprocesu se ukázalo, že dosavadní zamýšlená konstrukce již neodpovídá požadavkům doby. Takže „londyněři, buržoazní nacionalisti“, interbrigadisti, tvořili pak pouze podřízenou a doplňující úlohu.

George H. Hodos ve své publikaci o politických procesech píše, že po příjezdu sovětských poradců byl aplikován model teroru z Maďarska na Československo. Dokládá tak tvrzení ve vzpomínkách O. Valeše. Dále píše o prvních zatčených londýnech, například o zástupci ministra obchodu E. Löblovi a vrchním editorovi Rudého práva Vilému Novém (1904–1987), kteří byli zatčeni již mezi zářím a koncem roku 1949.⁸³

Od Rajkova procesu se změnila politika SSSR. „Pokud v r. 1949 v době procesů v Maďarsku se plně soustředili v obžalobě a v naučených výpovědích proti Jugoslávii, v době procesů u nás stál v popředí boj proti sionismu neboli Židům. Proces se

⁷⁹ KALOUS/BLAŽEK 2002. „V říjnu 1949 přicházeli na žádost KSČ do ČSR první sovětské poradci. Například v resortu MV měli za úkol v československých podmínkách připravit ekvivalent procesu s Rajkem. V letech 1950–1953 bylo (podle oficiálních údajů) ve složkách MV zařazeno 50 poradců, ale skutečný počet musel být zřejmě mnohem vyšší. Celkový počet poradců v Československu nelze v období 1949–1989 přesně určit. Někteří zde totiž „pracovali“ několik let, jiní plnili jeden dílčí úkol a po několika měsících odcházeli.“

⁸⁰ GERBER 2016, 25. V prosinci 1954 byl generál Lichačev v Moskvě popraven.

⁸¹ RŮŽIČKA 2019. O. Valeš měl pravděpodobně na mysli poradce Makarova: „Na počátku října 1949 pak do Prahy skutečně dorazili dva sovětské poradci Lichačev a Makarov. Své poslání spatřovali ve vyhledávání nepřátel v KSČ a ve výrobě politických procesů. Zdůrazňovali, že nepřítel ve straně nikdy neodhalí strana sama, ale jen Bezpečnost. Začali kritikou dosavadní práce Státní bezpečnosti a přispěli tak k jejím změnám.“

⁸² KALOUS/BLAŽEK 2002.

⁸³ HODOS 1987, 78.

„spikleneckým centrem“ a následné procesy byly nabity antisemitismem v různých formách a různými způsoby.“⁸⁴ Protože se nestal Izrael satelitem SSSR a orientoval se na Spojené státy, na mnoho let se Československo stalo podporovatelem nepřátel Izraele, tedy arabských států. Vlna antisemitismu se viditelně projevila zejména v procesu s „protistátním spikleneckým centrem“, kde byl obžalovaný uveden s označením „původ židovský“. „A k tomu ještě přidali u jmen jako Slánský – dříve Salzmann; Frejka – dříve Freund; André Simon dříve Katz apod.“⁸⁵ V kádrových dotaznících se uváděla například buďto národnost česká, původ český, nebo národnost česká, původ židovský. O. Valeš se původně jmenoval Wetzler a jako řada dalších Židů si pozměnil jméno, aby lépe zapadl mezi české obyvatelstvo.

O. Valeš tvrdí, že v šedesátých a sedmdesátých letech už neznal nikoho, kdo by zastával vysoké stranické funkce a byl Žid. Marx sám by prý jako Žid a kosmopolita byl souzen v procesech mezi prvními. Mnozí komunisté židovského původu byli vyloučeni ze strany nebo opustili republiku. O. Valeš si po svém propuštění dobře všiml vzorce procesů z Ruska a Maďarska. Procesy podobné divadlu zahájila nejprve reakce na mezinárodní či vnitrostátní situaci. K nám se dostaly výhrůžky ze zahraničí, následovala situace v Jugoslávii a v Izraeli (viz. výše) a byli vysíláni sovětští poradci. „Pak již podle ověřených metod jsou vedeny oběti od zatčení přes kajicné doznání k neexistující vině až k šibenici nebo žalářování, tj. k fyzickému a duševnímu zničení. Pokud jsem pozoroval, ve všech procesech se objevuje scéna ukazující, jak měl být zavražděn vůdce strany. Možná, že byla zjištěna její účinnost na diváky. Josifa Stalina chtěl zavraždit na zasedání kominterny jeden trockista. Ale obrovské nadšení přítomných při příchodu J. Stalina do sálu ho ohromilo a pouze to zabránilo atentátníkovi, jak sám přiznal v procesu, aby vypálil z pistole, kterou měl s sebou. Rákosiho chtěla zlikvidovat „banda Rajka“. U nás Slánský chtěl poslat na jiný svět Gottwalda, aby pak mohl nastoupit na jeho místo.“⁸⁶

7. Zřízení a funkce Komise stranické kontroly

Ústřední kontrolní a revizní komise stranické kontroly (ÚKRK) byla vytvořena za účelem plnění několika úkolů: „sledovat dodržování stanov; sledovat plnění usnesení nejvyšších orgánů; dohlížet na správné vyřizování stížností; revidovat hospodaření všech

⁸⁴ VALEŠ, 1975, 207.

⁸⁵ Tamtéž, 208–209.

⁸⁶ Tamtéž, 212.

stranických organizací, podniků, institucí a zařízení; provádět disciplinární řízení a řešit členské otázky“⁸⁷ Ačkoliv činnost komise byla pouze informativní a komise neměla pravomoc zasahovat, přesto měla velký vliv. Odpovídala přímo ÚV KSČ a jejím vrchním představitelem byl předseda, který byl vybrán ÚV.

Ing. J. Taussigová–Potůčková se stala desátou členkou této komise záhy po porodu svého syna v září 1948 a navržena byla samotným R. Slánským. Dle vlastní výpovědi se členkou stát nechtěla. V prosinci se měla údajně stát i tajemnicí. Tuto možnost ale zavrhl. Dle rozhovorů s J. Taussigovou–Potůčkovou ze sedmdesátých let z archivu Martina Potůčka by se mohlo zdát, že přes udání a informace, které poskytovala, nevěřila tomu, že by byli vysocí straničtí funkcionáři zapleteni do špionáže. Ptala se na vinu Marie Švermové (1902–1992) svého nadřízeného B. Köhlera, ale ten jí při této otázce chladně odbyl. Byla přesvědčena o tom, že se ve státě pohybuje mnoho zrádců a špiónů, ale v rozhovoru tvrdila, že o vině některých vysokých stranických funkcionářů pochybuje, R. Slánského nevyjímaje. Přesto se z J. Taussigové klepala kolena i samotnému K. Gottwaldovi, který si oddychl, když byla 24. listopadu 1951 zatčena ve svém bytě. Spolupracovala se sovětskými poradci. Ve stejný den byl zatčen i R. Slánský. Právě ona ale byla kormidlem této komise. To ona apelovala na zatčení O. Valeše a dalších.

O. Valeš píše o J. Taussigové, že pocházela z Moravy a vzala si Františka Taussiga (1909–1941) ještě před válkou. Oba byli komunisté. Její manžel byl za války popraven a ona si prošla koncentračním táborem. S bratrem jejího manžela Josefem Taussigem (1914–1945) se znal z Komsomolu a s ní se poznal v roce 1945 na ústředním sekretariátu strany. Po únoru 1948 se stala sekretářkou v nově založené komisi stranické kontroly. Byla ambiciózní, ješitná a chtěla se stát „zachránkyní čistoty strany“. Snažila se dosadit do všech státních orgánů pracovníky z KSK, aby měla o všem přehled. Nechávala si zaškolovat své pracovníky ve výslechových metodách Státní bezpečnosti. Někteří z těchto dřívějších pracovníků KSK O. Valeše vyslyšeli. Nebyl by žádný problém za J. Taussigovou zajít a sdělit jí o sobě veškeré informace. O. Valeš to ale neudělal, protože dle jeho názoru byly metody, které pro získávání informací používala, její záležitostí. Naposledy se s J. Taussigovou O. Valeš viděl 7. listopadu 1950 na recepci sovětského velvyslanectví, kde byl mimo jiné i J. Pavel, Otakar Hromádka, Ladislav Kopřiva (1897–1971) a A. London. J. Taussigová se po propuštění podle O. Valeše domáhala své rehabilitace. Když se jí Valešův přítel Kahan ve společnosti zeptal, jak to bylo s případem

⁸⁷ RŮŽIČKA, 2019.

O. Valeše, odpověděla mu, že O. Valeše vůbec nezná. K. Innemann ji nazval „satanem v sukních“.

Rozpor mezi výpovědí Valešových pamětí a bakalářské práce Ivety Vítkové⁸⁸ o rodině této stranické funkcionářky je patrný. J. Taussigová byla podobně jako například interbrigadisté mučena nedostatkem spánku, nucena pochodovat po cele a snášet další hrubé chování vyšetřovatelů a dozorců. Nebyla však jako interbrigadisté bita. Po vyslechnutí rozsudku v procesu, který byl vynesen v červnu roku 1955 a zněl na dvacet let odnětí svobody, se pokusila J. Taussigová o sebevraždu. Špendlíkem si chtěla rozpíchat tepnu na ruce, ale rozpíchala si pouze žíly. „Byla držena ve vězení v Leopoldově, Pardubicích a v Praze. Ve věznici v Leopoldově se setkala s Marií Švermovou, kam byly obě ženy převezeny koncem června 1954.“⁸⁹ V roce 1957 byla vyhlášena amnestie, která se na J. Taussigovou nevztahovala. O dva roky později, tedy v roce 1959, podala J. Taussigová prezidentovi žádost o milost, která byla zamítnuta. Na svobodu se dostala v rámci další amnestie 9. května 1960 po posledním převozu do Prahy. Po propuštění z vězení se živila jako dělnice a později konstruktérka, její politická dráha byla uzavřena. Do důchodu odešla v roce 1970.⁹⁰

8. Zatčení, vyšetřování a politické procesy

G. H. Hodosova publikace *Show Trials* pojednává o tom, že i žalobci či vysoce postavení komunisté, kteří byli v pozadí politického procesu s M. Horákovou, se lapili do své vlastní sítě a byli sami obžalováni. Jednalo se o šéfa Státní bezpečnosti O. Závodského, dva náměstky ministra vnitra O. Valeše a J. Pavla. Následovala další zatýkání tuctů vysoce postavených úředníků Státní bezpečnosti, která vedla nakonec i k zatčení nejmocnějšího šéfa tajné policie K. Švába.⁹¹

8.1. Porovnání vzpomínek na zatčení

V sobotu 27. ledna 1951 došlo k zatčení O. Valeše. Ministr národní bezpečnosti L. Kopřiva Valešovi dopoledne prostřednictvím jeho tajemníka vzkázal, že se za ním má ve dvě hodiny odpoledne zastavit a že si s sebou má vzít to nejnnutnější na několik dní.

⁸⁸ VÍTKOVÁ 2013, 49.

⁸⁹ Tamtéž, 49.

⁸⁹ HODOS 1987, 79.

O. Závodský se zastavil před odchodem s kufříkem za O. Valešem a nervózně mu sdělil, že se má také zastavit u L. Kopřivy. Ptal se O. Valeše, jestli neví, o co se jedná. O. Valeš mu odpověděl, že nemá ponětí. Čekali nejprve v bytě O. Valeše a později se přesunuli do kanceláře O. Závodského. Kopřivův tajemník jim při příchodu na Ministerstvo bezpečnosti sdělil, že mají počkat v kanceláři O. Závodského, která byla na stejném patře jako Kopřivova. Následně přišli do kanceláře ještě další dva lidé, kteří byli také zatčeni. Jeden z nich byl obviněn ze sionismu. Druhý z nich pracoval evidentně pro L. Kopřivu a uklidňoval O. Valeše, Závodského a třetího muže. Byl pověřen zatčením R. Slánského. Nejprve byl k ministrovi předvolán O. Závodský a po patnácti nebo dvaceti minutách O. Valeš. Od té doby se oba soudruzi tři roky neviděli. Sešli se až u soudu.

V kanceláři seděl L. Kopřiva, po jeho levici vedoucí sovětských poradců V. A. Bojarský a po ministrově pravé ruce seděli dva muži. L. Kopřiva začal mluvit: „Soudruhu Valeši, je ti známo, že soudruh Čepička má v armádě velký problém.“ Načež jsem odpověděl na jeho konstatování: „Není mi nic o tom známo.“ Na to Kopřiva: „Tak krátce on má velmi těžké problémy a potřebuje nutně pomoc. Pověřila mě strana, abych mu zajistil rychlou pomoc. Proto jsem tě zavolaal, poněvadž počítáme také s tebou.“ Na to já: „Ve státní bezpečnostní práci se nevyznám.“ Kopřiva mě hned zastavil a řekl: „To není ani u tebe třeba. Ty máš velké zkušenosti v politické práci a ve vojenských věcech.“ A hned dodal otázku: „Znáš tyto dva soudruhy?“ Odpověděl jsem, že je neznám. Pokračoval: „Tito soudruzi jsou z komise stranické kontroly a jsou ti přiděleni na pomoc. My ti důvěřujeme, že svůj úkol splníš úspěšně pomocí těchto soudruhů.“ Čímž uzavřel celé jednání. Vstal, podal mi ruku, totéž učinil Bojarský, který se při tom tvářil velmi přátelsky.“⁹²

O. Valeš v doprovodu dvou mužů odešel z Ministerstva a nasedl do auta před budovou. Vedle řidiče seděl jeden muž. O. Valeš si sedl doprostřed a vedle něj na zadní sedačce seděl z obou stran doprovod. Po chvíli se obrátil muž ze sedadla spolujezdce vedle řidiče na O. Valeše s pistolí v ruce a řekl mu, že je zatčen.⁹³ O. Valeš odpověděl, že to vidí.

⁹² VALEŠ 1975, 215.

⁹³ KALOUS/BLAŽEK 2016. „Pokud jde o bezpečnostní pracovníky, poslala Taussigová 15.11.1950 Slánskému a Kopřivovi dopis, v němž upozorňuje, že na odpovědných místech bezpečnosti jsou interbrigadisté, což je po zkušenostech z Rajkova procesu nebezpečné. Navrhovala prověrku a okamžité odvolání těchto osob z funkcí. Na základě tohoto dopisu se uskutečnila v kanceláři MNB schůzka Kopřivy, Taussigové a Bojarského. Na ní se rozhodlo, že bezpečnostní pracovníci uvedení Taussigovou budou postupně izolováni od důležitější práce..... bylo zatčeno asi 30 pracovníků bezpečnosti. Zatčení bylo

Jeden z doprovodu mu dal želízka na ruce a druhý mu zavázal oči. Z přítomných mužů znal O. Valeš pouze tohoto spolujezdce.⁹⁴ Cesta trvala kolem hodiny. Když vůz zastavil, tak mu pomohli vystoupit z auta a vedli ho po schodech do nějaké budovy, kde mu sundali pouta a šátek. Následně ho převzali v malé místnosti dva lidé, z nichž jeden byl Bohumil Doubek (1919–1975), který pracoval od roku 1945 v sekretariátě strany a poté v komisi stranické kontroly. Na Ministerstvo vnitra nastoupil koncem roku 1949. V Ruzyni vedl vyšetřovací skupinu a později se stal velitelem celé věznice. „Doubek se svým pomocníkem mi vyprázdnili kapsy. Neudělali pochopitelně žádný záznam o tom, co mi sebrali. Písemnosti nebyly v módě. Nic se po mém propuštění prý také nenašlo, kromě mého kufříku a v něm se nacházejícího prádla. Sebrali mi také kravatu, řemen od kalhot a šňůry od bot. A když už jsme byli tak daleko, dali mi želízka na ruce, černé brýle na oči a vedli mě někam po schodech nahoru. Zavedli mě do jedné místnosti a sundali mi brýle z očí. Želízka mi nechali. Nařídili mně, abych chodil, nezastavil se a nesedl.“⁹⁵

O. Valeš byl vězněn v místnosti o rozloze 18 m² se dřevěnou podlahou a oknem zatlučeným prkny. Dveře do místnosti neměly zevnitř kliku a daly se otvírat jen zvenčí. Na dveřích bylo kukátko se šoupátkem. Jediné světlo v místnosti, které svítilo 24 hodin denně, byla malá žárovka nad dveřmi. Vězeň musel spát obrácený obličejem k žárovce a ruce musel mít podél těla na dece. V opačném případě byl probuzen a donucen se navrátit do této polohy.

Když O. Valeše převáděli do jiných místností budovy například k výslechu, měl vždy zavázané oči. Nejprve dozorcí používali černé brýle potažené hadrem a později ručník. Podle zvuku letadel prolétajících v blízkosti budovy se O. Valeš domníval, že musí být někde v Ruzyni nebo v Kbelích. Až později se dozvěděl, že jej věznili v Kolodějském zámku, který byl po válce přidělen K. Gottwaldovi, ale ten sem nejezdil. První den po uvěznění v místnosti O. Valeše nutili hodiny chodit, ale to podle jeho slov nebylo ještě tak hrozné. Jelikož mu nechali zimmník, tak mu nebyla zima, i když zde netopili. Na

provedeno tak, že byla odhalena široká protistátní organizace a oni budou posláni na jednotlivá místa v republice k řízení státně bezpečnostní akce. Bylo jim nařízeno, aby si připravili osobní věci na cestu. Když pak seděli v kanceláři Závodského..., byli postupně voláni ke Kopřivovi na "instruktáž" a odtud byli odvázeni do vazby. (Dopis Prchala Barákovi z 11.7.1956) Akce se osobně účastnil a technicky ji řídil A. Prchal.“

⁹⁴ Několik let po O. Valešově propuštění se na malou chvíli setkali v přítomnosti jeho ženy. Oba vyjádřili radost, že ho opět vidí. O. Valeše tato přetvářka překvapila.

⁹⁵ VALEŠ 1975, 218.

vymočení dostával kýbl, ale pouta mu nesundali. Po vymočení musel pokračovat v chůzi. Nejspíše v ranních hodinách ho přivedli k výslechu, sundali mu brýle z očí a postavili ho vedle skříně. Přivedl jej jistý Čermák, který si sedl na postel. Vyšetřovatel, kterého O. Valeš nechtěl jmenovat, seděl za psacím stolem a před sebou měl velký stoh papírů. Místnost byla vytopená, takže se O. Valeš začal brzy potit.

A. London byl zatčen 28. ledna 1951. „Vůz bezpečnosti zastavil za mnou; na druhém konci uličky se staví k chodníku auto stejného typu. Jsou v něm tři lidé. Rozjždím se, nevím už ani, do které uličky. Mám chuť zajet znovu k Osíkovi, ale cestou se rozhodují, že mu napřed zavolám. Tehdy mě nemohlo ani napadnout, že on, Valeš a jiní byli už včera zatčeni. Jedu tedy na Ministerstvo. Ve chvíli, kdy vstupuji do budovy, oba vozy se zastaví vedle mého. Nebudu Osíkovi telefonovat, půjdu k němu rovnou. Několik slov vrátnému a znovu sedám za volant. Oba vozy se rozjedou za mnou. Chci jet napřed domů, abych informoval Lise o tom, co se děje. Pak pojedu k Osíkovi. Tři sta metrů odtud, právě když vjíždím do uličky u Toskánského paláce, předjede mě jeden z vozů, zabrzdí a postaví se napříč cesty. Šest ozbrojených mužů se vyřítí z obou aut, vyrvou mě ze sedadla, nasadí mi pouta a vhodí do prvního vozu, který prudce vyrazí. Bráním se. Protestuji. Chci vědět, kdo jsou ti lidé. Zavážou mi oči. „Drž hubu! Neptej se! Brzy se dozvíš, kdo jsme!“⁹⁶

Podobně jako O. Valeš popisuje i A. London, jak mu byly odebrány osobní věci a všechny cenné věci včetně darexových bonů byly ukradeny. Musel se také převléci do pytloviny a pantoflů a měl celý měsíc nepřetržitě spoutané ruce a zpočátku byl vězněn stejně jako O. Valeš na zámku v Kolodějích. Obdobný byl i nepřetržitý sled výslechů s dlouhotrvající spánkovou deprivací.

8.2. Metody vyšetřování

Jak O. Valeš, tak A. London detailně popisují podmínky ve vyšetřovací vazbě na zámku v Kolodějích a později v Ruzyni, kruté metody vyšetřování zejména vyšetřovatele Dr. Bohumila Smoly. Dlouhodobý spánkový deficit pociťovali oba jako horší než hlad a bití. A. London píše, že toto mučení bylo horší než v nacistickém koncentračním táboře Mauthausen. Výslechy ve dne v noci, ustavičné opakování stejných otázek a překrucování skutečnosti ve snaze vynutit doznání úskokem, mnohahodinovým bojem o každé slovo v každé formulaci – to vše mělo vězně vyčerpat, zlomit a zbavit naděje.

⁹⁶ LONDON 1969, 18.

Klíčové bylo vyvolání pocitu viny, kterému nahrávala povinnost uplatňování sebekritiky u bojovníků strany, již podle A. Londona stalinské metody vdechly až náboženský charakter.

A. London vyjadřuje, co prožil, prostřednictvím citátu dánského filozofa Sorena Kierkegaarda (1812–1855): „Jedinec ve své úzkosti, vyplývající ne z toho, že je vinen, nýbrž že může být za viníka považován, se viníkem stává.“⁹⁷

„Čas od času se používá jiné taktiky;. Protože strana tvrdí, že vy a vaše skupina jste vinni, musíte svou vinu připustit.‘ Nebo také;. Jako starý disciplinovaný člen strany se musíte podřídit jejímu rozsudku a doznat se ve smyslu, který požaduje.“⁹⁸

Nejmenovaný vyšetřovatel O. Valeše vídával po celou dobu tří let ve vězení a ještě po propuštění před krajským velitelstvím Státní bezpečnosti. První věta vyšetřovatele na přivítanou zněla následovně: „Mluvte o své zločinecké činnosti!“⁹⁹ Tuto větu slyšel O. Valeš mnohokrát a stejně tak musel mnohokrát přeříkávat svůj životopis.

A. London píše totéž: „Po dva týdny teď budu muset vyprávět denně, vždycky celých dvacet hodin nepřetržitě, svůj život od dětství až k onomu 28. lednu 1951, kdy mě zastavily dva vozy a kdy jsem se stal obětí únosu na ulici v samém středu Prahy. Po dva týdny trvá toto opakování. Jsem už šest měsíců v jejich rukou, ale ještě jsem nepochopil, že jsem vstoupil do světa obrovitého opakování, kde se všechno opakuje do zvracení: protokoly, spisy a podpisy.“¹⁰⁰

Stávalo se, že svůj životopis přeříkával O. Valeš v polospánku a vyšetřovatel ho probouzel ranou pěstí do stolu. Vyšetřovatel se ho ptal na sešlost konanou 21. ledna 1951, která byla jedním z posledních setkání s jeho kamarády ze Španělska a ze strany. Měl vypovídat o konkrétních osobách na večírku. Opakovaně se ho vyšetřovatel ptal, jestli se cítí vinen a co si myslí o svém zatčení. „Pak občas spojovali předešlou a tuto otázku dohromady. Občas k tomu dodávali všelijaké poťouchlé i urážlivé poznámky. Nebo k těmto otázkám dodali, že všechno o mně vědí, o mé protistátní činnosti i o mých kumpánech, ale chtějí to slyšet ode mne, přímo. Prý si to mám rozmyslet, přiznat barvu apod.“¹⁰¹ Po výsledku ho odvedli kamsi do sklepní provizorně zhotovené cely.

⁹⁷ LONDON 1969, 104.

⁹⁸ Tamtéž, 107.

⁹⁹ VALEŠ 1975, 310.

¹⁰⁰ LONDON 1969, 177.

¹⁰¹ VALEŠ 1975, 312.

V cele musel stále chodit. Od svého příjezdu do zámku si ještě nesedl. Následoval stejný výslech jako ten první, poté opět chození v cele, než si mohl lehnout. Pouta mu však nesundali a ležel hlavou otočen ke dveřím. Rychle usnul, ale za krátkou chvíli ho opět vzbudili a vedli k výslechu, kde byli ale jiní referenti. Obsah výslechu byl s malými změnami stejný. Nejvíce se referenti zajímali o interbrigadisty, se kterými se O. Valeš stýkal. Nyní na něj však začali křičet a vyhrožovat mu. Podle O. Valeše následovala nejdůležitější otázka: „Jak jste chtěli uchopit moc ve státě?“¹⁰². Otázky se opakovaly. Jeden vyšetřovatel se snažil co nejvíce urážet a jednat hrubě, druhý ho chtěl přesvědčit přátelskou domluvou, aby se přiznal a neztrácel čas. „A bylo ráno. Výslech pokračoval až do večera. Už mně nedali ani spát, ani jíst, ani mě nedali na „celu“. Vyšetřovatelé se střídali. Večer mne odvedli do sklepa. Už muselo být hodně pozdě v noci. Mohl jsem si lehnout. Ráno jsem dostal černou bryndu a kousíček chleba. Před tím mi dali kýbl a musel jsem se do půl těla umýt. Pak jsem krátký čas chodil a vedli mě zas k výslechu.“¹⁰³ O. Valeš si dlouho myslel, že kromě kolegů interbrigadistů zatkli i jejich ženy. Teprve po pěti nebo šesti měsících, když dostal od ženy první dopis, tak se trochu uklidnil. U dalšího výslechu se mohl O. Valeš posadit naproti referentovi Čermákovi. Za krátkou chvíli vtrhl do dveří Dr. B. Smola, který se rozkřičel a ptal se, co si O. Valeš dovoluje u výslechu sedět. O. Valeš tedy musel vstát.

V průběhu výslechu řekl O. Valeš slovo „strana“, načež B. Smola vstal a řval mu do ucha: „Vy svině, vy kurvo, jak to, že se opovázíte brát do své špinavé huby slovo strana? V té straně jsem já. Vy dobytku, vy jste se tam vetřel s vašimi kumpány. Vy lumpe, ať to vícekrát z vaší špinavé huby, to slovo, neslyším! (Asi těmito slovy mě poučoval). A podobnými výrazy dále mě častoval a při tom mne chytil za límec košile a s jedním prstem u krku a dalšími držel košili a kroutil s tím a dusil mě. To byla jeho oblíbená metoda, kterou častěji na mne vyzkoušel. A při tom jsem měl ve dne v noci želízka na rukou.“¹⁰⁴ Vyšetřování bylo až na drobná upřesnění výpovědí vesměs stejné a opakovalo se celý měsíc. Referenti neměli na čem stavět obžalobu, tak nejspíše doufali, že nedostatkem spánku, jídla a nekonečnými výslechy O. Valeše donutí, aby si sám na sebe vymyslel nějaký zrádný čin.

¹⁰² Tamtéž, 315.

¹⁰³ Tamtéž, 318.

¹⁰⁴ VALEŠ 1975, 320.

Celý měsíc byl špinavý, neoholený, nenechali ho vyčistit si zuby a v celách musel pochodovat. Po nějaké době se při výsleších referenti oháněli tím, že se stejně každý dříve nebo později přizná a nemá cenu vzdorovat. O. Závodský prý je mnohem chytřejší, diktuje svá doznání, dostává dobrou stravu, cigarety, kafe, má postel, svůj pokoj a žije jako na rekreaci. Vyšetřovatel ukázal O. Valešovi doznání O. Závodského o udání spolupracovníků z podzemního hnutí ve Francii. O. Valeš byl překvapen. Vyšetřovatel to poznal a nabídl mu, aby se šel naobědvat a popřemýšlel nad touto záležitostí.

Součástí taktiky vyšetřovatelů bylo postavit vyšetřované proti sobě, přesvědčit je o zradě a doznání všech ostatních přátel. Až po propuštění z vězení se O. Valeš dozvěděl, že se O. Závodský choval v Paříži statečně, zúčastnil se přepadení hotelu a odolal výslechu gestapa, aniž by někoho zradil. Otázka, proč na sebe O. Závodský napsal takové nesmysly, zůstane nezodpovězena, protože oba dva již neměli možnost spolu promluvit. Naposledy ho O. Valeš slyšel, když u soudu odříkával naučené doznání. Když byl vyřčen verdikt a O. Závodský byl odsouzen k smrti, vzlykal a prosil, aby mu vzhledem k jeho minulosti byla dána možnost odčinit jeho skutky.¹⁰⁵

Podobné zkušenosti s manipulací s využitím doznání O. Závodského popisuje i A. London: „Smola hodí na stůl nové stohy papíru. Chytne mne za hrdlo a zařve: ‚Tady je všechno. Závodský se ke všemu přiznal. Už nám neřeknete nic nového. Nezbyvá vám než přistoupit k doznání a doplnit jeho výpovědi. Známe celou vaši protistranickou činnost‘... A strká přede mne listy, na všech je dole Závodského podpis. Ano, je to jeho podpis! Znáám jej příliš dobře, než abych se mýlil... Je to skutečně rukopis Závodského. Ale co napsal, je snůška lží, vymyšlených příběhů nebo, a to je ještě horší, polopravd. Vypráví o našich rozhovorech, o naší činnosti. Ale jeho interpretace je úplná fantazie a musí nás všechny dovést na šibenici! Jak se Osík mohl propůjčit k takovýmto

¹⁰⁵ KALOUS/BLAŽEK 2002. „Za přispění poradců se u vyšetřovaných osob kombinoval fyzický a psychický nátlak. Neznačená to ovšem, že by k násilí během výslechnů nedocházelo již v předcházejícím období. Nicméně přítomnost poradců působila na čs. vyšetřovatele povzbudivě. Utvrdili se totiž v tom, že používané metody jsou správné. Cílem bylo vyšetřovaného zlomit a donutit ho, aby "se přiznal" v náležitém rozsahu. Vytvářel se tak scénář procesu, který byl neustále zpřesňován, a který se obvinění učili nazpaměť pro své pozdější vystoupení před soudem. Výslechové protokoly přeložené do ruštiny poradci posuzovali a sami určovali míru jednotlivých přiznání. Měli rovněž právo účastnit se výslechnů (využíváno zpočátku), později spíše kontrolovali a určovali směr. Nejzřetelnějším projevem činnosti sovětských poradců v Československu byly inscenované procesy. Represe komunistického režimu zasáhla všechny sociální skupiny na celém území státu.“

falzifikacím? Právě on? Znal jsem ho za války ve Španělsku a ve Francii za okupace vždycky jako loajálního člověka a vzorného bojovníka.“¹⁰⁶

V doznání ukazovaném A. Londonovi O. Závodský zdůrazňoval, že byl při nepřátelské činnosti jako špión v amerických službách řízen A. Londonem. Pochyby o soudruzích se nakonec podařilo vyvolat v každém, uspěla snaha přesvědčit vyslýchaného, že ho podváděli. Apelovalo se na jeho povinnost pomoci straně, v níž věřili i po měsících mučení.

A. London píše, že jednou nedopatřením na chodbě vyslechl rozhovor O. Závodského s referentem, ve kterém referent O. Závodskému slibuje, že jej pošlou na čtyři pět let na některý státní statek, než se na celou záležitost zapomene. Po rehabilitaci potkal A. London téhož referenta a ten vysvětloval doznání O. Závodského příkazem od ministra bezpečnosti L. Kopřivy jednat s O. Závodským dobře jako se soudruhem. Tento příkaz byl údajně po dvou měsících odvolán.

Mezi jinými vyšetřovatelé předloží A. Londonovi i falešné doznání O. Valeše: „Každý nový výslech mi vynese nová obvinění. Předloží mi nová ‚doznání‘, vynucená na spoluvězních. K Závodskému se připojí ‚doznání‘ Dory Kleinové, Svobody, Holdoše, Hromádka, Pavlíka, Feigla, Špirka, Nekvasila a ještě dalších. Každé doznání obsahuje obvinění, jedno strašnější než druhé, a také polopravdy, které ztěžují pochopení všeho a které jsou jedinými lžemi, které mají naději na dlouhé trvání. Později se dozvím, že protokol obsahující Valešovo ‚doznání‘ byl zcela vyroben jeho referenty, že Valeš o něm vůbec nevěděl. Není to bezpochyby jediná mystifikace tohoto druhu, jejíž jsem byl obětí.“¹⁰⁷

Dalším společným prvkem výslechů bylo zneužívání a překrucování starých zpráv z války ve Španělsku a z let po ní, při kterém vyšetřovatelé ukazovali katastrofální neznalost historických souvislostí:

„,Kdy jste poznal Oskara Valeše?’

„Při jedné jeho dovolence v Barceloně.’

„Není divu, že lidé s tak nekontrolovatelnou minulostí jako on zradili. Ve Španělsku dokonce opustil svou jednotku v mezinárodní brigádě.’

„Ano, opustil svou pravidelnou jednotku, aby se přihlásil jako dobrovolník pro daleko

¹⁰⁶ LONDON 1969, 48-49.

¹⁰⁷ Tamtéž, 101.

nebezpečnější poslání. Stal se jedním z lidí, o nichž hovoří Hemingway v románě Komu zvoní hrana. Spolu s ostatními dobrovolníky všech národností přecházel přes fašistické linie a organizoval sabotáže na nepřátelském území.“¹⁰⁸

O. Valeš popisuje, že později začaly být výslechy brutálnější, mlátili s ním o skříň, a to nejen B. Smola, ale už i jeho podřízení. Ptali se na jeho činnost v internaci v západních zemích a tvrdili mu, že na tyto jeho odpovědi nejsou zvědaví. Přesně prý vědí, co chtějí slyšet. O. Valeš na sebe ale lži konstruovat nedokázal. „Začali mne již postupně celý den, nebo několik dní a nocí za sebou mordovat kolem jedné otázky, jako např. abych vykládal, jak chtěla naše „trockistická špionážní skupina interbrigadistů“ převzít moc ve státě, nebo jak jsme se dohodli a o čem jsme jednali u mne v bytě. Dále, jak jsme se dohodli na zavraždění Gottwalda a Slánského při převzetí moci. Dále, s kterým Francouzem jsem se dostal do styku v Gursu, kdo mě naverboval v Anglii, kdo byl vedoucím naší skupiny, co vím o Noskovi a o dalších lidech. Takové a podobné otázky neměly konce. Moje záporné odpovědi vyvolávaly nadávky a vyhrožování a někdy dotyky s předměty kolem mne.“¹⁰⁹

Na konci února O. Valeše převezli do Ruzyně. O. Valeš píše, že vyšetřovací metody podle sovětského vzoru měly jen jednu podmínku. Měly udržet člověka při životě. Někteří tlak nevydrželi, zhroutili se nebo přímo zbláznili a byli vyškrtnuti ze seznamu obžalovaných osob. To byla cena, kterou byli vyšetřovatelé ochotni zaplatit. O. Valeš se zmiňoval, že nechce v žádném případě odsuzovat spolutrpitele, kteří se k obžalobě doznali, protože ne každý mohl být dostatečně silný, aby zvládl psychický nápor věznění a výslechů. A. London, jak je již výše zmíněno, byl nemocný a nebyl jediný. Někteří byli staří a slabí. Valeš ale opovrhne vyšetřovateli a dozorci, kteří zapomněli na veškerou svou lidskost a pro dosažení svých cílů byli ochotni učinit cokoli. A. London na rozdíl od O. Valeše uvádí, že začal po čase trpět halucinacemi, v cele nahlas hovořil s přáteli a soudruhy, se kterými se setkal ve Španělsku nebo později. Píše o svém úmyslu spáchat sebevraždu prostřednictvím hladovky, vydržel 18 dní, trpěl horečkou, žízní, závratěmi, vážil 51 kg. Po připomínce Reimanovy sebevraždy, která v tisku prošla skoro bez povšimnutí, si však uvědomil, že by sebevražda neměla žádný účinek, chce-li se obhájit,

¹⁰⁸ LONDON 1969, 68.

¹⁰⁹ VALEŠ 1975, 326.

musí jíst a vydržet do procesu. Pokus o sebevraždu vyšetřovatelům přiznal, dostal kalciové injekce a jako nemocný tuberkulózou porce jídla navíc.¹¹⁰

Vězeňský řád plný výslechů trvajících s přestávkami celý den a asi dvě hodiny na spánek se zde tak pravidelně nedodržel. Vězeň byl neustále vyslýchán a vynechával se oběd či večeře. V Ruzyni byl pouze jeden původní vyšetřovatel z Kolodějí. Zbytek vyšetřovatelů byl nový.

Půl roku před procesem na O. Valeše hlavní dozorce apeloval, aby se doznal. O. Valeš mu odpověděl, že po tak dlouhé době ve vězení musí i sami vyšetřovatelé věřit v jeho nevinu. Vyšetřovatel se tehdy prořekl a sdělil mu, že pokud vyšetřovatel není přesvědčen o vině obžalovaného, nemůže svou práci vykonávat.

Při dalším vyšetřování se ptali referenti na „špiona Londona“. O. Valeš začal mluvit o Arturu Londonovi, načež nastal řev, aby o zmíněném O. Valeš hovořil jako o špiyonu Londonovi. O. Valeš odpověděl, že nebude, neboť o jeho špionáži neví. Vyšetřovatelé O. Valešovi tvrdili, že se doznal ke špionáži. O. Valeš byl zatvrzelý, a tak se jen tato otázka opakovala zhruba dva měsíce. Byl mlácen a trpěl. Jeden z vyšetřovatelů se ho opět ptal, proč je tak zatvrzelý. O. Valeš mu odvětil: „Zapamatujte si pane referente, že Oskar Valeš i pod šibenicí bude tvrdit, že je neviný.“¹¹¹ Přestali ho vyslýchat ohledně Jugoslávců a titovců, protože ve Španělsku žádného neznal. Ptali se ho, jak vybíral své lidi do úřadů a na konkrétní jména trockistů, se kterými bojoval ve Španělsku.

Ani ne po měsíci O. Valeše a ostatní přesunuli do nové části ruzyňské věznice, do tzv. „švábhausu“. Jeden z vyšetřovatelů O. Valeše zavedl v dubnu 1951 za ministrem bezpečnosti L. Kopřivou do elegantního, kobercem potaženého pokoje. L. Kopřiva O. Valešovi ukázal na židli a jejich rozhovor probíhal asi takto:

„Ministr: ‚Tak ty nechceš mluvit?!‘

Já: ‚Nemám o čem.‘

Ministr: ‚O své nepřátelské protistátní činnosti.‘

Já: ‚Žádnou protistátní a nepřátelskou činnost jsem neprováděl. Mám naprosto čisté svědomí.‘

Ministr: ‚Máme dost prostředků, abychom tě naučili mluvit!

Ven!‘¹¹²

¹¹⁰ LONDON 1969, 120–122.

¹¹¹ VALEŠ 1975, 333.

¹¹² VALEŠ 1975, 334.

Stejně tak A. London popisuje, že se mu konečně po mnoha žádostech dostalo 3. dubna slyšení u ministra L. Kopřivy, na které tolik spoléhal: „Kopřiva mě prudce napadne: ‚Tak co? Odmítáš stále mluvit. Jak dlouho se budeš takhle chovat?‘

‚Od prvního dne se domáhám, aby byl se mnou sepsán protokol, v němž bych mohl odpovědět na všechny otázky, které mi položí. Naprosto však nemohu souhlasit, aby se do protokolu psaly nepravdy, které se ode mne vyžadují.‘

Kopřiva zuří: ‚Přiznáš se, na čí příkaz jsi v mezinárodním měřítku rozmístil všechny nepřátele a trockisty ze své bandy.‘

‚Nechápu, co myslíte, nikdy jsem neudělal nic jiného, než co mi přikázala strana.‘

Přeruší mě a řve: ‚Prozradil jsi Závodskému, že jsem tě o něm vyslýchal.‘ Chci mu to vysvětlit. Nedá mi k tomu možnost. Šílený vztekem mě přeruší: ‚Lžeš, jako jsi vždycky lhal! Zničíme tě. Ať už přiznáš, nebo nepřiznáš, zničíme tě. Před soudem tě dokážeme usvědčit, tím si můžeš být jist!‘ A dá příkaz, aby mne znovu odvedli do cely.¹¹³

Tento rozhovor znamenal pro A. Londona ztroskotání všech nadějí a vedl k počátku jeho doznání.

Vyšetřování podle O. Valeše probíhalo následně se stejnou nebo s ještě větší intenzitou. Jednou ho strčili do malé a úzké tmavé komory o délce asi čtyři metry. Píše, že dobu strávenou v této komoře si v porovnání s celým jeho žalářováním v Ruzyni užil snad nejvíce. I přesto, že dostával tvrdý chléb a meltu, mohl se konečně pořádně prospat. Nikdo ho zde neobtěžoval s hloupými otázkami. Hlídač v temné komoře sice pravidelně rozsvěcel, ale to O. Valešovi už tolik nevadilo. Když ho zde vyšetřovatel vyzvedával, ptal se, jak si pobyt v komoře užil. O. Valeš mu odpověděl po pravdě, že velmi. Vícekrát už mu tuto relaxaci nedopřáli. Pořád přemýšlel o tom, jak dlouho ho budou věznit. Počítal každý měsíc, týden i hodinu. Aby si ukrátil čas, začal v cele cvičit až do chvíle, kdy ho začalo píchat u srdce.¹¹⁴

‚Koncem června nebo začátkem července jsem mohl napsat první dopis rodině. Dopis na úzkém papíru mohl obsahovat asi 12 až 14 řádků. Nesměl jsem psát, že jsem zavřený, že se mi nevede dobře, ale naopak. A mohl jsem se ptát jen na rodinné příslušníky. Odhaduji, že za celou dobu tří let jsem mohl napsat asi 4 až 6 dopisů. A právě tolik obdržet. Balíčky byly pro mne vyloučené. Při tom dopisy mi dávali někdy s měsíčním

¹¹³ LONDON 1969, 115.

¹¹⁴ MUDr. Josef Sommer po vyšetření nepřikládal Valešovu bodání u srdce velkou váhu. V roce 1968 spáchal zmíněný lékař sebevraždu v souvislosti se svojí ruzyňskou praxí, která se objevila v novinách.

i delším zpožděním a s přeškrtnutým textem. Dopis jsem mohl přečíst u vyšetřovatele. Po přečtení ho vyšetřovatel založil.“¹¹⁵ V dopise žádal manželku o peníze, které obdržel, ale poté už ji o nic nikdy nežádal.¹¹⁶

Jiným dobovým zdrojem vypovídajícím o osudu rodiny O. Valeše je nepublikovaná kronika selského rodu Holečků ze Stradonic u Berouna, z něhož Karla Valešová pocházela. Kroniku psala její teta Josefa Holečková (1881–1969). Ačkoliv je zápis stručný a bez hodnocení, soucit staré paní s osudem neteře je patrný stejně jako hluboká nedůvěra k novému režimu:

„Karla, provdaná za O. Valeše, má asi 4letou holčičku Milušku. Více dětí nemá. V roce 1949 se přistěhovali z Ústí n. L. do Prahy. Asi rok bydleli ve vile v Bubenči. Pak dostali byt o třech pokojích s ústředním topením. Muž byl zaměstnán v ministerstvu vnitra jako vyšší úředník. Dařilo se jim velmi dobře. – Pak se karta obrátila. V roce 1951 v únoru, byl její muž zatčen s podezřením v souvislosti procesu protistátního spikleneckého centra – v čele s Rudolfem Slánským.

Karla musela v důsledku toho opustit dosavadní byt a odstěhovat se z Prahy do Vraného ku své matce – která tam má rodinnou vilku. – Teď byla nucena hledat si sama existenci – aby uživila sebe a dítě. Později přijala místo jako úřednice v továrně na papír tamtéž.

Může má dosud ve vyšetřovací vazbě, ačkoliv to bude teď v únoru dva roky. Dopisovat si mohou jen jednou za 3 měsíce, ale návštěvy povoleny nejsou.“¹¹⁷

Teprve po jedenácti měsících s O. Valešem vyšetřovatel vyšel na osm minut na procházku, což se následně několikrát opakovalo. Na jaře 1952 byli O. Valeš a krátce před ním jeho žena vyloučeni z komunistické strany. Stejně tak byli ve stejné době

¹¹⁵ VALEŠ 1975, 336.

¹¹⁶ Jeden nový vyšetřovatel O. Valeše mučil vychytralým způsobem. Zeptal se ho, jestli je kuřák. O. Valeš odpověděl pozitivně a dostal tedy 100 cigaret, které mohl při výsleších kouřit. Vyšetřovatel ale brzy zjistil, že se žádoucí výpovědi nedočká a záměrně O. Valešovi lhal o tom, že objednané balíčky ještě nedorazily. O. Valešovi tedy rychle došlo, že ho chtějí trýznit abstinencí. Řekl vyšetřovateli, ať objednávku stornuje, a druhý den mu již vyšetřovatel znovu nabízel balíček cigaret. Ten odmítl a nikdy si v Ruzyni nezapálil. Vyšetřovatelé ho občas trápili tím, že sami při vyšetřování kouřili a obláčky dýmu mu foukali pod nos. Popisoval, jak ani po dvou letech nemohli vyšetřovatelé na O. Valeše najít kompromitující materiály. Autor vyzdvihoval absurditu režimu, který o sobě tvrdil, že je nejdemokratičtějším společenským systémem s nehumánnější soudní praxí, kde je nejcennějším objektem člověk. Zdálo se, že nikdo z vyšetřovaných o O. Valešovi nevypovídal natolik křivě, aby se výpovědi mohli vyšetřovatelé chytit.

¹¹⁷ HOLEČKOVÁ 1969, 6–8.

vyučování ze strany Valešovi spoluvězňové a jejich rodiny. V této době měl O. Valeš již tak oteklé nohy, že se mu do topánek vešly jen prsty a musel topánky opatrně tlačit před sebou.¹¹⁸ O. Valeš si myslel, že jeho oteklé nohy souvisejí se srdcem, ale jít za místním doktorem J. Sommerem mu připadalo jako marnost. Nejmenovaný vyšetřovatel (Fa) si jeho nohou všiml a za doktorem ho odvedl. Od této chvíle již O. Valeš nemusel na cele chodit a byl mu spuštěn stůl. Při vyšetřování mohl rovněž sedět a vyšetřovatelé ho ještě několikrát odvedli za doktorem. Někdy po propuštění si O. Valeš vyžádal lékařskou zprávu z Ruzyně, kde nebyly sebemenší zmínky o změnách jeho zdravotního stavu.¹¹⁹ Jednoho dne si na stěně u referenta všiml výměny obrazu ministra národní bezpečnosti L. Kopřivy za Karola Bacílka (1896–1974), ale ve vyšetřování nepociťoval změnu. London kdysi řekl O. Valešovi, že ministr K. Bacílek před procesem s protistátním spikleneckým centrem navštívil všechny obžalované a apeloval na ně, ať se drží textu doznání. To bude mít vliv na vyměření výše jejich trestů a na zabezpečení jejich rodin.

¹¹⁸ KALOUS/BLAŽEK 2002. „Tak na doporučení Lichačeva a Makarova byla stanovena ve vyšetřování pracovní doba od 8-16 a od 20 do 24 hodin a zavedeny s tím související nepřetržité, dlouhé, vyčerpávající, často i noční výslechy, někdy i vedle rozkazu, aby obvinění při výslechu stáli, byli pravidelně v krátkých intervalech buzení a podobně (např. JUDr. Štěpán Plaček byl nucen stát na nohou tak dlouho, až nohy silně otekly a otoky praskaly, takže bylo nutné lékařské ošetření). Učili, že hlavní úsilí má být zaměřeno na to, aby se obviněný doznal a přiznání opakoval u soudu s tím, že doznání obviněného je hlavní, rozhodující důkaz v kontrarevoluční trestné činnosti. Zároveň doporučovali, že se nemají zapisovat věci ve prospěch obviněného, jeho obhajoba. To si má obviněný nechat až k soudu (Protokol s Doubkem a Kohoutkem). Konečně zaváděli nový systém psaní protokolů. Podstata byla v tom, že protokol nebyl sepsován ihned při výslechu, ale v nepřítomnosti vyšetřovaného na základě poznámek k výslechu. Dodatečně sepsaný protokol byl pak předložen vyšším náčelníkům, kteří jej opravovali, ve většině případů zůstávali formulace k usvědčení a vypouštěli naopak věci, které mohly svědčit ve prospěch obviněného. Takto po opravení přepsaný protokol pak dostal vyšetřovací pracovník, aby u obviněného dosáhl jeho podepsání.“

¹¹⁹ Popisuje, že za celou dobu věznění zatím nedostal jediný časopis nebo knížku a televizní vysílání viděl poprvé až po propuštění. Jednou si všiml nadpisu Rudého práva, kde stálo: „Usnesení strany a vlády ...“ Vydedukoval z toho, že se vláda přestěhovala na sekretariát, protože vždy viděl pouze formulaci usnesení strany, nebo usnesení vlády. Jednoho dne k němu do cely vstoupil bezpečnostní orgán a dal mu tři nebo čtyři knihy, na které se O. Valeš vrhl. Byly to přeložené sovětské romány a jedna odborná kniha o pěstování zeleniny za polárním kruhem v Sovětském svazu. Po několika přečtených stránkách z odborné knihy vešel tentýž orgán a přinesené knihy opět odnesl. Vícekrát se během věznění O. Valeš ke knížkám nepřiblížil.

„K uvedenému ještě dodám, že Bacílek poslední dopisy popravených ani rodinám nedoručil. A dopisy adresované Gottwaldovi, ve kterých všichni obžalovaní píší, že jsou nevinní a jejich výpověď u soudu je nepravdivá, odeslal Bacílek teprve 10 dní po vykonání trestů.“¹²⁰ Vypráví, jak se několikrát po propuštění viděl na ulici nebo na autobusové stanici s L. Kopřivou a litoval, že neztropil skandál. O. Valeš se totiž dozvěděl, že bývalý ministr projevil ochotu spolupracovat s vědeckými pracovníky.¹²¹

Od roku 1952 ztráceli vyšetřovatelé postupně o O. Valeše zájem a běžně se stávalo, že několik dní až týdnů nebyly výslechy vůbec. Když se s O. Valešem některý z vyšetřovatelů začal bavit o sportu, O. Valeš toho využil a ptal se na každý detail. Ve chvílích samoty a nicnedělání se O. Valeš zahloubal sám do sebe. Vyrušilo ho už jen samotné otevření dveří dozorcem. Přemýšlel o různých věcech, například o územním plánování a rozvoji Prahy nebo se v duchu pokoušel natočit film. Tyto myšlenky sloužily jako jakýsi protilek na nesmyslné otázky vyšetřovatelů, kteří ho s nimi léta obtěžovali. Jednou ho dokonce vyšetřoval i sám prokurátor, se kterým se O. Valeš po rehabilitacích setkal v sousedství. Byl zasloužilý, a tak vždy zastával hezká místa ve straně. Když viděl O. Valeše s dcerou, evidentně se bál. Dcera Míla se otce ptala, proč na pozdrav neodpověděl, a když jí o prokurátorovi O. Valeš vyprávěl, pochopila.

„Nějaký týden před procesem mne uvedli do jedné místnosti. Tam již seděl advokát ex offio JUDr. Klečko. Patřil do skupiny advokátů, kteří se zúčastnili těchto procesů. Vyšetřovatel mi ukázal, kam si mám sednout a sám se posadil mezi nás. Doktor Klečko listoval podle všeho v obžalobě, kterou jsem teď po 22 letech si vyžádal od soudu, abych prvně se na ni mohl podívat.“¹²² Advokát O. Valešovi tvrdil, že je obviněn ze závažných činů. O. Valeš mu odpověděl, že má svědomí čisté, načež se advokát opakoval. Nesdělil O. Valešovi ani to, z čeho je obviněn.¹²³

¹²⁰ VALEŠ 1975, 145.

¹²¹ Další vyšetřování probíhalo podobně jako před tím, nejprve brutální jednání, nadávky, házení O. Valeše o plechovou skříň nebo o zeď a poté následovalo přátelské domlouvání. Někdy byl proces obrácený. Na jednání vyšetřovatelů bylo poznat, že chtějí uspět a tzv. O. Valeše „udělat“. Fakt, že se na obžalovaném vyšetřovatelé střídali, způsoboval to, že byl obžalovaný stále unavenější a musel se soustředit, aby nepodleh tlaku a nevypověděl něco, co by referentům nahrálo do karet.

¹²² VALEŠ 1975, 148.

¹²³ Několik dní po procesu si pozval advokát Valešovu manželku a omluvil se jí, že neměl její novou adresu, a tudíž jí nemohl poslat pozvánku k soudu. U procesu nebyl ani jeden z příbuzných obžalovaných.

Rodiny obžalovaných byly vystěhovány ze svých domovů. Valešovu rodinu přestěhovali již dva roky před procesem. JUDr. Klečko vyprávěl Valešově manželce, že se ještě nesetkal s případem, kdy by delikventovi hrozil trest smrti. Ten byl O. Valešovi údajně na poslední chvíli změněn. Faktem zůstává, že rozsudky byly režisérům, dramaturgům a dalším pracovníkům scénické úpravy předloženy několik týdnů před procesem. Autor neobviňoval svého obhájce ex offio, který mohl mít od vyšetřovatelů dosti zkreslené informace. Nějaký čas před procesem zavolal vyšetřovatel FA O. Valeše ke speciálnímu výslechu, při němž psal do psacího stroje otázky vyšetřovatele a následně často přeformulované odpovědi. Tyto listiny vyšetřovatel podával O. Valešovi k nahlédnutí a k podepsání. Takovýchto scénářů bylo opravdu hodně, takže mnoho obžalovaných vzdalo kontrolu dokumentů, kde byly často záměrně poupravené výpovědi. O. Valeš to ale podle svých slov nevzdal a často se dohadoval o nepřesných či lživých formulacích.

„FA začal:

Otázka: ‚Přestaňte konečně se svým zapíráním a mluvte o své nepřátelské (nebo zločinecké také) činnosti.‘

Odpověď: ‚Žádnou nepřátelskou (případně zločineckou) činnost jsem neprováděl, a proto nemám k čemu se přiznat.‘...¹²⁴

Otázka a odpověď se v obměnách ještě dvakrát opakovala. Po chvíli přišla stenografka.

„Když si sedla a připravila tužky a sešit, vstoupil do místnosti London v doprovodu nějakého orgána bezpečnosti v uniformě. London byl v muklovských hadrech.

FA nařídil, abych se postavil a pokračování výslechu již psala stenografka. FA kladl otázky a všichni jsme stáli, kromě stenografky.

Otázka: ‚Pane London, znáte tohoto muže?‘ Při tom ukázal na mne.

Odpověď Londona: ‚Ano, je to Oskar Valeš.‘

Otázka: ‚Obviněný, znáte tohoto muže ?‘

Moje odpověď: ‚Ano, je to Artur London.‘

Otázka: ‚Pane London, mluvte o své nepřátelské protistátní činnosti v souvislosti s obviněným Valešem.‘

Odpověď Londona: ‚Jak jsem již před soudem vypovídal, naše nepřátelská, protistátní skupina demoralizovaných a trockismem narušených interbrigadistů, Pavel, Závodský,

¹²⁴ VALEŠ 1975, 152.

Valeš, Svoboda, Hromádka a jiní scházeli jsme se v bytech a kancelářích, abychom se poradili, jak převzít moc ve státě.⁴

Otázka: ‚Obviněný, vyjádřete se k přiznání Londona, které učinil před soudem.‘

Odpověď: ‚Žádnou nepřátelskou skupinu interbrigadistů neznám a k žádné jsem také nepatřil a nemohl jsem tudíž s ní ani provádět žádnou nepřátelskou činnost a nemohl jsem proto ani uvažovat o převzetí s nimi moci ve státě. Sám jsem také nic nepřátelského a protistátního neprováděl.‘

Otázka: ‚Pane London, pokračujte dál ve své výpovědi, kterou jste učinil u soudu.‘

Odpověď Londona: ‚Naposledy jsme se sešli 21. ledna 1951 v bytě u Valeše, kde jsme se radili, co podniknout, abychom nebyli odhaleni a co učinit, abychom odvrátili pozornost od nás.‘

Otázka: ‚Obviněný, vyjádřete se k výpovědi Londona.‘

Odpověď: ‚Jelikož žádnou nepřátelskou činnost jsem neprováděl a o žádné nepřátelské skupině jsem nevěděl a do žádné jsem také nepatřil, nemohl jsem mít ani obavu o nějakém odhalení.‘

Možná, že ještě něco jsme si řekli. Ale podstatou toho bylo určitě to, co uvádím a mohla se vyskytnou ještě nějaká nepodstatná slova, na které si již nevzpomínám. Londona zase odvedli a já druhý den tuto konfrontaci napsanou do protokolu jsem podepsal. London u soudu tuto svoji výpověď opakoval.¹²⁵ Z citátu jasně vyplývá, že vyšetřovatelé chtěli učinit záznam o konfrontaci výpovědí obou interbrigadistů. Je samozřejmě možné, že autor si rozhovor nepamatoval přesně.

O. Valeš měl tu čest, že jeho a vyšetřovatele po konfrontaci u výsledku navštívil velitel věznice B. Doubek. Řekl mu, že podá návrh prokurátorovi na prodloužení vazby pro O. Valeše, dokud nepřijde k rozumu a nedozná se. Může být prý vězněn dalších několik let a poté připuštěn k soudu. O. Valeš se po propuštění z vězení dostal ke spisu, který sepsal B. Doubek. Žádá v něm sovětského poradce o propuštění tří osob z vazební věznice. Tyto osoby podle jeho názoru neměly ve vazbě co dělat. Jmenovitě šlo o O. Valeše, M. Švermovou a J. Pavla. Sovětský poradce nad tímto návrhem jen mávl rukou. ‚Zkrátka a dobře, neodložili mě na další léta. Nepotřebovali to. Postavili mne na jeviště. Natočili na magnetofon celé představení a odsoudili mne.‘¹²⁶

¹²⁵ Tamtéž, 152.

¹²⁶ VALEŠ 1975, 153.

8.3. Procesy a výkony trestů

A. London byl souzen v hlavním procesu s R. Slánským, Vavrem Hajdů (1913–1977)¹²⁷, O. Šlingem atd., tedy o více než rok dříve, než se konal proces s O. Závodským a jeho skupinou, k níž patřil i O. Valeš. První proces s R. Slánským a jeho skupinou celkem čtrnácti obžalovaných začal 20. listopadu 1952, předsedou senátu byl JUDr. Jaroslav Novák, předseda Státního soudu v Brně, a hlavním žalobcem Josef Urválek (1910–1979), neblaze proslulý již z procesu s M. Horákovou. A. London proces popisuje ve čtvrté části knihy Doznání s názvem Proces na Pankráci. U jedenácti ze čtrnácti obžalovaných žalobce hned za jménem a datem narození uvedl, že jsou židovského původu. Výpovědi obžalovaných – jejich doznání – se vysílaly v rozhlase, rodiny nebyly předem o termínu procesu informovány.

BBC přenášela proces, československé Ministerstvo spravedlnosti vydalo protokoly procesu v sedmi jazycích a tisk obsáhle informoval.¹²⁸

Padlo jedenáct rozsudků smrti, s doživotím od soudu odešel pouze A. London, V. Hajdů a E. Löbl, přestože vyšetřovatel Vladimír Kohoutek A. Londonovi tvrdil, že nebudou vyneseny žádné rozsudky smrti. Tvrdostí rozsudků byli možná překvapeni i sami referenti. O. Závodský vypovídal v tomto procesu jako svědek obžaloby a v jiném byl 23. prosince 1953 odsouzen k smrti a popraven 19. března 1954. Vypovídal proti R. Slánskému, ale např. i proti K. Švábovi, který se v průběhu vyšetřování pro A. Londona změnil „z kata v oběť“. Svědčit proti K. Švábovi byla donucena i jeho vlastní sestra, M. Švermová.

A. London se opakovaně pozastavuje nad prodejností právníků, kteří by měli být nezávislí, „socialismus“ považuje stále za demokratický režim, chování právníků hodnotí jako horší než v době jeho zatčení ve Francii v roce 1942, tehdy si mohli s L. Londonovou a obhájcem alespoň připravit obhajobu. V procesu s R. Slánským se však obhájci ani před procesem se svými klienty nesešli, de facto je vůbec neobhajovali. „Tady na Pankráci není nic takového. Prokurátoři a soudci se nemohou vymlouvat a skrývat za naše doznání, protože se sami naučili nazpaměť scénář sovětských poradců a lidí z Ruzyně – jako my. Vědí tedy, že jde o frašku. Ale spolupracují na ní.“¹²⁹

¹²⁷ DEJMEK 2013, 339. Vavro Hajdů (1913–1977) – jeden ze čtyř náměstků ministra zahraničních věcí V. Clementise, souzen v procesu s protistátním spikleneckým centrem

¹²⁸ GERBER 2016, 13.

¹²⁹ LONDON 1969, 271.

A. London uvádí, že ze všech oficiálních dokumentů byla odstraněna slova, která R. Slánský pronesl zcela na konci svého posledního výslechu: „Naše protistátní spiklenecké centrum mělo stovky členů...“¹³⁰ I se svědky však do tohoto případu bylo zapleteno nanejvýš osmdesát lidí, A. London tedy dospěl k přesvědčení, že v ruzyňských protokolech čekají v záloze stovky jmen na budoucí procesy. Dokonce zmiňoval, že ho vyšetřovatel V. Kohoutek vyslychal i o A. Novotném a jeho chování v Mauthausenu, A. London se tedy domníval, že se shromažďují materiály na všechny i vysoce postavené komunisty. Nikdo nemůže říci, zda by se Londonovo očekávání nenaplnilo a procesů nebylo mnohem více, kdyby 5. března 1953 J. V. Stalin nezemřel.

První proces se skupinou R. Slánského byl na rozdíl od procesu se skupinou O. Závodského veřejný, pečlivě vybrané obecnostvo se měnilo každý den. Novinkou byly též přenosy v rozhlase. Po smrti J. V. Stalina se změnil přístup k informování veřejnosti o dalších procesech, ačkoliv se na rozdíl např. od Maďarska samotné procesy nezastavily.

Podle A. Londona se metody vyšetřovatelů velmi odrazily ve zbědovaném vzhledu a proměně všech obžalovaných, nejpodobnější sám sobě a nejuvolněnější u procesu mu připadal paradoxně ve vazbě zvláště krutě mučený O. Šling, jen byl velmi pohublý. Jediným lidským momentem v pečlivě zinscenovaném procesu se tak stala následující příhoda: „V průběhu své výpovědi gestikulující Šling nebude mít dost času, aby zachytil kalhoty – příliš velké vzhledem k jeho vyhublosti, které mu spadnou na zem. Komický pohled na našeho přítele ve spodcích v nás vyvolá homérský, hysterický smích. Sám náš přítel Šling propukne v smích první, když si natahuje kalhoty, a jen s námahou pokračuje ve výpovědi. Clementis je jedním z těch, kteří se smějí nejvíc. Marně se snaží uklidnit se a svírá lulku mezi zuby, div ji nepřekousne. Slánský se směje, až mu tekou slzy... a celé tělo se mu otřásá. Jediný, kdo zachovává neochvějný klid, je Geminder. Smích se zmocňuje přítomných a členů soudního dvora. Prokurátor skrývá obličej za široce rozevřené noviny. Členové senátu sklánějí hlavy ke svým spisům. Dozorci kuckají, snažíce se potlačit smích. Tento smích, k němuž byla nehoda, která potrefila našeho kamaráda, jen záminkou, umožňuje kolektivní uvolnění hercům hrozné tragédie, která se odehrává. Předseda považuje za nutné přerušit jednání.“¹³¹ I tato příhoda vypovídá o míře zoufalství a psychického vyčerpání obžalovaných.

¹³⁰ Tamtéž, 273.

¹³¹ LONDON 1969, 275.

Proces byl ukončen 27. listopadu 1952, obžalovaní všichni po nátlaku rozsudek přijali, snad doufali ve vyslyšení žádosti o milost prezidentem K. Gottwaldem, kterému všichni kromě R. Slánského napsali. Dopisy blízkým byly rodinám předány až na počátku roku 1968. A. London se o vykonání jedenácti poprav dozvěděl od své ženy Lise až mnohem později, o likvidaci popela popravených vysypáním na silnici z pytle od brambor se dozvěděl až v roce 1968 při psaní knihy Doznání.

Ke zvláštnostem československého pozdního stalinismu patří následné procesy po procesu se Slánským. Po smrti Stalina byly zinscenované procesy v SSSR a ve většině ostatních států východní Evropy ukončeny. I tzv. kremelští lékaři byli již v dubnu 1953 propuštěni a přípravy antisionistického procesu v Maďarsku byly přerušeny. Naproti tomu v Československu se konalo až po Stalinově smrti sedm velkých a řada malých procesů následujících proces s R. Slánským. Zatímco obžalovaní v hlavním pražském procesu byli vybráni tak, aby zastupovali všechny oblasti veřejného života, následné procesy se zaměřily na skupiny spiklenců v různých sektorech řízení strany a státu. Poslední proces s ekonomem Eduardem Outratou se konal dokonce až po propuštění N. Fielda v listopadu 1954.¹³²

V prosinci 1953, týden před zahájením procesu se skupinou O. Závodského, přesunuli O. Valeše do cely v suterénu, kde musel být před tím nějaký „londynér“. Napsal totiž prstem na spodek postele „The history od VKS is a lie“, tedy „historie VKS je lež“. Tato věta vyjadřuje v podstatě fakt, že sovětsí režiséri ze třicátých let přišli o dvacet let později sem, aby zinscenovali podobné představení s jinými herci.

K soudu O. Valeše odvezli autobusem. V přijímací místnosti si navlékl svůj oblek a pak ho strčili na sedačku do jakési uzavřené místnůstky s dírami pro vzduch. Celkem na Pankrác odjíždělo sedm vězňů.

„Tam nás po jednom pustili z autobusu a v zástupu bez chránítka na očích, pochodovali jsme do velkého sálu soudu. Tady nás zavedli do tří připravených řad. U každého z nás z obou stran byli bezpečnostní orgánové. Rozkázali nám si sednout. Teprve nyní jsem mohl si prohlédnout svoje spoluobviněné. Všechny jsem znal. Jednoho povrchně, druhého lépe. Mezi nimi byli dva moji spolubojovníci. Oswald Závodský ze Španělska a Karel Černý ze západní armády. Kromě nás ve velkém sále nikdo nebyl. Pouze aranžéři a vyšetřovatelé chodili ven a dovnitř.“¹³³

¹³² GERBER 2016, 26–27.

¹³³ VALEŠ 1975, 154.

V sále seděli tři muži, kteří obžalované soudili. Jeden z nich pracoval pod O. Závodským v kontrarozvědce. Vpravo seděli dva prokurátoři, z nichž jeden navštívil O. Valeše při výslechu. Tento nejmenovaný prokurátor byl hlavním prokurátorem. Vlevo seděli dva obhájci ex offio a každý z nich měl vždy obhajovat dva obžalované. Obhájci zde seděli spíše pro dekoraci celého líčení. Prokurátor začal číst obžalovací spis, ale O. Valeš mu nevěnoval pozornost. Díval se kolem sebe na své spolutrpitele a uvědomoval si hrozící nebezpečí. Po prokurátorově řeči byli všichni obžalovaní odvedeni zpátky do svých jednotlivých cel. V sále zůstal jen O. Závodský.

Cely byly na chodbách před soudní síní, kam jim hlídači přinášeli párky, což byla pro chudém a odporném jídle z vazby příjemná změna. Vyšetřovatel O. Valeše během celého procesu obtěžoval a nabádal ho k tomu, aby se nakonec doznal. „Po Závodském vypovídal jeho zástupce. Jejich výpovědi jsem neslyšel. Vím však z Kolodějí, i z Ruzyně, že O. Závodský od počátku vykládal největší nesmysly a nejhorší výmysly na sebe. Dokonce, jak jsem zjistil po mém propuštění, vystupoval jako svědek v hlavním procese. Proč to činil, nemohu si vysvětlit. Pátral jsem po tom a ptal jsem se na to různých lidí, ale přesvědčivou odpověď mi nikdo nedal.“¹³⁴ Ve Francii se O. Závodský choval statečně. O. Valeš proto nechápal, proč na sebe tyto nesmysly O. Závodský vypovídal.

Nelidskost toho, že na sebe bývalí interbrigadisté museli vypovídat lži, považoval O. Valeš za nejhorší. Druhý den ráno přišel na řadu O. Valeš, bylo to 22. prosince 1953. V soudní síni seděl O. Závodský, jeho zástupce a strážní. Hlavní soudce či spíše předseda procesu vyzval O. Valeše, aby si stoupl k mikrofonu. Přečetl jeho nacionále a zeptal se ho, jestli se cítí vinen. O. Valeš odpověděl, že ne, načež byl vyzván O. Závodským, aby si stoupl k druhému mikrofonu a vypovídal. Podle jeho výpovědi prý O. Valeš naléhal na Závodského, aby nebyl zatčen A. London, aby tím nebyla odhalena celá jejich protistátní spiklenecká činnost. Celý tento jejich rozhovor měl proběhnout ještě s několika dalšími příslušníky Státní bezpečnosti v závodní jídelně. O. Valeš měl pocit, že nestojí v soudní místnosti a celá záležitost mu připadala absurdní. Pociťoval spíše směšnost všeho, co se zde odehrávalo. Musel se usmívat a vypověděl, že o žádné protistátní činnosti nemá ponětí a že nebyl členem žádné špionážní skupiny. Následně místo Závodského zavolali jeho zástupce, který si dle jeho slov na celou záležitost v jídelně také vzpomíná a dal Závodskému za pravdu. Dále hovořil O. Valeš, který znovu opakoval svou výpověď

¹³⁴ Tamtéž, 155.

a pokusil se události zařadit do souvislostí. Předseda soudu mu skočil do řeči s otázkou, jestli si O. Valeš myslí, že každý až na něj lže. O. Valeš slovo už více nedostal.

A. London hovořil hned po O. Valešovi a opakoval svou výpověď ze dne, kdy se oba dva ocitli před vyšetřovatelem. O. Valeš měl na výpověď reagovat, ale netušil, že může svědkovi klást otázky. Prohlásil tedy, že výpověď svědka neodpovídá skutečnosti. Prokurátor vstal a žádal soudce, aby věřili výpovědím svědků, kteří neváhali doznat veškerou svou nepřátelskou minulost. „K mému usvědčení sloužil nakonec odborný posudek stvrzený kulatým razítkem Ministerstva vnitra. Mojí bývalí podřízení „na základě archivního materiálu“ dokazovali moji sabotážní činnost v mém úřadě, doloženou konkrétními případy. ... Já však jako notorický zapírač i k tomuto odbornému posudku – po vyzvání předsedy soudu – jsem se vyjádřil záporně. Tím skončilo prozatím moje vystoupení na této cirkusové maškarádě.“¹³⁵ Obhájci a přísedící mlčeli po celou dobu trvání procesu. Z výpovědí obžalovaných se nezasvěcený člověk nic nedozvěděl, neboť z pohledu třetí osoby byly nesouvislé a nesrozumitelné. Na závěr přečetl hlavní prokurátor svou závěrečnou řeč, která se až na „opepření a vyšperkování“ od úvodní moc nelišila. Obhájci potvrdili vinu svých mandantů a žádali soudce o mírnější tresty. Před vynesením rozsudku dal soud obviněným poslední slovo.

Autor se o procesu vyjadřuje jako o frašce, která trvala tři dny, frašce, ve které musel pozorovat, jak prokurátor a předseda soudu zesměšňují čtyři ze sedmi obviněných. V závěru procesu bylo dáno poslední slovo O. Závodskému. „Stál shrbeně před mikrofonem a plakal a vzlykotem se celý třásl, když prosil, aby soud vzhledem k jeho bojové minulosti mu daroval život, aby takto mohl odčinit ještě svoji vinu. Jeho celý zjev a chování otráslo mnou a do smrti na tento obraz nezapomenu.“¹³⁶ Ostatní obvinění pronesli vesměs stručnou a krátkou řeč. O. Valeš sám hovořil stručně. Zmínil, že v posledních dvaceti letech měl zájem o uskutečnění socialismu a že se snažil žít čestně. K „divadelnímu představení“ náležela porada soudců, i když o trestech bylo již dávno rozhodnuto. Tresty byly podle zprávy komise ÚV KSČ o politických procesech

¹³⁵ VALEŠ 1975, 157.

¹³⁶ Tamtéž, 158.

projednávány sekretariátem strany v listopadu 1953 a schváleny byly 9. prosince téhož roku.¹³⁷

„Tedy tzv. soud odpapouškoval politickým sekretariátem určené tresty a předseda jako odborník přidal “zdůvodnění“ k tomu. O. Závodský dostal trest smrti.¹³⁸ Já jsem obdržel 21 let a ostatní odstupňovaně až do 15 let.“¹³⁹ Jak je již výše zmíněno, po převlečení do muklovského oblečení bachaři odvedli sedm odsouzců do tzv. „provazárny“ pankrácké věznice, tedy do třetího poschodí. O. Valeše a šest dalších postavili na pravou stranu a O. Závodského na levou, kde čekali lidé na milost nebo výkon trestu. O. Valeš byl přímo naproti němu a ještě na několik málo posledních vteřin ve svém životě jej viděl, když bachař otevřel dveře jeho cely.

O. Valeš byl po procesu umístěn spolu s dalšími padesáti vězni do cely, kde byly věčně obsazené palandy. Vězně odtud postupně každý den odváželi. Staří i mladí muklové se horečně bavili mezi sebou, po tak dlouhé době izolace prahli po informacích. O. Valeš se setkal s vězněnými interbrigadisty.

Po třech dnech O. Valeše a další spoluvězně naložili do autobusu a odvezli někam směrem na východ. Zastavili až na Moravě, kde přesпали, a ráno pokračovali dále na východ do Leopoldova.¹⁴⁰ Ve věznici vězňům tvrdili, že jsou zde na převýchovu, aby se poté mohli zařadit do socialistické společnosti. Autorovi připadalo absurdní, jak se vězeň odsouzený na dvacet pět let může po takhle dlouhé době začlenit do nějaké společnosti. Seděl na cele s osmdesáti vězni, ze kterých bylo čtrnáct vrahů. Ti nejhorší zločinci spolu

¹³⁷ Politický sekretariát se rozhodl 17. února 1953, tedy zhruba měsíc před smrtí K. Gottwalda, udělit Řády práce, republiky a Řád za statečnost několika desítkám pracovníků bezpečnosti, kteří se osvědčili v procesu se spikleneckým centrem. Tito pracovníci byli rovněž štědře finančně odměněni.

¹³⁸ PERNES 2015, 228. Vlastní parafráze z německého originálu: Sekretariát ÚV KSČ v rámci projednávání zprávy Barákovy komise 19. listopadu 1953 projednával i zprávu o dosud nevykonaných trestech smrti a rozhodl se odsouzené k smrti již nepopravovat. Výjimkou bylo povolení popravy O. Závodského se zdůvodněním, že strpěl ve Státní bezpečnosti provokativní a násilné metody a proti jejich používání se nepostavil. Přitom členové sekretariátu věděli velice dobře, že policie užívala násilných metod i po zatčení O. Závodského a s největší pravděpodobností i proti němu.

¹³⁹ VALEŠ 1975, 162.

¹⁴⁰ Věznice existovala již od dob Marie Terezie. V padesátých letech dvacátého století byla rozšířena a zdokonalena, aby ještě lépe sloužila svému účelu. Z objektu nebylo vidět nikam. Nacházely se tam haly pro strojovou výrobu, haly pro sedavá zaměstnání, samotky a marodka. Vězňové spali ve staré části věznice. Toto „nápravné zařízení“ bylo velmi dobře střeženo. Okolo něj byl natažen dvojitý ostnatý drát, kolem kterého chodily hlídky se psy. Věže se světlomety a s kulometry byly samozřejmostí.

s mukly byli zavřeni zde. „Politickou část osazenstva tvořili esesáci a gestapáci; u čsl. části první garnituru tvořili kolaboranti. Mezi nimi byli předsedové vlád: generál Syrový, Beran, Krejčí. Z vlády Slovenského štátu: ministr vnitra Šaňo Mach, ministr propagandy Gašpar a další. Pak tam byli významní činitelé z války proti okupantům a političtí činitelé nekomunistických stran. Mezi nimi byl generál Kutlvašr, velitel Pražského povstání, maršál Janoušek, velitel čsl. letectva z Anglie a další. Dále parlamentní a zemští poslanci, vysocí státní úředníci, členové ústředních výborů bývalé sociálnědemokratické, národně socialistické a lidové strany, vedoucí funkcionáři skautu a jiní.“¹⁴¹

Další skupinu vězňů tvořili například ti, kteří zatajovali informace a nebo ukrývali osoby před zatčením. V době Valešova příchodu se stav vězňů pohyboval okolo jednoho tisíce. Bývalí komunisté, kteří sem s O. Valešem přišli, byli považováni za nejnebezpečnější. Celu obýval spolu s J. Pavlem, se kterým rozmlouval hlavně o poměrech v Ruzyni. Vyprávěli si o svých útrapách a o společných vyšetřovatelích. Pavlovo proroctví o tom, že oba zemřou vedle sebe na šibenici, se nevyplnilo. Byli propuštěni roku 1955 a J. Pavel zemřel na mrtvici roku 1974, tedy rok před dokončením Valešových pamětí.

V posledních letech Pavlova života se moc neviděli, protože O. Valeš byl často nemocný a podstoupil i operaci. Po již zmíněných zkušenostech ze zatčení a z Ruzyně oba odsouzenci změnilo názor na politický systém, který léta hájili a pomáhali vybudovat.

Po příjezdu do věznice se všech vězňů ptali na původní povolání a podle toho je pak přidělovali k různým pracím. J. Pavla přidělili k práci vsedě mezi starce a O. Valeše k většině vězňů, kteří například drali peří nebo dělali povřísla či jiné ruční práce. Muklové si práci vydělávali, ale stát jim strhával ze mzdy za stravu a soudní výlohy. Zbytek jim byl rozdělen na bony, za které si ve vězení mohli něco koupit, a částku, která jim byla připisována na účet.

Dalším důvodem pro rozdělení vězňů byl incident, kdy se do vězení dostal bývalý prokurátor a členové kontrarozvědky ze Slovenska. Vězňové je poznali a využili nepřítomnosti bachaře k tomu, aby je zmlátili gumovými hadicemi. Postižení byli následně zařazeni na práci do kanceláře. Ve věznici se tichou poštou dozvěděl téměř každý, koho nového přivezli a kdo to je. Bachař O. Valeše odvedl na společnou celu, kde několik desítek vězňů utvořilo kolem O. Valeše půlkruh a vyptávali se ho, jak se dostal

¹⁴¹ VALEŠ 1975, 168.

na Ministerstvo vnitra, co dělal před válkou, jestli vyšetřoval v Ruzyni a podobně. O. Valeš všechny otázky po pravdě zodpověděl. Vězňové měli tendenci se s nově příchozími vězni bavit, protože svoje vlastní příběhy už si nejspíše řekli mnohokrát mezi sebou. Jeden bývalý nejmenovaný komunistický poslanec O. Valeše první týdny pořád obtěžoval a rozmlouval s ním. Nadával na komunismus a projevoval se jako oportunist. Nikdo v cele ho neměl rád. Vedoucí pracoviště, bývalý akademický sochař, který žil léta v Jugoslávii, si O. Valeše po jeho úvodním „výslechu“ oblíbil. Měl kontakty na známé v Jugoslávii, a proto byl také obviněn z titoismu a odsouzen. O politiku se nezajímal a po několika týdnech přesadil na pracovišti O. Valeše od otravného bývalého komunistického poslance jinam.

Po nějaké době byl O. Valeš přesunut na ještě větší celu s asi sto šedesáti vězni, kde se cítil lépe, přestože tam bylo asi třináct vrahů. Většina přítomných vězňů byla ale odsouzena za protistátní činnost. Mezi vězni byl i biskup, který sedával v čele stolu. Každý den se konala pobožnost.¹⁴²

Vězňové si mohli podávat zprávy také přes marodku. Jednou v neděli byli J. Pavel a O. Valeš spolu na cele a O. Valeš vyzval J. Pavla, aby si k němu sedl na postel. Vyprávěl mu svou teorii o procesech. Podle jeho názoru nebyl nikdo vinen a odsouzení byli ze všech úseků státní správy. Napadlo ho tedy, že strana chtěla zakrýt neúspěchy v hospodářství a svalit vinu na odsouzené. J. Pavel chvíli přemýšlel a řekl: “Oskare, kdybys měl pravdu, tak by mně nezbývalo nic jiného, než se pověsit”.¹⁴³

Tuto svou teorii O. Valeš vyprávěl ještě JUDr. Karlovi Černému (1912–2002)¹⁴⁴, který ho odbyl a řekl mu, že již o takových věcech nepřemýšlí. Pravdou však bylo, že nikdo z muklů odsouzených v procesech neměl od zatčení přístup k tisku, takže jejich teorie byly jen domněnky. Odsouzené v hlavním procesu se Slánským neměl O. Valeš

¹⁴² O. Valeš zmiňoval, jak byl na cele zavřen s primitivním cikánem Balgou, který rád a často šikanoval. O. Valeš popisoval různorodost vězňů na cele. Vedle intelektuála ležel primitivní vrah a podobně. Někteří vrahové ve věznici však „hnili zaživa“ desítky let a stát se vůbec nezajímal o jejich propuštění. Byly to mnohdy osoby, které svůj čin spáchaly v afektu a po dlouhých letech ve vězení zešilely. Výše zmínění bývalí gestapáci se většinou chovali arogantně. Jeden z nich vedl práci v hale, kde O. Valeš posléze také pracoval. Byl spolu s ostatními Němci propuštěn roku 1955 a převezen do západního Německa. Musel být zatčen kolem roku 1950, kdyby ho zatkli hned po válce, byl by býval dostal trest smrti.

¹⁴³ VALEŠ 1975, 178.

¹⁴⁴ KALOUS 2010, 72. JUDr. Karel Černý (1912–2002) – významný funkcionář KSČ na Ministerstvu vnitra a na Ministerstvu národní bezpečnosti.

příležitost kontaktovat a zeptat se jich na názor. Následně byl s J. Pavlem přesunut na samotku a bylo jim oběma zakázáno komunikovat s dalšími vězni. Napsal dopis politbyru, ve kterém stručně popsal svůj proces a způsoby vynucení doznání. Žádal o revizi případu. Odpověď na dopis nikdy nedostal. Vězni měli přístup k vybraným knihám. O. Valeš tedy četl sovětské romány a spisy J. V. Stalina a V. I. Lenina. J. Pavel byl v té době chodbařem. Na druhé straně vězeňské chodby byli zavřeni V. Hajdů, Laco Novomeský (1904–1976), Gustáv Husák (1913–1991), A. London, Eduard Goldstücker (1913–2000), biskup Ján Vojaššák (1877–1965) a biskup Pavel Petr Gojdič (1888–1960). Na straně O. Valeše měly speciální samotku J. Taussigová–Potůčková a M. Švermová. V polovině roku 1955 O. Valeše a některé další politické vězně převáželi v civilních šatech autobusem z Leopoldova zpět do Prahy ve stejných autobusových celách, jako když do Leopoldova přijížděli. Celou cestu měli pouta na rukou, takže čtvrtka chleba a sádlo, které dostali, se jim jedly opravdu těžko. Přespali opět ve věznici někde na Moravě a ráno je převezli na Pankrác, kde zůstali až do svého propuštění. Na Pankráci dostal O. Valeš všechny knihy ze seznamu, které si vybral. Napsal také ženě o peníze na cigarety a žena mu je zaslala. „Za toho půl roku, co jsem byl na Pankráci, měl jsem dvakrát několikaminutovou návštěvu. V Leopoldově za půldruhého roku také dvakrát. A ani tam netrvala návštěva déle. A aby moje manželka se mnou mohla strávit tehdy těch několik minut, musela absolvovat dlouhou, únavnou cestu do Leopoldova. Že před tím žádná návštěva povolena nebyla, to je snad samozřejmost, vzhledem k vyšetřovací vazbě, ve které jsem se nacházel.“^{145 146}

¹⁴⁵ VALEŠ 1975, 183.

¹⁴⁶ O. Valeš cítil, že se blíží konec jeho žalářování, a proto psal dopisy manželce, ve kterých užíval krycích jmen a pojmů. Apeloval v nich na svoje propuštění. Manželka nosila dopisy K. Innemannovi. Asi po třech měsících O. Valeše navštívila komise v čele s K. Innemannem, která, jak se zdálo, měla prošetřovat případy odsouzených politických vězňů. Zavedli O. Valeše do přízemí, kde čekal K. Innemann s dalšími muži. Oba dva si během rozhovoru tykali. Otázky K. Innemanna překračovaly zřejmě rámeček úkolu, pro který byla komise ustavena. Vypadalo to spíše, jako by se komise chtěla seznámit s duševním stavem O. Valeše. V závěru návštěvy se K. Innemann zeptal, jak to bylo s tou vraždou. O. Valeš se nechápavě zeptal, jakou vraždu má na mysli. K. Innemann neodpověděl, rozloučil se a odešel. Až po letech se O. Valeš dozvěděl, že prý chtěl zabít K. Innemanna i jeho psa. V listopadu přišla komise znovu a měla doplňující otázky, protože vyšetřovací spis byl překroucený. Doporučili O. Valešovi, aby byl trpělivý, celá záležitost se prý blíží ke konci. Manželce pak O. Valeš sdělil, že bude již doma, až budou česat švestky, ale jeho věznění se ještě o pár měsíců prodloužilo.

Nakonec až den před Štědrým dnem, tedy 23. prosince 1955, pustili O. Valeše spolu s K. Černým domů. Oholili je, donutili je podepsat dokument nařizující mlčenlivost o životě ve věznicích, který O. Valeš sice podepsal, ale jeho obsah nikdy nedodržel. Obdržel lístek o přerušení trestu, ale od nikoho se nedočkal žádné omluvy. Manželka s dcerou se dříve nastěhovaly k tchýni O. Valeše a k dispozici měly v domě dvě místnosti. Nábytek měly na chodbách. Když O. Valeš přišel domů, jeho dcera Míla ho nepoznala. Byli se projít s manželkou zasněženou zahradou a vyprávěli si své útrapy z posledních pěti let. Na mnoho krušných chvil z doby svého věznění O. Valeš zapomněl, a proto se často při psaní svého životopisu ptal své manželky na jednotlivé události, které jí dříve vyprávěl.

V rodinné kronice Holečků 15. 1. 1956 teta Karly Valešové Josefa Holečková napsala: „K Novému roku jsem dostala též přání od neteře Karly. Mezi jiným píše: Tak už mám tátu doma. Těšilo by nás, kdybys k nám přišla na „kus řeči“. – Překvapilo mě to – a přála jsem ze srdce, že se jí po pěti letech manžel vrátil. Aspoň měli radostné Vánoce. Bližšího nic nevím. Obávám se teď v zimě vydat na cestu do Vraného – a čekám až mně navštěvují sami, jak slíbili.

Zajímavý případ. Skoro tři roky manžel neteře – byl ve vyšetřovací vazbě – pak odsouzen na 21 let pro spoluúčast na velezradě a odvezen do Leopoldova na Slovensku, kde ho byla Karla dvakrát navštívit. V květnu 1955 byl převezen do Prahy a byl znovu s ním projednáván proces, a po pěti letech ještě s některými byli propouštěni na svobodu.

Na Nový rok měl prezident Zápotocký projev, ve kterém se též zmínil, že vrátili svobodu stovkám politických vězňů odsouzených pro nepřátelské činy proti naší republice. Když svým chováním dali najevo, že svého činu litují a jsou ochotni řádným životem a prací v zájmu republiky svoje provinění odčinit a napravit.

To byla amnestie – avšak manžel neteřin tvrdil, že byl rehabilitován a že musí za těch pět let dostat odškodnění od státu. – Počítá si asi kolem 40–60 000 Kč. Co však zkusili – to jim nikdo nezplatí, někteří to zaplatili i svým zdravím!¹⁴⁷

Velitel věznice B. Doubek po svém zatčení v roce 1955 popsal dopodrobna celou metodiku vykonstruování procesů. Přiznal se k tomu, jak mučili O. Šlinga a popsal, jak určovali, koho vybrat za hlavní vůdce spiknutí. Byl odsouzen na devět let, ale Antonín Novotný (1904–1975) mu po půl roce dal milost. Až na několik výjimek nenabídla komunistická strana nikomu pracovní místa. O. Valešovi byla vyměřena asi třetina platu,

¹⁴⁷ HOLEČKOVÁ 1969, 106–108.

kteřou mu po několika třednech začal sekretariát na splátky vypláčet. O. Valeš si za tyto peníze koupil vůz, brzy jej ale prodal, protože byl poruchový, dovybavil domácnost a zbytek peněz zůstal rodině na živobytí. O. Valeše a J. Pavla pozvali na sekretariát strany, kde jim překvapivě předali stranickou legitimaci s nepřerušným členstvím.

„Ode dne mého propuštění z vězení čím dál, tím víc mě popuzovalo chování mocnářů. Nejenom že nám způsobili pro nic za nic několik roků peklo, nevinné lidi popravovali, vláčeli nás ve špíně, vyřadili naše nejbližší ze zaměstnání a tisíce lidí vyhazovali z míst, ale i nadále nic nepodnikali, aby napravili, co napáchali.“¹⁴⁸

Interbrigadisté a přátelé se u O. Valeše scházeli na návštěvách. O. Valeš se s A. Londonem shodli na tom, že by měli uspořádat nějakou akci, aby očistili pověst interbrigadistů. O. Valeš tedy napsal článek, který vyšel na výročí frankistického puče v Rudém právu s jistými škrty a pod pseudonymem V. Brož.¹⁴⁹ Redaktor Koucký z Rudého práva O. Valešovi napsal dopis, ve kterém vysvětloval, že bylo vhodnější podepsat článek pseudonymem, aby interbrigadisty neočišťoval interbrigadista. S tím O. Valeš nesouhlasil, ale nic nezmohl. Článek byl nicméně v polovině července uveřejněn. „Jim se však jednalo, jak se domnívám, o něco úplně jiného. V první řadě o to, aby se tam neobjevovalo jméno takového člověka, který byl hanoben a pouze potichoučku bez oznámení z vězení propuštěn. Ale to všechno nebylo v té době podstatné. Důležité bylo, že článek, sice s několika škrty, přece vyšel. Článek, který postavil interbrigadisty i s jejich příslušníky konečně do jiného světla, než byli Gottwaldem a jeho kamarilou označováni.“¹⁵⁰

O. Valeš se pravidelně zúčastňoval srazů interbrigadistů. Jednou měl referát v Ústí nad Labem, ve kterém mimo jiné kritizoval současné vysoké funkcionáře strany, o čemž se předseda SPB Vodička dozvěděl. Později vystupoval O. Valeš i jinde a někteří lidé mu děkovali za to, co pro politické vězně a nespravedlivě odsouzené dělá.

O. Valeš dále píše: „Na jaře mi byl přidělen v Praze byt. Sice místo komfortního bytu s ústředním topením, z něhož byla moje rodina vystěhovaná, byt ve starém domě nižší kategorie. Zároveň jsem převzal místo průvodce výstavy, organizované SPB o historii interbrigád. Bylo to prozatímní zaměstnání za 600 Kčs, kterýžto obnos odpovídá polovičnímu platu vrátného. Tento obnos jsem ještě rozdělil s interbrigadistou Dufkem,

¹⁴⁸ VALEŠ 1975, 188.

¹⁴⁹ BROŽ 1956.

¹⁵⁰ VALEŠ 1975, 190.

který rovněž vyšel z vězení a byl ještě také bez místa. Společně jsme vykonávali tuto funkci.“¹⁵¹ Na sekretariátu ÚV KSČ bylo O. Valešovi nabídnuto místo ve stranickém nakladatelství, do kterého měl nastoupit kvůli svému zdravotnímu stavu až koncem roku. Dosavadní ředitel šel do důchodu. O. Valeš místo přijal a mezitím provázel na výstavě o španělské občanské válce v Městské knihovně v Praze.

Interbrigadisté žádali o přijetí k A. Novotnému, ke kterému po různých peripetiích nakonec došlo. A. Novotný začal svou řeč tím, že s nimi soucítí a že byl také připraven s kufrem na to, až si pro něj přijdou. „K naší rehabilitaci řekl, že na příštím zasedání ústředního výboru bude ukázána úloha interbrigád. Co se týká nás, můžeme říci, kde bychom chtěli pracovat, a pokud to bude možné, tak našim požadavkům bude vyhověno. Avšak je usnesení politbyra, že nemáme pracovat v aparátu strany, v armádě, v bezpečnosti, na MZV a MZO. Zdůvodňoval to tím, že politbyro je toho názoru, že bychom mohli být neobjektivní k tamějším pracovníkům, a dokonce bychom mohli se i mstít apod.“¹⁵²

A. Novotný si usnesení politbyra nejspíše vymyslel, protože o něm neexistoval žádný záznam. Nejdůležitější však bylo rozhodnutí hlavního funkcionáře strany. A. Novotný a předseda Komise stranické kontroly Jan Harus (1892–1967) dále zpochybňovali nevinu rehabilitovaných a vyjadřovali se v tom smyslu, že bývalí muklové mají být rádi, že se z vězení dostali. V žádném případě by se tudíž neměli domáhat návratu na své původní pracovní pozice. Interbrigadistické hnutí O. Valeše se zakrátko rozpustilo a on se nakonec neměl stát ani ředitelem nakladatelství. Stal se tedy ekonomickým náměstkem a do čela nakladatelství postavila strana K. Innemanna. V domě, kde bydlel autor paměti a jeho rodina, bydlel ještě s přítelkyní a její dcerou i zedník Měchura, který si jednou na O. Valeše počkal a řekl mu, že dostal pokyn, aby O. Valeše a jeho návštěvy sledoval. O. Valeš proto napsal A. Novotnému dopis s dotazem, kdy už přestane sledování jeho osoby. A. Novotný „kupodivu“ vše popřel.

Do výše zmíněného nakladatelství nastoupil O. Valeš až roku 1956 po léčení atopického exému, který u něj propukl nejspíše v důsledku nervového vyčerpání z vězení. Pobýval i v lázních. Neustálé perzekuce a neurovnané poměry v rodině začaly na O. Valeše působit. Měl psychické problémy a jeho nervový stav se zhoršoval. Začal být nepříjemný na zaměstnance a poté i na blízké. Následovaly žaludeční vředy a potíže

¹⁵¹ Tamtéž, 191.

¹⁵² Tamtéž, 193.

s dýcháním. Léčil se se žlučníkem a rychle se mu zhoršoval zrak. Po několika vyšetřeních O. Valešovi oční lékařka sdělila, že trpí pigmentosou očí a do patnácti let mu hrozí úplné oslepnutí. Diagnóza O. Valešovi objasnila, proč vrážel do kolemjdoucích a za šera vůbec neviděl. Neviděl ani, když se k němu někdo blížil z boku. Lékařka mu tvrdila, že se jedná o dědičnou chorobu. On však o tom pochyboval, protože v rodině nebyl nikdo, kdo by touto vadou trpěl. Nemoc si vysvětloval spíše svým působení ve válce ve Španělsku, kde často operovali za šera či ve tmě. V době, kdy psal své paměti, si již bez doprovodu netroufl jít do města. Lékařka mu předepsala slepeckou hůl.

V létě roku 1966 jel O. Valeš s manželkou k Balatonu, kam se však nedostal, neboť ho cestou po malé zastávce v cukrárně srazil motocyklista. O. Valeš byl několik dní v bezvědomí. Po nějaké době se vrátil do Prahy, kde se rok léčil. Následující rok nastoupil opět do práce. Byl se pozdravit s náměstkem ministra, který se domníval, že na O. Valeše byl spáchán neúspěšný atentát, protože byl vězněn v souvislosti s procesy a znal se s Rajkem. O. Valešovi toto tvrzení připadalo absurdní a nechápal, proč by atentátník k útoku použil skútr místo například spolehlivějšího nákladního auta. Důvodem návštěvy O. Valeše u náměstka byla však žádost o přeložení na jinou pozici. O. Valeš totiž tušil, že jeho zařazení bylo spolu s titulem vymyšlené. Aparát strany ho chtěl někam lidově řečeno „zašít“. K dalším zdravotním potížím přibyla O. Valešovi ještě bolest slinivky a žlučnickové záchvaty. V nemocnici mu oznámili nutnost vyoperovat nefungující žlučník, aby se mu slinivka nezanítila. Na operaci by však čekal tři měsíce, uvědomil si tedy, že v průběhu dlouhého čekání na operaci bez protekce se budou záchvaty opakovat. Jedna stará komunistická rodina O. Valešovi zařídila schůzku s primářem jedné nemocnice. Primář O. Valeše operoval snad ještě toho dne, bylo to začátkem prosince a den před Štědrým večerem už byl O. Valeš doma. Aby nebylo zdravotních problémů málo, tak v lednu roku 1969 postihl O. Valeše infarkt, který v nemocnici ve Střešovicích nerozpoznali. Až teprve v pražské nemocnici stanovil primář Sobotka správnou diagnózu. Protekci mu u něj zajistila opět již výše zmíněná komunistická rodina. O. Valeše si primář již v nemocnici nechal. Útrapy několikaletého věznění tedy zcela podlomily zdraví i mladému a na rozdíl od například A. Londona zdravému člověku, jakým i po prožití válečných útrap O. Valeš na konci čtyřicátých let stále ještě byl.

O. Valeš v dalších kapitolách nastiňuje politickou situaci ve státě po okupaci v roce 1968 a zejména po roce 1976, kdy docházelo ke stranickým prověrkám. Vysvětluje, proč se stranické legitimace nikdy nevzdal. Podle jeho názoru by komunistická strana chtěla, aby učinil právě to. Jeho dcera Emilie Schneiderová v rozhovoru s autorem této práce

vyjádřila přesvědčení, že se její otec O. Valeš komunistických ideálů a naděje na zlepšení poměrů ve straně a ve státě nikdy nevzdal. Když měla jeho dcera před svatbou, začal O. Valeš vyklízet rodinný dům na venkově, kam se po různých peripetiích s manželkou nastěhoval. Dceři přenechal byt v Praze. Účastnil se různých srazů starých komunistů, kteří však všichni opovrhovali Dubčekem a vítali vojska varšavské smlouvy. Často se chtěl ohradit a říci několik vět o hrubém vyjadřování o „španělácích“ v Rudém právu atp. a o vychvalování pokrytců a gaunerů, ale nikdy nedostal příležitost hovořit.

V Archivu bezpečnostních složek ve fondu personálních spisů se nachází odtajněná dokumentace o činnosti O. Valeše od doby před druhou světovou válkou až do šedesátých let dvacátého století. V dokumentaci se nachází jeho životopis, jakýsi vstupní dotazník SNB a dokumenty ohledně jeho pracovního poměru. Archivní materiály do značné míry korespondují s Valešovými paměťmi a doplňují je o další informace. Například manželka Karla, rozená Holečková, byla o 2 roky mladší, narodila se roku 1914 a pocházela z Vraného nad Vltavou. Do zatčení O. Valeše byla v domácnosti. Dcera se jmenuje Emilie Valešová, narodila se 27. prosince 1947 a byla jeho schovankou. Tchýně O. Valeše Emilie byla v komunistické straně od roku 1945 a manželka Karla také. Nikdo z rodiny nebyl za okupace členem aktivistické organizace. Blízcí příbuzní nebyli v jiných politických stranách.

Zmíněna je poválečná profese manželky. Pracovala od roku 1945 do roku 1948 jako úřednice v elektrárně v Ústí nad Labem. Následně s O. Valešem adoptovali tříměsíční holčičku Emilii a Karla Valešová přestala na nějaký čas pracovat. Od června do listopadu 1949 pracovala v kádrovém oddělení ÚV KSČ, poté byla až do manželova zatčení kvůli dítěti v domácnosti. V archivním materiálu jsou ale i informace, které O. Valeš v pamětech vůbec nezmínil, některé si ve srovnání i protiřečí. V ručně psaném životopise uvádí, že po složené maturitní zkoušce a po jeho odjezdu do Prahy se několik měsíců připravoval na přijímací zkoušky na medicínu. Tvrdí, že z finančních důvodů přípravy zanechal a šel do zaměstnání. Informace o zaměstnání O. Valeše před nastoupením povinné vojenské služby korespondují s paměťmi. V pamětech jen zapomněl zmínit, že se živil určitý čas i jako metař na Vinohradech. Po ukončení vojenské služby, když opět odjel do Prahy, obdržel 6500 Kč jako dědictví. Otevřel si obchod s ovocem, ale během dvou až tří měsíců o peníze přišel. Ve svých pamětech dále píše, že ve Španělsku byl v roce 1938 raněn při druhé nezdařené ofenzivě u Teruelu a ležel v barcelonské nemocnici. Důvod, proč v životopisu, který psal, uváděl, že za celou válku zraněn nebyl, není znám.

Kapitán Kříž z VB Valešovu rodinu 31. října 1963 prošetřoval a neshledal u ní provádění žádných protistranických či protistátních aktivit. Je dosti překvapivé, že manželé Valešovi byli členy komunistické strany i po rehabilitacích. V té době byla K. Valešová zaměstnána jako referentka lektorského oddělení Čs. spol. pro šíření vědeckých a politických znalostí v Praze 1. O. Valeš byl zástupcem ředitele v Nakladatelství politické literatury.

9. Osudy rodinných příslušníků odsouzených

Děti zatčených na počátku padesátých let byly v té době většinou velice malé. Dopis, který psala otci do vězení k narozeninám dcera A. Londona, již starší školačka, a který se mu dostal do ruky až při propuštění, velmi dobře dokumentuje dobu s všudypřítomnou politickou agitací:

„Praha 1. 2. 1951

Můj drahý tatíčku,

píšu Ti tento krátký dopis, abych Ti popřála pěkné narozeniny a abych Ti řekla, jak mnoho na Tebe za Tvé nepřítomnosti myslím. Jsem velice šťastná, že Ti mohu oznámit, že jsem měla na Tvé narozeniny dobré známky ve škole a že doufám, že brzy dostanu pionýrský šátek. A myslím na to, jakou budeš mít radost, až mě uvidíš, jak se vracím domů se šátkem, který sis tolik přál vidět kolem mého krku. Gérard měl také dobré známky. Říká pyšně: „Až se tatínek vrátí, bude se mnou spokojen a pustí mě do SSSR, abych se vyučil řemeslu.“ ... Zítra půjdu určitě s dědou na film Velký občan, který ukazuje část Kirovova života... Maminka dočetla knihu Daleko od Moskvy a teď to budu číst já. Právě dokončuji Život Olega Koševého, který byl komisařem Mladé gardy. Přeji si, abys byl zdravý tak jako my. Teď končím dopis a jdu si lehnout k mamince!

Tvá Tě milující dcera Françoise¹⁵³

Velmi tvrdým dojmem působí dopis L. Londonové manželovi po jeho odsouzení, ale zároveň také krátce po smrti J. V. Stalina, tedy 13. března 1953. Důvodem stylizace dopisu mohla být snaha o dosažení možnosti navštívit manžela:

„Gérarde,

včera jsem šla k soudu, který má vyšetřit postavení našich tří dětí vzhledem k rozvodu.

Bylo mi naznačeno, že máš právo vidět své děti v rámci vězeňského řádu. Podepsala jsem tedy protokol, v němž je uvedeno, že „v případě, že otec o to požádá, nebudu se

¹⁵³ LONDON 1969, 157.

stavět proti tomu, aby viděl své děti“. Ale čím více o tom přemýšlím, tím více si myslím, že by to nebylo správné. Je pravda, pro Tebe mluví lidský aspekt věci a nemysli si, že to neberu v úvahu. Ale je tu další lidský aspekt, představovaný budoucností dětí: budou muset v životě hodně bojovat, hodně pracovat, aby se zapomnělo, že jsou děti Londona. Nekomplikuj jim navíc život tím, že bys do nich zaséval rozpor mezi nenávisť, kterou komunistka musí pociťovat k zrádcům, a láskou a soucitem, které nemohou nepociťovat ke svému otci.

Vím z vlastní zkušenosti, jak těžké je rozvázat pouta lásky, upředaná za dlouhá léta, i když víme, že vedou k člověku, který zklamal na celé čáře, jak je těžké odvrhnout soucit, který nás nutí vidět přese všechno v onom člověku toho, koho jsme se domnívali znát a který byl tolik milován. Jsem dospělá a stará komunistka, a přece musím vyvíjet mnoho sil, abych zvládla tyto city a šla cestou, o níž vím, že je jediné správná. Ale děti, ty jsou křehčí.

Život se nezastavil, Gérarde. Jestliže, jak si to horoucně přeji, jsi si plně vědom své viny a jestliže ses již dal na cestu pokání, je nutno, abys pochopil, že teď musíš najít v sobě samém sílu a odvahu stát se znovu platným členem společnosti. Sovětský svaz nám dal mnoho příkladů tohoto druhu. Inspiruj se jimi a později, ukáže-li se, že jsi toho hoden, jsem přesvědčena, že Tvé děti Tě neodmítnou navštívit.

To jsem Ti chtěla, Gérarde, říci a jsem přesvědčena, že se mnou budeš souhlasit.

Lise¹⁵⁴ Tento dopis A. Londona absolutně zdrtil, i referent projevoval soucit. Takticky bylo ale užitečné takový dopis napsat, protože L. Londonové byla záhy povolena první návštěva, při které se podařilo A. Londonovi přesvědčit manželku o tom, že je nevinný. S ohromnou neústupností pak L. Londonová v Praze přes veškeré perzekuce své rodiny desítkami dopisů a později i v Paříži osobními intervencemi bojovala za manželovo propuštění stejně jako za obnovení svého členství v komunistické straně, ze které byla v Československu vyloučena. Opětovného přijetí do francouzské komunistické strany stejně jako intervencí mnoha předních představitelů komunistické strany Francie ve prospěch jejího manžela nakonec v Paříži dosáhla.

Nefrolog Gérard Michel London (*1943), v dopise dcery Françoise zmiňovaný syn A. Londona, v rozhovoru pro Právo z pátku 2. května 2014 řekl: „Dokud ale nebyl v lednu 1951 otec zatčen na Hradčanech, jako jeho rodina jsme netušili nic. I po jeho uvěznění nám matka dál tvrdila, že je jen na cestách, což měl jako diplomat v popisu

¹⁵⁴ Tamtéž, 304–305.

práce. Skutečnost jsme my děti objevily až v listopadu 1952, kdy začal rozhlas vysílat přímý přenos z otcova procesu... Vykládali tam, že je trockista, internacionalista, sionista a bůhvíco ještě. Tahle hesla na mne ale tolik nezapůsobila, nevěděl jsem, co znamenají...(Matka) mluvila špatně česky a otcovým přiznáním v rozhlase úplně nerozuměla. Nemohla uvěřit, že by u soudu lhal a přiznal se k něčemu, o čem sama věděla, že to nemohla být pravda. Otec jí později předal mikropísmem psanou zprávu o pozadí procesů (česky vyšlo v roce 1998 jako *K pramenům Doznání* – poznámka redaktora) a v roce 1954 jsme na jeho naléhání odjeli na pár měsíců zpátky do Francie. Matka tam pohrozila představitelům Francouzské komunistické strany, že dobře vědí, že všechna obvinění proti otci jsou lež, a že jestliže nezasáhnou, dokument publikuje. A oni skutečně intervenovali na mezinárodní úrovni. Otec, který mezitím v Leopoldově svou předchozí vynucenou výpověď popřel, byl převezzen na Pankrác a potom do sanatoria v Pleši – zhoršila se mu tuberkulóza, kterou trpěl většinu života – a matka dostala povolení k návratu do Prahy. V únoru 1956 byl otec rehabilitován.“

O vyšetřování a procesu podle svého syna A. London doma mluvil jen velmi nerad. Podrobnosti se jeho syn dozvěděl až z knihy *Doznání*, řekl, že získal k otci větší úctu, pochopil ho.¹⁵⁵

Dcera O. Valeše Emílie Schneiderová (*1947) v osobním rozhovoru uvedla, že v dětství po zatčení otce necíťovala žádnou perzekuci, odstěhovala se s matkou k babičce do Vraného nad Vltavou, kde před návratem otce z vězení chodila do první a druhé třídy. Později po absolvování střední školy byla přijata na medicínu, to však již bylo v druhé polovině šedesátých let. O politice s ní rodiče nehovořili, ona nemohla pochopit, proč chtějí být ještě členy komunistické strany. Rodina se stýkala s vdovami po popravených v procesech, zejména s paní Závodskou, Slánskou a s přeživšími „španěláky“, např. s J. Pavlem, A. Londonem atd. (viz foto).

Syn O. Závodského Petr Závodský (*1947) se po desetiletí zabývá shromažďováním materiálů o interbrigadistech a procesech z počátku padesátých let. Stal se cenným zdrojem podkladů pro tuto práci. Hlas svého otce slyšel poprvé po mnoha letech až ze záznamu protokolu z procesu. P. Závodský v rozhovoru s autorem této práce zmínil, že je židovského původu pouze po matce, která byla vězněna v Osvětimi a Ravensbrücku. Téměř celá její rodina byla vyvražděna. Po válce bydlela u spoluvězeňkyně Dory

¹⁵⁵ ANDREAS 2014.

Kleinové, u níž se také scházeli španěláci, a tam poznala O. Závodského. P. Závodský v rozhovoru ze svého dětství si na žádné ústrky ze strany spolužáků nebo učitelů nevzpomíná ba dokonce se mu učitelka Růžena Dvořáková někdy v době poprav y jeho otce zvláště věnovala. Bylo mu pouze divné, že žáci s dobrým prospěchem, mezi něž P. Závodský patřil, dostávali pionýrský šátek jako první. On jej dostal spolu s pětkari jako poslední. Do ČSM ho zprvu nevzali vůbec. Když se v roce 1962 hlásil na elektrotechnickou slaboproudou průmyslovku do Panské ulice, byl přijat na silnoproudou v ulici Na Příkopě. Daleko později zjistil, že komise ve škole se dotazovala na ÚV KSČ, zda smí být přijat.

Na otázku, jestli dostala rodina Závodských po rehabilitaci odškodnění, odpověděl P. Závodský, že jeho matka dostala 110 000 Kčs a byl jí vyměřen vdovský důchod 1 000 Kčs. Jejím dvěma synům vyměřili 450 Kčs jako důchod sirotčí.

P. Závodský vystřídal několik zaměstnání v elektrotechnickém oboru, měl kádrové problémy, zejména kvůli vyjadřování nesouhlasu se vstupem sovětských vojsk po srpnové okupaci v roce 1968.

10. Rehabilitace

Již po smrti J. Stalina v roce 1953 byly pokusy o nápravu justičních křivd v podobě procesů, které probíhaly mezi lety 1949–1953. Pokusy o nápravu se vztahovaly výhradně na procesy s komunisty. Procesy s reakcionáři byly považovány za oprávněné. Jistý Rudolf Barák byl pověřen, aby provedl kontrolu procesů od roku 1949. Byl také jmenován předsedou „komise C“, která měla za úkol provést revizi procesu se Slánským a spol. Tato rehabilitace probíhala mezi lety 1956–1957. U revize zůstalo a k rehabilitaci nedošlo. „Konkrétním výsledkem její práce bylo zmírnění trestu a podmíněčné propuštění z vězení desítek osob z řad komunistických prominentů. Proces s R. Slánským byl ale potvrzen jako v podstatě oprávněný.“¹⁵⁶

Vyšetřovatelé B. Doubek a V. Kohoutek byli v roce 1955 zatčeni a vězněni, ale zanedlouho propuštěni. Spekulovalo se sice o povolání některých aktérů politických procesů k odpovědnosti, ale celá záležitost byla ještě příliš čerstvá a mnoho z nich stále pracovalo na ministerstvu vnitra. Následovala velká amnestie 9. května 1960, kdy bylo propuštěno několik tisíc vězňů. Například O. Valeš byl propuštěn v prosinci 1953. Tzv.

¹⁵⁶ TOMEK, 1.

Kolderova komise¹⁵⁷ prošetřovala výše zmíněné případy od září 1962 do dubna 1963. V komisi kupodivu působil i tehdejší prokurátor J. Urválek. Komise určila procesy a věznění komunistických funkcionářů za protizákonné, činila Rudolfa Baráka (1915–1995) odpovědným za nedůsledné prošetření případu a soud jej odsoudil na 15 let vězení. Dalšími komisemi byla Barnabitská, v níž byl v roce 1963 rehabilitován bývalý prezident ČSSR Gustav Husák (1913–1991), Pillerova¹⁵⁸ a normalizační. Poslední zmíněné se však již netýkaly interbrigadistů. V Archivu bezpečnostních složek je uvedeno, že O. Závodský byl rehabilitován 1. listopadu 1963 na základě usnesení presidia Nejvyššího soudu. Manželce Heleně Závodské byl přiznán vdovský a synům sirotčí důchod ve výši 2 400,- Kčs. Byl jí rovněž přiznán doplatek na zákonný důchod ve výši 74 977,- Kčs. Tato poslední částka však nekoresponduje s informací od syna O. Závodského Petra. Ten při osobním rozhovoru tvrdil, že byl H. Závodské vyměřen důchod ve výši 1000,- Kčs. Částka 2 400,- Kčs se však součtu částek, které P. Závodský uváděl, alespoň blíží.

V článku Rudého práva s názvem Slovo bývalého ruzyňského vězně se O. Valeš zmiňuje o snaze KSČ svalit odpovědnost za procesy na SNB: „Oficiálně se vše odůvodňovalo tím, že bezpečnost se nadřazovala nad stranou. Je to skutečně tak? Cožpak mohla bezpečnost v té době z vlastního popudu zavírat tajemníky strany, ministry, význačné činitele, včetně generálního tajemníka strany?... Bezpečnost snad odstraňovala z ministerstev, z centrálních úřadů, ze stranického aparátu, z armády i z vlastních řad komunisty, kteří za války byli v Anglii (tzv. londýněři) nebo jinde na Západě, nebo byli neárijského původu?“¹⁵⁹

¹⁵⁷ Drahomír Kolder (1925–1972), komunistický poslanec a ministr, v roce 1962 stanul v čele stranické komise zabývající se rehabilitacemi členů KSČ stíhaných během stalinských čistek v 50. letech

¹⁵⁸ Jan Piller (1922–1995) – předseda Pillerovy komise 1968–1970 řešící rehabilitace nespravedlivě odsouzených osob v rámci politických procesů z let 1949–1954.

¹⁵⁹ VALEŠ 1968.

Závěr

„Ale marně si kladu otázku: Proč? Nenacházím odpověď. Nevidím ‚cíl, který ospravedlňuje prostředky‘. Snažit se o vysvětlení tohoto jevu, jak činí někteří, prohlašující, že revoluci je nutno akceptovat v jejím celku i s nepopíratelným faktem, že každá revoluce požívá své vlastní děti, mi připadá absurdní. Je naopak znakem jejího úpadku, když revoluce obrátí teror, zaměřený proti nepřátelům, do řad vlastních tvůrců.“¹⁶⁰

Po zpracování této bakalářské práce zákonitě vyvstávají otázky, které by měly být zodpovězeny. Proč někteří výše zmínění funkcionáři byli odsouzeni k trestu smrti a někteří „jen“ na dvacet pět let nebo méně? Čeho chtěla komunistická strana procesy docílit? Proč se některé výše zmíněné oběti procesů doznali a některé ne?

Odpověď na první otázku lze hledat v pamětech O. Valeše. Ten vyjádřil názor, podle kterého byla výše trestů stanovena na základě funkce v komunistické straně. Jestliže měl obžalovaný vyšší funkci, byl zpravidla odsouzen k trestu smrti. Jestliže měl ale nižší, výkonnou funkci, tak mu byl vyměřen trest odnětí svobody ve výši od několika let až na doživotí. Dalším aspektem mohl být fakt, zda se při výsleších, kde bylo používáno fyzické násilí a psychický tlak, vyšetřovaný doznal či ne.

Příprava procesů se též proměňovala v závislosti na událostech ve východní Evropě a v Levantě. K Titově zradě v Jugoslávii se rovněž přidal Izrael, který nalezl na počátku 50. let vojenskou i ekonomickou pomoc ve Spojených státech amerických. Tím definitivně zavrhl možnost spojení se Sovětským svazem.

Nyní se dostáváme k odpovědi na druhou otázku. Co chtěla komunistická strana procesy docílit? Po prostudování materiálů k této práci je možno s určitostí tvrdit, že se J. V. Stalin obával recidivy v podobě zrady Jugoslávie v ostatních státech východního bloku a prostřednictvím tzv. sovětských poradců nechal pozatýkat stranické funkcionáře na vysokých státních postech. Kvůli „zradě“ Izraele se navíc ještě začal akcentovat židovský původ obviněných, což vedlo k vlně antisemitismu. Pohlédneme-li na vnitropolitickou a ekonomickou situaci Československa v první polovině 50. let, zjistíme, že komunisté zemi přivedli na pokraj krachu. Z tohoto důvodu mohli býti zatčeni interbrigadisté, aby se na ně svalila vina. Jak je výše popsáno, byli obviněni ze špionáže pro západní tajné služby.

¹⁶⁰ LONDON 1969, 303.

Jak mnozí z přeživších odsouzených v politických procesech tvrdili, doznání se či nedoznání záviselo na více faktorech. Byla to například míra mučení, psychická i fyzická odolnost zatčených a v neposlední řadě také důvěra, že svým činem zachrání obžalovaní svou rodinu nebo snad že jím pomůžou komunistické straně. Slibu, že nebudou vyneseny rozsudky smrti, uvěřila také řada obžalovaných.

Při porovnávání vzpomínek A. Londona a O. Valeše lze narazit na mnoho podobných zážitků, názorů a hodnocení. A. London na rozdíl od O. Valeše zapsal některé své poznámky a vzpomínky ještě v době věznění a podařilo se mu je z vězení propašovat, mohl mít tedy přesnější podklady. Jeho vzpomínky vyšly v Paříži v roce 1968 a přeloženy do češtiny pod názvem Doznání poté v Praze v roce 1969, tato kniha musela později jistě ovlivnit O. Valeše při psaní jeho vzpomínek, které nikdy nevyšly a nebyly stylisticky a redakčně upraveny, nepůsobí takovou měrou literárním dojmem.

Seznam použitých zkratk

BAb (sektor) – Operativní oddělení rozvědky SNB.

CEDA – *Confederación Española de Derechas Autónomas* – Konfederace pravicových stran (CEDA) vedená José Mariou Gilem Roblesem.

CTV – *Corpo di Truppe Volontaire* – Sbor italských dobrovolníků napomáhajících frankistickým povstalcům.

ČSM – Československý svaz mládeže.

INTERBRIGADISTA – příslušník mezinárodních brigád bojujících ve španělské občanské válce proti frankistickým povstalcům.

KOMINTERNA – Komunistická internacionála.

KOMSOMOL – Komunistický svaz mládeže.

KSČ – Komunistická strana Československa.

KSK – Komise stranické kontroly.

MOI – *Main d'Oeuvre Immigrée* – Úřad pro přistěhovaleckou pracovní sílu.

MZV – Ministerstvo zahraničních věcí

NKVD – *Narodnyj komissariat vnutrennich děl, Народный комиссариат внутренних дел* – centrální státní orgán Sovětského svazu zabývající se vnitřní bezpečností, požární ochranou, střežením hranic a evidencí obyvatel, spravující věznice a pracovní tábory, zabývající se rozvědkou a kontrarozvědkou.

OV KSČ – Okresní výbor Komunistické strany Československa.

POUM – Levicová lidová fronta sdružující komunisty a socialisty ve Španělsku.

SIM – (*Servicio de Investigación Militar*, Vojenská pátrací služba).

SNB – Sbor národní bezpečnosti.

SPB – Československý svaz protifašistických bojovníků.

SSSR – Svaz sovětských socialistických republik.

španěláci – název pro bývalé interbrigadisty v Československu po Druhé světové válce.

ÚV KSČ – Ústřední výbor Komunistické strany Československa.

Archivní prameny

Archiv bezpečnostních složek, Fond personální spisy, i. č.4063/12. VALEŠ Oskar. 3. 4. 2019.

Archiv bezpečnostních složek. Personální spisy Valeš, Závodský, KP Karty, OB – 66HK, OB – 416CB, H1– 4–872. 3. 4. 2019.

Seznam pramenů

ANDREAS 2014 – Petr Andreas, Nefrolog Gérard Michel London, syn Artura Londona: Pokládat otce za zrádce – to ne. In: Právo, SALON (2. května 2014)

BROŽ 1956 – V. Brož, O úloze interbrigád a interbrigadistů. In: Rudé právo (středa 18. července 1956), 3.

HOLEČKOVÁ 1969 – Josefa HOLEČKOVÁ: Kronika a paměti díl II. od roku 1951. (Soukromý archiv Lenky Kockové), Praha 1969.

KOCKOVÁ– Lenka KOCKOVÁ: Obrázek 1, soukromý archiv, 2. 4. 2019.

LONDON 1969 – Artur LONDON/Lise LONDONOVÁ, Doznání. Praha 1969.

LONDON/LONDONOVÁ 1990 – Artur LONDON/Lise LONDONOVÁ, Doznání. Praha 1990.

SEDLÁČEK 1957– Jaroslav SEDLÁČEK: Závěrečná zpráva komise ÚV KSČ o výsledku prověrky politických procesů z údobí let 1949–1953, A ÚV KSČ – Fond KOM 1955–57, sv. 3. In: KALOUS/BLAŽEK 2002 – Jan KALOUS, Lubomír BLAŽEK, Činnost sovětských poradců v komunistickém Československu, (diskusní příspěvky, 5. Seminář východoevropských dějin, Národní knihovna ČR), Praha 2002.

SCHNEIDEROVÁ 2019 – Emílie SCHNEIDEROVÁ – soukromý archiv, 2. 4. 2019.

VALEŠ 1963 – Oskar VALEŠ, Slovo bývalého ruzyňského vězně. In: Hlas revoluce, ROČNÍK XVI – ČÍSLO 14. 1963.

VALEŠ 1968 – Oskar VALEŠ. Slovo bývalého ruzyňského vězně. In: Práce. Deník revolučního odborového hnutí.

VALEŠ 1975 – Oskar VALEŠ: Probuzení ve tmě. soukromý archiv Emilie Valešové – Schneiderové (dosud nevydané paměti Oskara Valeše), Praha 1975.

ZÁVODSKÝ 2019 – Petr ZÁVODSKÝ soukromý archiv – Dopis na rozloučenou Heleně Závodské, Dopis Jirkovi.

ZÁVODSKÝ 2019 – Petr ZÁVODSKÝ: Obrázek 2 a 3, soukromý archiv, 2. 4. 2019.

Filmové dokumenty, zvukové dokumenty a filmy

Doznání [L'Aveu] [film], Režie COSTA–GAVRAS. Francie, Itálie 1970.

Když vám pověsí otce. In: Reportéři ČT [televizní pořad]. Moderuje reportér Mirek PETRÁČEK. ČT 1, 21. ledna. 2019 20:50.

Proces Slánský: Zvukové záznamy – Slánský, Národní archiv, www.nacr.cz, Digitalizované původní zvukové pásky: 6 den – 25. 11. 1952, PX 1212 svědek O. Závodský, 21,14 min. Praha 1952.

Proces Slánský: Zvukové záznamy – Slánský, Národní archiv, www.nacr.cz, Původní zvukové pásky: 6 den – 25. 11. 1952, PX 1213 svědci O. Závodský, V. Hložková, A. Vacková 18:41 min. Praha 1952.

Internetové prameny

1) www.ustrcr.cz – Ústav pro studium totalitních režimů

2) www.totalita.cz – Webová stránka Tomáše Vlčka věnovaná problematice totalitních režimů

3) www.abscr.cz – Archiv bezpečnostních složek

RŮŽIČKA 2019 – Daniel RŮŽIČKA. Politické procesy v ČSR V 50. letech, Proces s vedením protistátního spikleneckého centra v čele s Rudolfem Slánským. Hledání československého Rajka – Otto Šling. In: Daniel. http://www.totalita.cz/proc/proc_slanskyr_01_04.php . vyhledáno 29. 03. 2019.

RŮŽIČKA 2019 – Daniel RŮŽIČKA. Komunistická strana Československa (KSČ). stranické orgány – Ústřední kontrolní a revizní komise (ÚKRRK). http://www.totalita.cz/vysvetlivky/s_ksc_org_02_06.php?fbclid=IwAR0kQq7CLnABV4dII1wt6DBGxoM3X9hgHpq0bJsXEVT7-bzoMjOhxcCAtlE .vyhledáno 3.3.2019.

RŮŽIČKA 2019 – Daniel RŮŽIČKA. Politické procesy v 50. letech, Politické procesy s vedoucími funkcionáři KSČ. In: Totalita.cz. vyhledáno 21. března.2019.

TOMEK 2019 – Prokop TOMEK. 50. léta Rehabilitace a „rehabilitace“ v době komunistického režimu. In: Totalita.cz. http://totalita.cz/50/50_01_013.php . vyhledáno 29. března. 2019.

Seznam literatury

BÁRTA/KALOUS 2012 – Milan BÁRTA/Jan KALOUS. Já ti dám komunistickou spravedlnost. Dokumenty k případu Josefa Pavla. In: Paměť a dějiny. Čís. 04/2012, 51–65.

BEEVOR 2004 – Antony BEEVOR, Španělská občanská válka. 1. vyd. Praha; Plzeň: Beta–Dobrovský; Ševčík, 2004.

BEEVOR 2006 – Antony BEEVOR: The Battle for Spain: The Spanish Civil War 1936–1939, Londýn 2006.

DEJMEK 2013 – Jindřich DEJMEK: Biografický slovník českých diplomatů. In: Diplomacie Československa, Díl II. Praha 2013.

EARLY 2019 – Chas EARLY: February 21, 1952: Brits bin wartime identity cards in victory over bureaucracy. In what was seen as a victory for civil liberties, the national identity card– introduced at the start of World War II – was scrapped on this day in 1952. In: BT News. 2019

FIELD/FIELD 1999 – Herman FIELD/Kate FIELD. Treaped in the Cold War. The Ordeal of an American Family. Stanford 1999.

G. PAYNE 2004 – Stanley G. PAYNE: The Spanish Civil War, the Soviet Union, and Communism. New Haven: Yale University Press 2004.

GERBER 2016 – Jan GERBER: Ein Prozess in Prag. Das Volk gegen Rudolf Slánský und Genossen. Göttingen 2016

GONDA 2016 – Radim GONDA: Československá úloha při formování mezinárodních brigád ve Španělsku. Organizace náboru a vysílání dobrovolníků. Dějiny a současnost. Říjen 2016, roč. XXXVIII, čís. 8, s. 14–16.

GREGOR 2010 – Michal GREGOR: Josef Pavel a jeho pád. In: Paměť národa. Čís. 04/2010, s. 82–86.

HODOS 1987 – George H. HODOS. Show Trials: Stalinist Purges in Eastern Europe, 1948–1954. London 1987.

HUGH 2003 – Thomas HUGH: The Spanish Civil War. London: Penguin Books 2003.

JOHNSON 2009 – Gaynor JOHNSON, The International Context of the Spanish Civil War, Newcastle 2009.

KALOUS 2008 – Jan KALOUS. Vzestupy a pády Leopolda Hoffmana. In: Sborník archivu bezpečnostních složek. Praha 2008.

KALOUS 2010 – Jan KALOUS. Karel Černý – neznámý personální „architekt“ Státní bezpečnosti. In: Paměť a dějiny. 2010.

KALOUS 2013 – Jan KALOUS, Osvald Závodský – aktér i oběť politických procesů, In: Paměť a dějiny, Roč. VIII, č. 3, s. 85–95, Praha 2013.

KALOUS 2016 – Jan KALOUS. Jeden z bojovníků. Oskar Valeš a občanská válka ve Španělsku. In: Historie a vojenství. ročník LXV. 04/2016, 73–80.

KALOUS 2016 – Jan KALOUS: Úryvky z kapitoly Dobrovolník z rukopisu Oskara Valeše Probuzení ve tmě. s. 97–101. In: Historie a vojenství. ročník LXV. číslo 3/2016. Praha 2016.

KALOUS/BLAŽEK 2002 – Jan KALOUS, Lubomír BLAŽEK, Činnost sovětských poradců v komunistickém Československu, (diskusní příspěvky, 5. Seminář východoevropských dějin, Národní knihovna ČR), Praha 2002.

KAPLAN 1997 – Karel KAPLAN: Pět kapitol o únoru. Doplněk, Brno 1997.

KAPLAN 1999 – Karel KAPLAN: Nebezpečná bezpečnost. Doplněk, Brno 1999.

KNAPÍK 2006 – Jiří KNAPÍK, V zajetí moci. Kulturní politika. její systém a aktéři 1948–1956, Libri, 2006.

KVAČEK 1966 – Robert KVAČEK: Nad Evropou zataženo, Praha 1966.

LINHART 2014 – Martin LINHART, KSČ a politický vývoj v okrese Ústí nad Labem v letech 1945–1948 (Diplomová práce na Filozofické fakultě UK v Praze), NA, KSČ- ÚV , sv. 41, a. j. 255, zápis ze schůze předsednictva KV KSČ v Ústí nad Labem, 21.9. 1946, Praha 2014.

LÓŽI 2014 – Marián LÓŽI, Dynamika vnitrostranického teroru na lokální úrovni KSČ v době pozdního stalinismu (Diplomová práce na Filozofické fakultě UK v Praze), Cit. ar. j. Ústí nad Labem – Kádrová práce, str. 5., Praha 2014.

MANRIQUE/FRANCO 2006 – José María MANRIQUE/Lucas Molina FRANCO, Las armas de la Guerra Civil Española, Madrid 2006.

MARŠÁLEK/VORÁČEK 2018 – Zdenko MARŠÁLEK/Emil VORÁČEK, Interbrigadisté, Československo a španělská občanská válka, Praha 2018.

MOTL 2017 – Stanislav MOTL, Peklo pod španělským nebem, Praha 2017.

MRAVCOVÁ 2011 – Martina MRAVCOVÁ, Druhá španělská republika: její politický systém a vývoj v období 1931–1936 (Bakalářská práce na Fakultě sociálních věd UK v Praze), Praha 2011.

NEDVĚD 2008 – Jiří NEDVĚD, Českoslovenští dobrovolníci, mezinárodní brigády a občanská válka ve Španělsku v letech 1936–1939 (Diplomová práce na Filosofické fakultě UK v Praze), Praha 2008.

PAVEL 1967 – Josef PAVEL: K historii československých dobrovolníků ve Španělsku. In: Příspěvky k dějinám KSČ, roč. 1967, s. 583–608.

PERNES 2015 – Jiří PERNES: Die Kommunistische Partei der Tschechoslowakei und politische Prozesse in den 1950er-Jahren. In: SZABO 2015 – Csaba SZABO: Sowjetische Schauprozesse in Mittel – und Osteuropa. Wien 2015.

PINEROVÁ 2017 – Klára PINEROVÁ, Do konce života: Političtí vězni padesátých let – trauma, adaptace, identita, Praha 2017.

PROS 1956 – Josef PROS: Českoslovenští dobrovolníci v národně revoluční válce španělského lidu 1936–1939. In: Historie a vojenství, roč. 1956, s. 444–450.

PROS 1956 – Josef PROS: Střetnutí nad Teruelem. In: Československý voják, roč. 1956, č. 21, s. 28–29.

PROS 1956 – Josef: Viva la Vida! Praha 1956.

ROTREKLOVÁ 2016 – Jana ROTREKLOVÁ, Ohlasy na politický pád Otty Šlinga v Brněnském kraji. Interní materiály vs. dobový tisk; (Bakalářská práce na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně), Brno 2016.

SCHLING (ŠLING) 2012 – Karel SCHLING (ŠLING). Otto Šling – příběh jednoho komunisty. In: Paměť a dějiny. č. 4. 2012. 116–121.

STANFORD UNIVERSITY PRESS 1971 – The Czechoslovak Political Trials 1950–1954. The Suppressed Report of the Dubček Government's Commission of Inquiry, 1968. Stanford 1971.

TOMEK 2013 – Prokop TOMEK: Průvodce estébáckou Prahou. Praha 2013.

VEJRAŽKA 2012 – Lubomír VEJRAŽKA, Nezhojené rány národa. Baset. Praha 2012.

VÍTKOVÁ 2013 – Iveta VÍTKOVÁ, Rodina v totalitárním systému – Rodina Taussigova Potůčkova: 6.4 Zatčení, rozsudek, vězení, (Bakalářská práce na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy), Praha 2013.

Přílohy

Obrázek 1. Oskar Valeš, Lenka KOCKOVÁ – soukromý archiv [1]

Obrázek 2. Plakáty ze Španělské občanské války, Soukromý archiv Petra Petra Závodského
Obrázek 3. O. Závodský, Soukromý archiv Závodského

Obrázek 4. Zleva: F. Blanický, J. Pavel, K. Valešová, O. Valeš, K. Innemann.; Soukromé album Emílie Schneiderové